ปัญญาสาร ฉบับที่ ๑๔๗

กฐินกาล

พุทธศักราช ๒๕๖๒

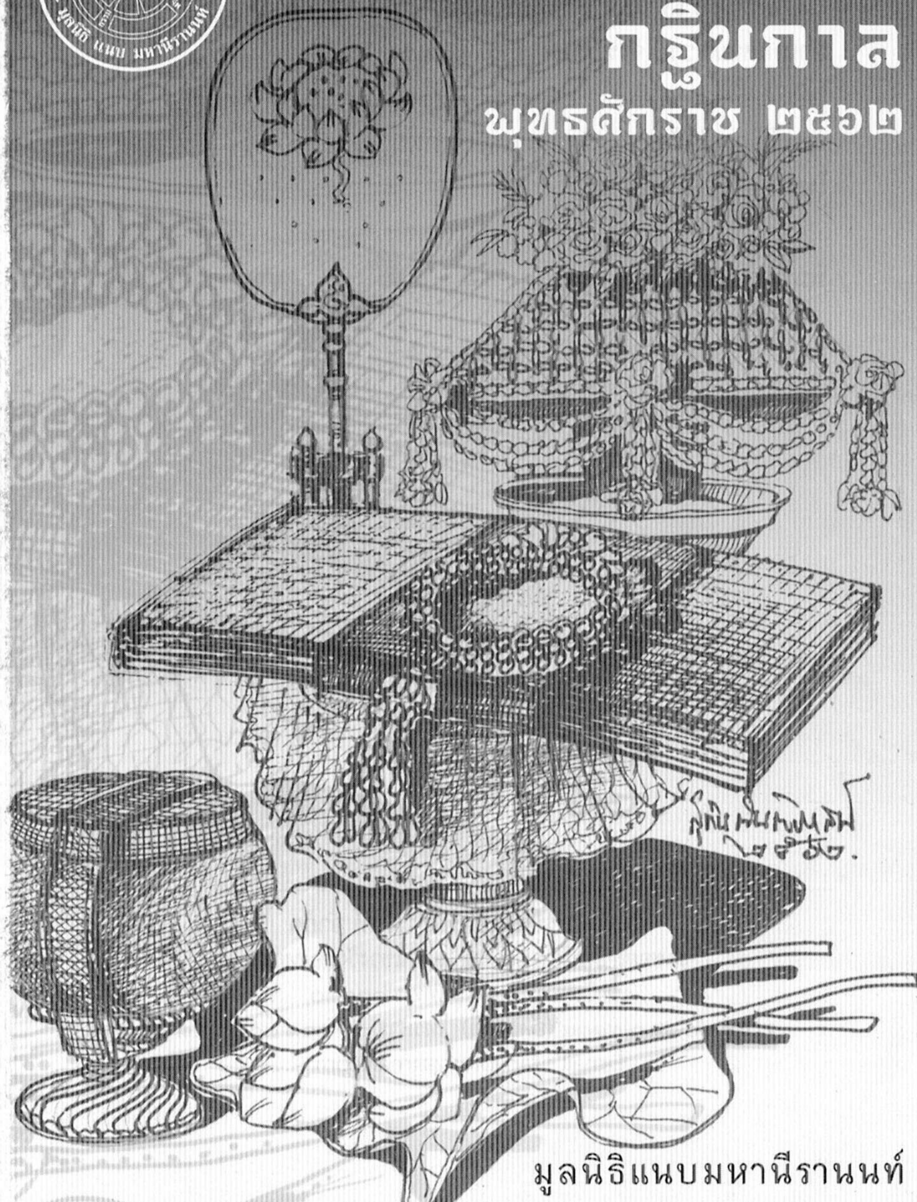
มูลนิธิแนบมหานีรานนท์

ปัญญาสาร ● ฉบับที่ ๑๔๗

ปัญญาสาร ฉบับที่ ๑๔๗

กฐินกาล

พุทธศักราช ๒๕๖๒

มูลนิธิแนบมหานีรานนท์

สำนักงานมูลนิธิแนบมหานีรานนท์

๘๔/๑ หมู่ ๒ ถนนพุทธมณฑลสาย ๕ ตำบลบางกระทึก
อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ๗๓๒๑๐
โทร. ๐๒-๔๘๒-๑๐๔๔, ๐๒-๘๘๙-๔๔๑๗, ๐๘๙-๖๑๓-๙๓๓๓
และที่ตึกสุหัทรังสรรค์ วัดสามพระยา กทม. ๑๐๒๐๐
โทร. ๐๒-๖๒๘-๙๓๒๘

พิมพ์จำนวน ๑,๘๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ บริษัท แอคทีฟ พริ้นท์ จำกัด
๙ ซอยลาดพร้าว ๖๔ แยก ๑๔ แขวงวังทองหลาง
เขตวังทองหลาง กรุงเทพฯ ๑๐๓๑๐
โทร. ๐๒-๕๓๐-๔๑๑๔ (อัตโนมัติ) โทรสาร ๐๒-๑๐๘-๘๙๕๐-๕๑
E-mail : tanapress@gmail.com

คำนำ

ปัญญาสารฉบับที่ ๑๔๗ นี้ จัดพิมพ์ในวาระวันทอดกฐิน แก่พระภิกษุ ที่อยู่จำพรรษา ตลอดไตรมาส ณ มูลนิธิแนบมหานีรานนท์

กฐิน มีหลายความหมาย หมายถึง **ไม้แบบ** ที่ใช้เย็บจีวร **ผ้า** ที่ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ ชื่อว่า **มั่นคง** เพราะสามารถทำอานิสงส์ ๕ ประการ ไว้ภายในเขตกฐินของตน (คือจนถึง ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔) ชื่อว่า **สังฆกรรม** ประเภทหนึ่ง เพราะเป็นกิจกรรมที่สงฆ์กระทำร่วมกัน

กฐินเป็น **กาลทาน** เป็นทานที่กระทำได้โดยยาก เพราะในอารามหนึ่งๆ กระทำได้ปีละครั้งเดียว และกำหนดเวลาภายใน ๑ เดือน ตั้งแต่ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึง ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ถ้าถวายก่อนหรือหลังเวลาที่กำหนดนี้ ไม่เรียกว่า กฐิน

ส่วนพระภิกษุที่มีสิทธิ์รับกฐินนั้น จะต้องได้จำพรรษาอยู่ ณ อารามใดอารามหนึ่งจนครบไตรมาส และจะต้องนำผ้านั้นไปทำพิธีประกอบ **สังฆกรรมในพระอุโบสถ** ซึ่งตั้งอยู่ในเขตสีมาภายในอารามนั้น และต้องทำให้เสร็จภายในวันนั้น

มูลเหตุที่มีพุทธานุญาตให้พระภิกษุรับผ้ากฐินนั้น

มีเรื่องเล่าไว้ในพระวินัยปิฎกมหาวรรคว่า พระผู้มีพระภาคปรารภพระภิกษุชาวเมืองปาเถยยะ ๓๐ รูป ได้จำพรรษา

ณ เมืองสาเกตตลอดไตรมาส เมื่อออกพรรษา ทำปวารณาแล้ว ได้ออกเดินทางพากันไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ระหว่างเดินทาง ฝนตกชุก ได้รับความลำบากกาย จีวรก็เปียกชุ่มด้วยน้ำ พระพุทธองค์ ทรงปรารภเรื่องนี้เป็นเหตุ จึงประทานพุทธานุญาต ให้พระภิกษุ ผู้จำพรรษาแล้วได้กรานกฐิน เมื่อได้กรานกฐินแล้ว จักได้อานิสงส์ ๕ ประการ ตามพุทธานุญาต.

ส่วนอานิสงส์ของผู้ถวายผ้ากฐินมี ดังนี้.

๑. เป็นผู้มีอายุยืน
๒. เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยสมบัติ
๓. จะไม่ต้องถูกยาพิษและผิดด้วยของแสลงในเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย
๔. ทรัพย์สมบัติของตนจะไม่เป็นอันตรายด้วยโจรภัยและอัคคีภัย
๕. ถ้าเป็นผู้ชายจะได้บวชด้วยวิธี**เอหิภิกขุ** คือได้บวชกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีบาตรและจีวรเกิดขึ้นเองโดยไม่ต้องแสวงหา ถ้าเป็นหญิงจะได้เครื่องประดับอันล้ำค่าที่ชื่อว่า **มหาลดาปสาธน์**

การทอดกฐินนั้น คือการถวายผ้าแก่ภิกษุสงฆ์ จะเป็นผ้าเก่าหรือผ้าใหม่ก็ได้ และมีจำนวนอย่างน้อย ๑ ผืน แต่ปัจจุบันนิยมถวายอย่างน้อย ๑ ไตร แต่ผ้าที่พระภิกษุนำไปกรานกฐินนั้น ใช้เพียงผืนใดผืนหนึ่งเท่านั้น

ในปีนี้มูลนิธิฯ มีพระภิกษุจำพรรษา จำนวน ๒๖ รูป สามเณร ๑ รูป แม่ชี ๙ ท่าน รวม ๓๖ ท่าน มูลนิธิฯ จึงได้กำหนดทอดกฐินสามัคคีขึ้น ในวันอาทิตย์ที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๒

การบำเพ็ญบุญทอดกฐินสามัคคี ครั้งนี้ **อาจารย์นิตยา ปรีชายุทธ อาจารย์สุมณฑา กระจาดทอง คุณแม่ละออง มั่งมี และครอบครัว คุณพจนา ศักดิ์ดาสุคนธ์-ครอบครัว และครอบครัวนนทการ** มีจิตศรัทธา และเห็นประโยชน์ในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยการศึกษาธรรมและปฏิบัติธรรม จึงรับเป็นประธานทอดกฐินสามัคคี พร้อมคณะนักศึกษาพระอภิธัมฯ วัดสามพระยา วัดธาตุทอง มูลนิธิแนบฯ ผู้ปฏิบัติธรรม ญาติ มิตร และสาธุชนทั้งหลาย เพื่อถวายผ้ากฐินแด่พระภิกษุสงฆ์ และสิ่งของอื่นๆ พร้อมทั้งสนับสนุนปัจจัยเพื่อพระภิกษุและผู้ปฏิบัติธรรม ให้มีการศึกษาธรรมและปฏิบัติธรรมได้โดยสะดวก และค่าใช้จ่ายในการบริหารกิจการของมูลนิธิแนบมหานีรานนท์ต่อไป

วารสารฉบับนี้ ได้นำเรื่อง **โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ** ของท่านภัททันตะวิลาสมหาเถระ และ**บันทึกหัวข้อพระอภิธรรม ปริจเฉท ๑ จิตตสังคหะ** ของท่านอาจารย์แนบ มหานีรานนท์ มานำเสนอ พร้อมทั้งยังมีเรื่องของอาจารย์ท่านอื่นที่เป็นอารมณ์ของปัญญาได้ตามสมควรอีกด้วย

มูลนิธิแนบมหานีรานนท์ ขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของทุกท่าน ที่ได้ร่วมใจกันบำเพ็ญกุศล เพื่อทะนุบำรุงพระบวร

พุทธศาสนาให้มั่นคงถาวรสืบไป ขอกุศลที่ประกอบด้วยปัญญานี้จงเป็นพลวปัจจัยให้ทุกท่าน ประสพความสุขความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมและมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด สามารถรู้ธรรมเห็นธรรมตามคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสมพุทธเจ้า จนถึงความพ้นทุกข์โดยเร็วพลันด้วยกันทุกท่านเทอญฯ.

เทพฤทธิ์ สาธิตการมณี

กรรมการฝ่ายวิชาการ

มูลนิธิแนบมหานีรานนท์

๑ ตุลาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

หน้า

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ

ภัททันตะวิลาสมหาเถระ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

แปล

อรหโต อารกสฺส	ทรงไกลจากกิเลสทั้งปวง
อรหโต อริหตสฺส	ทรงได้ฆ่าศัตรูซึ่งเป็นกิเลส
อรหโต อรหสฺส	ทรงได้ทำลายวัฏฏสงสาร โดยสิ้นเชิง
อรหโต อรหนฺตสฺส	ทรงควรได้รับบูชาวิเศษ ของเทวดาและมนุษย์

อรหโต อรหนฺตสฺส	ทรงไม่กระทำบาป แม้ทรงได้อยู่ในที่สงัดหรือที่ลับก็ตาม
สมฺมา สมฺพุทฺธสฺส	ทรงตรัสรู้เห็นธรรมทั้งหมดโดยตนเอง
ภควโต ภาคย วนฺตสฺส	ทรงมีบุญได้ถึงยอดบารมีสูงสุด
ภควโต ภคฺค วนฺตสฺส	ทรงได้ทำลายมารทั้ง ๕ คือ กิเลสมาร เป็นต้น
ภควโต ภค วนฺตสฺส	ทรงบริบูรณ์ด้วยองค์คุณทั้ง ๖ คือ อิสสริยะ เป็นต้น
ภควโต วิภตฺตสฺส	ทรงมีความสามารถจะเทศนาโดยจัดแบ่ง กุศล อกุศล และอัพยากฤต
ภควโต ภตฺตวนฺตสฺส	ทรงเสวยฌาน อริยมรรค ผลสมาบัติ ทั้งหมดโดยไม่ขาด
ภควโต ภว คมน วนฺตสฺส	ทรงทิ้งภวตัณหาราวกับผู้ที่เบื่อหน่าย ต่อสิ่งที่ตนได้สำรอกออกมาแล้วต่อภวะต่างๆ

ตสฺส พระพุทธองค์นั้น **มยฺหํ** ข้าพเจ้า **นโม** นบนอบด้วย กาย วาจา ใจ คือนมัสการ

สมิชฺฌตุ ขอให้จงสำเร็จโดยสุภาพแห่งความสุขเทอญ

อุทเทสกถา-นิทาน

บัดนี้จักแสดงคำอธิบายของสติปัฏฐานอุทเทสวารก่อน โดยย่อ "**เอกายนมคฺโค วุจฺจติ ปุพฺพภาคสติปฏฺฐนมคฺโค**"[๑] **หนทางสายเดียวของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก่อนที่จะได้บรรลุถึงโลกุตตรมรรคนั้น เรียกว่าโลกียสติปัฏฐานมรรค**

ในพระบาลีปฏิสัมภิทามรรคว่า "ผู้ที่มีความปรารถนาจะเจริญปุพพภาคสติปัฏฐานมรรคนั้น ต้องเสาะหากัลยาณมิตรเสียก่อน เมื่อพบกัลยาณมิตรเข้าแล้ว ต้องจดจำฟัง "เอกายนมรรค" คือหนทางสติปัฏฐานจากท่านให้เข้าใจดีเสียก่อนแล้ว จึงควรรับการเจริญภาวนาตามความประสงค์"[๒] ดังนี้แลย่อมบรรลุถึงโลกุตตรมรรคได้ง่าย

---

[๑] ที.ม.อ.(บาลี) ๒/๓๗๒-๓๗๓/๓๔๓ (มจร.)

[๒] ค้นหาไม่พบในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค พบในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ความว่า "เข้าไปหาพระอาจารย์ผู้ให้กรรมฐาน ซึ่งเป็นกัลยาณมิตร" [วิสุทฺธิ.(ไทย) ๑/๔๒/๑๔๕ (มจร.)]

แต่ว่ามรรคองค์นี้ ว่าโดยปรมัตถสภาพแล้วมีองค์เดียว ถ้าว่าโดยปริยายแล้วมี ๒ องค์ คือ ๑. โลกียมรรค ๒. โลกุตตรมรรค ดังนี้

ในที่นี้คำว่า ปุพพภาคสติปัฏฐานมรรคนั้น หมายความว่าโลกียมรรคนั้นเอง คำว่ามรรคหรือทางในที่นี้ หาใช่ทางน้ำ ทางบก ดังที่คนแทบทุกคนเข้าใจกันอยู่ทุกวันนี้ไม่ ความจริงเป็นหนทางที่จะดำเนินไปสู่ทางแห่งพระนิพพานธาตุโดยตรงนั่นเอง ทางนี้ก็คือ ได้แก่สมถะ วิปัสสนา[๓] ปัญญา ทั้ง ๒ ที่ประกอบด้วยมรรคทั้ง ๔ นั้นเอง จึงเรียกว่าสติปัฏฐานมรรคได้

ข้อนี้มี**คำถาม**ว่า ทำไมสติปัฏฐานมรรค จึงเรียกว่าโลกียมรรคเล่า ? **ตอบ** เพราะมีหลักฐานในปฏิสัมภิทามรรคอรรถกถาว่า "กายาทิจตุอารมฺมณปฺปวตฺโต หิ ปุพพภาคสติปัฏฐานมคฺโค อิธาธิปฺเปโต น โลกุตฺตโร"[๔] ดังนี้ ความจริงในข้อนี้ท่านอรรถกถาจารย์ หมายเอาแต่ปุพพภาคสติปัฏฐาน

---

[๓] เธอจงเจริญธรรม ๒ ประการ คือ (๑) สมถะ (๒) วิปัสสนา ให้ยิ่งขึ้นไปเถิด ธรรม ๒ ประการ คือ (๑) สมถะ (๒) วิปัสสนานี้ซึ่งเธอเจริญให้ยิ่งขึ้นไปแล้ว จักเป็นไปเพื่อรู้แจ้งธรรมธาตุหลายประการ [ม.ม.(ไทย) ๑๓/๑๙๘/๒๓๕ (มจร.)]

[๔] ไม่พบในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค พบใน ที.ม.อ.(บาลี) ๒/๓๗๒-๓๗๓/๓๔๒ (มจร.) และ ม.มู.อ.(บาลี) ๑/๑๐๖/๒๔๕ (มจร.)

มรรคที่เกิดก่อนโลกุตตรมรรค คือสติที่เนื่องมาจากอารมณ์ทั้ง ๔ คือ กายา เวทนา จิตตา และธรรมานุปัสสนานั่นเอง หาเป็นโลกุตตรมรรคไม่ ฉะนั้นปุพพภาคสติปัฏฐานมรรคต้องเรียกว่าโลกียมรรคจึงถูก เพราะอารมณ์เหล่านี้สภาวะยังเป็นโลกียธรรม

บริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และ อุบาสิกาทั้งหลายที่แสวงหาโลกียสติปัฏฐานมรรคองค์นี้ คงจะได้รับผลอานิสงส์ ๗ ประการดังจะกล่าวต่อไป คือ

๑. ทำให้บริสุทธิ์จากกิเลสที่มีอยู่ในสันดานของตน
๒. สามารถที่จะประหาณโสกะ คือความเศร้าโศก
๓. สามารถที่จะประหาณปริเวทะ คือการร้องไห้ต่างๆ
๔. สามารถที่จะประหาณทุกข์ คือความทุกข์ทางกาย
๕. สามารถที่จะประหาณโทมนัส คือความทุกข์ทางใจ
๖. ให้บรรลุถึงอริยมรรค อริยผล
๗. ให้ตรัสรู้พระนิพพานธาตุ[๕]

รวมทั้งสิ้น ๗ ประการ ในที่นี้คำว่าจะได้อานิสงส์ ๗ ประการก็หมายความว่าผู้นั้นจะต้องบริบูรณ์ด้วยองค์ลักษณะ ๔ อย่างก่อนจึงจะได้แน่นอน

---

[๕] ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑ (มจร.)

ลักษณะ ๔ อย่างนั้น คือ

๑. **อาตาปะ (วิริยะ)** คือต้องบริบูรณ์ด้วยความเพียรเพื่อบังคับไม่ให้กิเลสใหม่ๆ เกิดขึ้นได้ในทวารทั้ง ๖

๒. **สัมปชัญญปัญญา** ความรู้ในอารมณ์ปัจจุบันที่บังเกิดในทวารทั้ง ๖

๓. **สติ** สติที่ระลึกรู้ในอารมณ์ที่เป็นสภาวะของรูปและนามที่เกิดในทวารทั้ง ๖[๖]

๔. **สมาธิ** คือสมาธิของสมถะและวิปัสสนา ๒ อย่างนี้เพื่อประหาณอภิชฌาและโทมนัสที่เกิดในเมื่อทวารทั้ง ๖ กระทบกับอารมณ์ทั้ง ๖ โดย ตทังคะ และวิขัมภนะหมายความว่าชั่วขณะหนึ่ง ๆ[๗]

ผู้ใดบริบูรณ์ด้วยลักษณะ ๔ อย่างที่กล่าวมาแล้ว ผู้นั้นย่อมบรรลุถึงโลกุตตรมรรคได้ตามฐานะ

ในปฏิสัมภิทามรรคอรรถกถานั้นท่านกล่าวไว้ว่าผู้แสวงหาลักษณะทั้ง ๔ ที่กล่าวมาแล้วนี้ ชั้นแรกต้องปฏิบัติตามฐานะทั้ง ๖ เสียก่อนจึงจะบริบูรณ์ด้วยธรรมเหล่านั้นได้

---

[๖] ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑-๓๐๒ (มจร.)

[๗] แม้การบำเพ็ญสติและวิริยะก็จัดเป็นสมาธิ [จาก “วิมุตติมรรค” (น.๔๑), โดย พระอุปติสสเถระ, ๒๕๓๘, กรุงเทพฯ: ศยาม.]

ฐานะทั้ง ๖ นั้นคือ

๑. บังคับจิตไม่ให้คิดในอารมณ์ของกัมมัฏฐานเกินควร เช่น อานาปานสติเป็นต้น คืออยากได้มากไป

๒. ห้ามจิตไม่ให้จากอารมณ์กัมมัฏฐาน ไกลเกินควร

๓. ห้ามวิริยะที่แก่กล้าเกินไป

๔. ห้ามวิริยะที่อ่อนแอเกินไป

๕. ไม่ให้เพ่งอารมณ์ที่ล่วงลับไปแล้ว

๖. ไม่ให้เพ่งอารมณ์ที่ยังไม่ได้เกิดขึ้น

เมื่อเว้นจากฐานะทั้ง ๖ แล้ว ผู้เจริญภาวนาต้องเพ่งแต่เฉพาะอารมณ์ที่กำลังบังเกิดในเวลาปัจจุบันว่าได้เห็น ได้ยินดังนี้เป็นต้นไปตลอดตามนัยที่กล่าวแล้ว ท่านสาธุชนทั้งหลายพึงเว้นจากฐานทั้ง ๖ และบริบูรณ์ด้วยองค์ทั้ง ๔ ดังที่กล่าวมาแล้ว จึงเพ่งภาวนามยญาณไปตั้งแต่ปุพพภาคสติปัฏฐานมรรคตลอดถึงพระนิพพานธาตุเถิด

จบอุทเทสวารนิทานกถา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

โพธิยา ปกฺเข ภาวาติ โพธิปกฺขิยา[๘]

ด้วยการรวมสภาพธรรม ซึ่งเป็นเหตุที่ทำให้เห็นอริยสัจทั้ง ๔ และบรรลุตลอดถึงอริยมรรคและอริยผล ฉะนั้นธรรมรวมเหล่านี้ จึงเรียกว่า โพธิปักขิยธรรม มี ๓๗ ประการ[๙] คือ

๑. สติปัฏฐาน ๔
๒. สัมมัปปธาน ๔
๓. อิทธิบาท ๔
๔. อินทรีย์ ๕
๕. พละ ๕
๖. โพชฌงค์ ๗
๗. มรรค ๘

ในที่นี้ สติปัฏฐาน ๔ นั้นคือ[๑๐]

๑. กายานุปัสสนา
๒. เวทนานุปัสสนา
๓. จิตตานุปัสสนา
๔. ธัมมานุปัสสนา

---

[๘] ปรมตฺถทีปนี.(บาลี) -/๓๐/๓๓๑ (มจร.)

[๙] โพธิปักขิยธรรม ๗ หมวด [ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๓๘/๑๐๑ (มจร.)] และ สงฺคห.(บาลี) -/๓๐-๓๖/๔๖-๔๗ (มจร.)

[๑๐] ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑-๓๐๒ (มจร.)

ตามพระบาลีสติปัฏฐานสูตร อธิบายว่า ในสติปัฏฐานนั้น มีภาวนา ๒ อย่างคือ สมถะและวิปัสสนา และว่าด้วยฐานซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งอารมณ์นั้นมี ๔๔ ฐาน ดังต่อไปนี้คือ

๑. กายานุปัสสนา ๑๔ ฐาน
๒. เวทนานุปัสสนา ๙ ฐาน
๓. จิตตานุปัสสนา ๑๖ ฐาน
๔. ธัมมานุปัสสนา ๕ ฐาน

ใน ๔๔ ฐานที่กล่าวแล้วนี้โดยพิสดาร ถ้าว่าโดยสังเขปมี ๒๑ ฐาน คือ กาย ๑๔ เวทนา ๑ จิต ๑ ธรรม ๕ รวม ๒๑ ฐาน

บัดนี้อาศัยสติปัฏฐานสูตรพระบาลี จักอธิบายภาวนา ๒ อย่าง คือ นัยฐาน ๔๔ ฐาน และในกายานุปัสสนา ๑๔ ฐาน เพื่อผู้ปฏิบัติทั้งหลายจะเข้าใจได้โดยง่ายในกายานุปัสสนา

อานาปานปัพพะ

เมื่อผู้สนใจอานาปานกัมมัฏฐาน ควรหาที่ที่สมควรคือ ๑. ในป่าในดง ๒. โคนต้นไม้ ๓. ที่เงียบสงัดห่างจากฝูงชนหรือสัตว์ทั้งหลาย[๑๑] แล้วต้องปฏิบัติ ๔ นัย ดังที่จะกล่าวต่อไปนี้ คือ

[๑๑] ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๗๔/๓๐๒ (มจร.)

นัยที่ ๑ ผู้เจริญอานาปานกัมมัฏฐานต้องไปสู่ที่แห่งใดแห่งหนึ่งในจำนวนที่กล่าวมาแล้ว ต้องนั่งคู้บัลลังก์ บ่ายหน้าไปสู่ทิศตะวันออก นั่งตัวตรง และให้มีสติตั้งอยู่ที่ปลายจมูกและริมฝีปากข้างบน[๑๒] ซึ่งเป็นที่กระทบของลมหายใจเข้าออกทั้งสอง และทุกครั้งของลมหายใจเข้าออกให้พิจารณาว่าลมได้กระทบปลายจมูก ทุกครั้งของลมหายใจเข้าก็ให้พิจารณาว่า ลมได้กระทบริมฝีปากข้างบน ให้มีสติกำหนดรู้ลมหายใจ เข้า ออกไปมาเสมอๆ กันไป โดยพิจารณาว่ากระทบๆ ดังนี้

เมื่อความจำของสติตั้งมั่นอยู่ได้ตามแบบนี้คือ สติกับลมได้ส่วนรู้ทันกันพอดี หมายความว่าสำเร็จตามนัยที่ ๑ แปลว่าผู้เจริญอานาปานะได้สำเร็จผลตามนัยที่ ๑ แล้ว

นัยที่ ๒ ผู้เจริญอานาปานกัมมัฏฐาน ให้มีสติปรากฏอยู่ที่ปลายจมูกและริมฝีปาก กำหนดรู้ลมหายใจออกและเข้า ออกและเข้า สั้น ยาว แห่งหนึ่งแห่งใดตามนัยที่ ๑ แล้ว ต้องพิจารณารู้อยู่ตามเดิมในการกระทบนั้นแล้วต่อไป เมื่อลมหายใจออกยาวไป ก็ต้องพิจารณารู้ตามแล้วรู้อยู่ว่าลมออกยาว ลมออกสั้น ก็รู้เช่นเดียวกัน เมื่อลมหายใจเข้ายาวไป ก็ต้องพิจารณารู้ตามที่กระทบแล้วรู้ว่าลมหายใจเข้า

---

[๑๒] อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๕๓๗/๓๙๕ (มจร.)

ยาวไป ลมหายใจเข้าสั้นก็รู้ได้เช่นเดียวกันดังนี้ ลมหายใจเข้าออก ยาวก็รู้ สั้นก็รู้ ทุกขณะ ทุกเวลา คือลมกับสติได้ส่วนกันดีแล้ว หมายความว่าสำเร็จตามนัยที่ ๒[๑๓]

นัยที่ ๓ ก็ต้องกำหนดลมตามแบบนัยที่ ๑ โดยอาศัยความเพียรคอยรู้อยู่ทุกขณะทุกเวลา คือบังคับสติรับอารมณ์ให้ตั้งอยู่ในที่แห่งหนึ่งแห่งใดที่ปลายจมูกหรือริมฝีปากคอยกำหนดรู้ลมเข้าและออก ต้องปฏิบัติด้วยสติและประกอบด้วยปัญญาให้รู้แต่เพียงกระทบ ๆ เท่านั้น ให้จิตปรากฏชัดในอาการทั้ง ๓ ของลม รวม อาทิ มัชฌะ อวสานะ ๓ ประการของลมหายใจออก

ดังนี้แหละ ผู้เจริญอานาปานกัมมัฏฐาน ต้องกระทำความเพียรโดยมากครั้งเช่นนี้ไปตลอด เมื่อเวลาใดผู้บำเพ็ญภาวนารู้สึกว่าในอาการ ๓ ประการของลมหายใจเข้าออกทั้งสองปรากฏเห็นชัดอยู่ เมื่อนั้นได้สำเร็จตามนัยที่ ๓ แล้ว

นัยที่ ๔ เมื่อได้กำหนดตามนัยที่ ๑ รับอารมณ์แห่งหนึ่งแห่งใดที่ปลายจมูก ริมฝีปาก กำหนดรู้ลมหายใจเข้าและออกนั้นแล้ว บางทีลมหายใจออกหยาบ คือออกแรงไปต้อง

---

[๑๓] เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่า 'เราหายใจเข้าสั้น' เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่า 'เราหายใจออกสั้น' [ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๗๔/๓๐๒ (มจร.)]

บังคับให้อ่อนลง เพื่อความสุขุมปราณีตละเอียดอ่อนโดยให้มีความเพียรค่อยๆ ทีละน้อยๆ พิจารณาตามเดิมที่รู้กระทบๆ ส่วนลมหายใจเข้าก็ต้องทำเช่นเดียวกัน

เมื่อผู้บำเพ็ญภาวนาได้กระทำความเพียรบ่อยๆ มากครั้งดังนี้ ในจิตใจนั้น ย่อมปรากฏชัดในความอ่อนละเอียดของลมหายใจเข้าออกทั้งสองแล้วหมายความว่า ได้สำเร็จตามนัยที่ ๔

พระพุทธองค์ได้ทรงเทศนาว่า อุปมาในการกระทำอานาปานะนั้นให้ถือเหมือนนายช่างกลึงชักเชือกกลึง ยาวๆ หรือสั้นๆ ก็ตาม[๑๔] ให้มีสติระมัดระวังอยู่เฉพาะไม้กลึงกับคมปลายสิ่วกระทบกันเท่านั้น ในขณะเดียวกันนี้ การชักเชือกยาวหรือสั้นก็รู้ได้ฉันใด พระโยคาวจรก็ฉันนั้น คือ ให้มีสติที่ปลายจมูกริมฝีปาก แล้วพิจารณารู้ในการกระทบ ๆ ดังนี้

แต่ว่าผู้ที่ถือในอารมณ์ทั้งสามประการคือ นิมิต ๑. ปลายจมูก ๒. ลมหายใจเข้า ๓. ลมหายใจออก ใน ๓ ประการนั้น ถือว่า นี้ปลายจมูก ลมออกนั้นเกิดมาแต่สะดือ ลมเข้านั้นเกิดมาแต่ปลายจมูก ภาวนาอย่างนี้พระพุทธองค์ทรงตรัสห้ามไว้ว่า จะไม่ได้อัปปนาสมาธิเลย

---

[๑๔] ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๗๔/๓๐๓ (มจร.)

ผู้ที่จะให้ถึงสมาธิที่มีกำลังนั้น คือให้รวบรวมอารมณ์ทั้ง ๓ คือ อารมณ์ปลายจมูก อารมณ์ลมออก อารมณ์ลมเข้า รวม ๓ ประการนี้ ให้รวมที่จิตอันเดียวกัน พิจารณาว่ากระทบกระทบ เท่านั้นก็แล้วกัน ส่วนลมที่หายใจเข้าออกนั้น ก็จะรู้ตามไปด้วยเอง

นอกจากนั้นยังมีอุปมาอีกว่า เสมือนหนึ่งกับผู้ไกวเปล ก็คือ ผู้ไกวเปลนั่งอยู่แห่งหนึ่งแห่งใดแล้ว รู้ว่าเปลไปมาอยู่เสมอไม่จำเป็นต้องตามเปลไปมาก็ได้ฉันใด ผู้เจริญอานาปานกัมมัฏฐานก็ฉันนั้น คือไม่ต้องตามลมหายใจเข้าออก ให้พิจารณารู้เฉพาะการกระทบของลมที่ปลายจมูกในการกระทบเท่านั้น

อุปมาเช่น นายทวารที่รักษาประตูนั่งอยู่แห่งหนึ่งแห่งใดของทวารแล้วก็รู้ว่ามีคนเข้า คนออก ไม่จำเป็นต้องติดตามไปมากับเขาฉันใด การกระทำอานาปานะก็ฉันนั้น คือให้ตั้งสติอยู่ที่จมูกแห่งเดียว แล้วพิจารณารู้ว่ากระทบกระทบดังนี้

และในอุปมาการชักเลื่อยก็เช่นเดียวกัน ตามธรรมดาคนชักเลื่อยย่อมมองอยู่ที่เลื่อยกับไม้เท่านั้น ฉันใด การกระทำอานาปานะก็ฉันนั้น คือให้มีสติรู้อยู่ที่ปลายจมูก แล้วพิจารณาว่ากระทบ กระทบ ดังเดิม (ไม่จำเป็นต้องตามรู้ลมหายใจเข้าหรือออก) หรือจะให้เพียงว่าลมเข้า ลมออกเท่านั้นก็ได้

อารมณ์ปลายจมูก อารมณ์ริมฝีปาก อารมณ์ลมหายใจเข้าออก รวมอารมณ์ทั้ง ๓ เทียบเป็นไม้เสา แล้วให้ผูกมัดด้วยเชือกคือสตินั่นเอง ท่านอรรถกถาจารย์กล่าว วัจโฉปมคาถาไว้ดังนี้

ยถา ถมฺเภ นิพนฺเธยฺย วจฺฉํ ทมํ นโร อิธ

พนฺเธยฺเยวํ สกํ จิตฺตํ สติยารมฺมเณ ทฬฺหนฺ[๑๕]

วจฺฉํ โคน้อยที่ยังไม่เคยฝึกหัด **ทมฺมนฺโต** ถ้าต้องการฝึกหัดสอน **นโร** ผู้เลี้ยงโค **ถมฺเภ** ที่ไม้หลักเสาโตๆ นั้น **นิพนฺเธยฺย** ให้ผูกมัดไว้ด้วยเชือกฉันใด **เอวํ ตถา** *อุปมา* เหมือนกับคนเลี้ยงโคฉันนั้น **อิธ** ในการกระทำสมาธิของอานาปานกัมมัฏฐานนั้น **สกํ จิตฺตํ** จิตที่โง่เขลาของคนที่มัวเมาอยู่กับกามคุณทั้ง ๕ **ทมฺมํ ทมฺมนฺโต** มีความประสงค์จะบังคับสั่งสอน **นโร** ผู้เป็นโยคาวจรนั้น **อารมฺมเณ** อารมณ์ปลายจมูก อารมณ์ริมฝีปาก อารมณ์ลมหายใจเข้าออก ซึ่งเป็นไม้เสานั้น **สติยา** ด้วยเชือกอันเป็นสติพิจารณาว่า กระทบกระทบ **ทฬฺหํ** โดยความเพียร **นิพนฺเธยฺย** ต้องผูกมัดไว้เพื่อไม่ให้ไปตามอารมณ์เลย

จบนัยแห่งสมถภาวนาของอานาปานะเท่านี้

---

[๑๕] วิ.มหา.อ.(บาลี) ๑/๑๖๕/๔๔๓ (มจร.)

บัดนี้จักอธิบายสังเขปนัยแห่งวิปัสสนาภาวนา ของอานาปานกัมมัฏฐานตามสติปัฏฐานสูตรพระบาลี พร้อมกับอาคมยุตติของอรรถกถาและฎีกาต่อไป

ภิกษุผู้มีสติและได้กระทำความเพียรตามนัยแห่งสมถภาวนาของอานาปานกัมมัฏฐาน ดังที่ได้ชี้แจงอธิบายมาแต่เบื้องต้น คืออารมณ์ทั้ง ๕ ของกามคุณทั้ง ๕ ที่เคยเป็นอุปนิสัยมาแต่ชาติก่อนๆ นั้น ต้องผูกมัดด้วยสติปัญญาให้มั่นคงในอารมณ์ลมหายใจเข้าออกนี้แล้ว เมื่อได้รับสมาธิองค์ใดองค์หนึ่งในอุปจาระ และอัปปนาสมาธิแล้ว ภิกษุนั้นก็สามารถที่จะประหาณนิวรณ์ได้โดย วิกขัมภนนัย[๑๖]

เมื่อโยคาวจร มีความประสงค์จะทำให้วิปัสสนาเพื่อจะกำหนดรู้รูปและนามนั้น ให้ดำรงวางจิตตั้งมั่นอยู่ที่ปฏิภาคนิมิต ซึ่งเป็นอุปจารสมาธิแล้วควรพิจารณาว่าลมหายใจเข้าออกทั้ง ๒ นี้เป็น **จิตตชวาโยธาตุ** นั่นเอง ได้เกิดมาจากจิตเป็นกามาวจร ๔๔ ดวง (เว้นจิตเป็นทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ ดวง) ที่อาศัยหทยวัตถุรูป จิตตชวาโยธาตุนี่แหละเป็น จิตตชกลาป ๑ มัด ปฐวี อาโป เตโช วาโย วัณณะ

---

[๑๖] ปหานะ ๕ คือ ๑. วิกขัมภนปหานะ (การละด้วยการข่มไว้) ๒. ตทังคปหานะ (การละด้วยองค์นั้นๆ) ๓. สมุจเฉทปหานะ (การละด้วยการตัดขาด) ๔. ปฏิปัสสัทธิปหานะ (การละด้วยสงบระงับ) ๕. นิสสรณปหานะ (การละด้วยสลัดออกได้) [ขุ.ปฏิ.(ไทย) ๓๑/๒๔/๓๔ (มจร.)]

คันธะ รส โอชา รวม ๘ รูป สัททรูป ๑ รวม ๙ รูปนี้เป็นจิตตชสัททนวกกลาป ๑ มัด[๑๗]

รูปที่กล่าวมาแล้วนี้ ทำให้บังเกิดเป็นลมหายใจเข้าออกที่กระทบปลายจมูกอยู่ดังนี้แล้วกำหนดบำเพ็ญต่อไป เมื่อพิจารณาบำเพ็ญภาวนาอย่างนี้มากเข้าๆ ผู้บำเพ็ญภาวนาจะมีความรู้พิเศษเกิดขึ้นว่า ลมหายใจเข้าออกทั้ง ๒ นี้ เป็นธรรมชาติรูปที่เป็นอนิจจัง ไม่เที่ยง เมื่อกระทบแล้วดับสูญหายไป ปุ่มปลายจมูกที่ลมกระทบก็เป็นรูปกัมมชรูป คือเกิดมาด้วยเพราะกรรมมีจำนวน ๑๐ รูป คือ ปฐวี อาโป เตโช วาโย วัณณะ คันธะ รส โอชา ชีวิต กายปสาท รวม ๑๐ รูป[๑๘] กัมมชกลาป ๑ มัดนี้ก็เป็นธรรมชาติรูปที่เป็นอนิจจังไม่เที่ยงนั่นเอง

จิตเจตสิก บางอย่างที่ทำลมหายใจเข้าออกก็เป็นธรรมชาตินามธรรมนั่นเองแล รูปที่เป็นที่อาศัยของจิตและเจตสิกนั้น มีกัมมชรูป ๑๐ รูป ก็คือ ปฐวี อาโป เตโช วาโย วัณณะ คันธะ รส โอชา ชีวิต หทัย รวม ๑๐[๑๙] กัมมชกลาป ๑ มัดนี้ก็เป็นอนิจจัง ไม่เที่ยง เป็นธรรมชาติแตกดับนั่นเอง

---

[๑๗] ดู สงฺคห.(บาลี) -/๔๗/๔๐ (มจร.)

[๑๘] สงฺคห.(บาลี) -/๔๖/๔๐ (มจร)

[๑๙] สงฺคห.(บาลี) -/๔๖/๔๐ (มจร.)

มีสติที่พิจารณาอยู่บ่อยๆ ดังนี้ จะได้รู้เห็นการเกิดดับของลมเข้าและออกทั้งสอง[๒๐] โดยแน่นอนทีเดียว

๑. กัมมชกายปสาทรูปที่ปุ่มปลายจมูก

๒. กัมมชหทยรูปซึ่งเป็นกรัชกาย

รูป ๒ อย่างนี้เกิดมาด้วยเพราะอวิชชา ตัณหา และกรรม[๒๑] จิตและเจตสิกก็เช่นเดียวกันเกิดมาแต่หทยรูป เพราะจิตเจตสิก หทยรูปและกายปสาททั้ง ๓ นี้เอง ทำให้รู้ว่าลมหายใจเข้าออกบังเกิดแล้วก็ดับไป อุปมาในเตาหล่อเหล็กแห่งหนึ่ง อาศัยเตา งวงเตา ความเพียรของคน รวม ๓ อย่างนี้บริบูรณ์แล้ว ลมเข้าและออกก็สะดวกขึ้นจึงหล่อเหล็กได้ ใน ๓ ประการนี้ถ้าขาดอันหนึ่งอันใดแล้ว ลมก็หยุดดับไปทันที อุปมานี้ฉันใด ลมหายใจเข้าออกในกรัชกายก็ฉันนั้น คือเพราะรวม ๓ อย่างนี้เองมีกายปสาทที่ปุ่มปลายจมูก และจิต ลมหายใจเข้าและออกจึงบังเกิดเข้าออกเสมอกันได้ เมื่อขาดไปอันหนึ่งอันใดแล้ว แปลว่าดับทันทีจงพิจารณาให้ถี่ถ้วนด้วยรวมทั้งอุปมาและอุปมัยเข้ากันเถิดจะได้เห็นความจริงแท้

---

[๒๐] พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิด (แห่งลมหายใจ) ในกายอยู่ พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับ (แห่งลมหายใจ) ในกายอยู่ หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับ (แห่งลมหายใจ) ในกายอยู่ [ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๗๔/๓๐๓ (มจร.)]

[๒๑] ในบรรดารูปสมุฏฐานทั้ง ๔ นั้น กุศลกรรมและอกุศลกรรมที่ปรุงแต่งทั้ง ๒๕ ดวง คือ กามาวจรอกุศลกรรม ๑๒ ดวง กามาวจรกุศลกรรม ๘ ดวง รูปาวจรกุศลกรรม ๕ ดวง ย่อมยังรูปที่มีกรรมเป็นสมุฏฐานให้เกิดขึ้นทุก ๆ ขณะจิตตั้งแต่ปฏิสนธิไป. [สงฺคห. (บาลี) -/๓๐/๓๙ (มจร.)]

เมื่อได้เห็นความเกิดดับของจิตและรูป พร้อมกับธรรมเป็นเหตุแห่งสภาพของความเกิดและความดับเช่นนี้ จะรู้ได้ว่ามีแต่รูปที่แตกดับและนามที่ย่อมไหลไปสู่อารมณ์เท่านั้น **ไม่มีบุคคล ไม่มีสัตว์ ไม่มีเรา ไม่มีเขาเลยนี่แหละหมายความว่า ได้ถึงรูปริจเฉทญาณแห่งทิฏฐิวิสุทธิแล้ว**

เมื่อได้กระทำความเพียรมากครั้งเช่นนี้มาตลอดแล้ว ก็จะพิจารณารู้ต่อไปอีกว่า อันรูปและนามสองอย่างที่เกิดเป็นอยู่ในลมหายใจเข้าออกนี้ ได้มาเกิดดับกันอยู่ภพนี้ ก็เพราะตัณหาเก่าที่เป็นสมุทยสัจในภพก่อนๆ นั่นเอง จึงมาเป็นทุกขสัจในภพนี้ เมื่อในภพนี้ปล่อยให้สมุทยสัจ คือ ตัณหาใหม่ๆ เกิดขึ้นอีกแล้ว ทุกขสัจ ผลแห่งธรรมก็จะบังเกิดขึ้นในอนาคตอีก เมื่อได้เห็นทุกข์และสมุทัยเป็นปัจจุบันชาตินี้ ทุกข์และสมุทัยของอนาคตก็คงจะได้รู้เห็นอีกเช่นเดียวกัน ดั่งนี้แหละได้ชื่อว่าถึง**ปัจจยปริคคหญาณแห่งกังขาวิตรณวิสุทธิ**แล้ว ภิกษุนั้นมีความสามารถที่จะถึงอรหัตตมรรคได้แต่นั้นมา

สติที่พิจารณาบ่อยๆ ว่า กระทบ กระทบ ซึ่งเนื่องมาจากจิตที่รักษาปลายจมูกนั้นเป็นทุกขสัจ ตัณหาเก่าในภพก่อน ที่ทำอุปนิสัยให้เกิดทุกขสัจซึ่งเป็นปุพพภาคสติปัฏฐานมรรค ที่พิจารณา กระทบ กระทบ นั้นเป็น สมุทยสัจ เมื่อตัณหาที่ติดมาแต่ภพก่อน ดับสูญหายไปแล้วในภพนี้ ทุกขสัจ

ปุพพภาคสติปัฏฐานก็ต้องดับสูญไปด้วย ดังนี้แหละจะรู้เห็นสมุทยสัจว่าเป็นเหตุของสติที่พิจารณา กระทบ กระทบ ได้

ความจำของสติได้บังเกิดในปัจจุบัน และร่างกายหรือขันธ์ภพนี้ ก็ได้บังเกิดมาเพราะตัณหาแต่ภพก่อน ตัณหาแต่ภพก่อนนี้เป็นสมุทยสัจ วิปัสสนาญาณของผู้เพ่งภาวนาทำให้เห็นทุกขณะ ทุกเวลาเช่นนี้ จึงไม่มีโอกาสที่ตัณหาใหม่จะบังเกิดต่อไปได้แล้ว ฉะนั้น ผลแห่งอนาคต ซึ่งเป็นทุกขสัจใหม่ก็ย่อมดับไป ดังนี้แหละวิปัสสนาญาณองค์นี้ ย่อมถึงอรหัตตมรรคได้

ในขณะที่ได้เห็นทุกขสัจ ซึ่งเป็นความดับของจิตแห่งวิปัสสนา ในขณะเดียวกันวาระสุดท้ายของจิตที่เห็นความดับนั้น เป็นมรรคกิจประการที่ ๑ คือ ที่ได้เห็นทุกขสัจ

การประหาณตัณหา คือไม่มีโอกาสที่ตัณหาใหม่ๆ จะบังเกิดขึ้นในอนาคตนั้นเป็นกิจประการที่ ๒

ไม่ได้มีผลแห่งอนาคตบังเกิดต่อไปคือได้เห็นนิโรธสัจนั้น เป็นมรรคกิจประการที่ ๓

การบำเพ็ญอริยมรรคทั้ง ๘ นั้นเป็นมรรคกิจประการที่ ๔

รวมเป็นกิจที่เกิดขึ้นจากการเจริญมรรคทั้ง ๔ เมื่อมรรคได้กิจทั้ง ๔ ดังนี้แหละ พระอริยบุคคลที่ถึงอรหัตตผลมีความสามารถที่จะเห็นมรรคกิจทั้ง ๔ องค์ ในเวลาขณะจิตเดียวนี้เอง

ในขณะที่บำเพ็ญวิปัสสนาได้เห็นการดับของสังขารทั้งมวล ได้เห็นโทษคือการที่ได้เกิดผลแห่งทุกขภพนี้ เพราะตัณหาเก่าในอดีตกาลทำให้เกิดในภพนี้ ถ้าปล่อยให้สมุทัยคือตัณหาใหม่เกิดขึ้นอีกในอนาคตนั้น ผลแห่งทุกข์ก็คงเกิดแน่ๆ ดังนี้ เป็นโลกียมรรคอันเป็นเหตุให้ขึ้นถึงตลอดโลกุตตรมรรคได้

จบอานาปานปัพพะเท่านี้

บันทึกหัวข้อพระอภิธรรม
ปริจเฉท ๑ จิตตสังคหะ

อาจารย์แนบ มหานีรานนท์

การบันทึกหัวข้อพระอภิธรรมนี้ ได้บันทึกไปแต่เพียงหัวข้อเพื่อเป็นตารางสอนเท่านั้น จึงมิได้มีคำอธิบายอย่างพิสดารจริง ๆ ส่วนการอธิบายเนื้อความหรืออรรถให้กว้างขวางนั้น ได้เอาไปใช้ในเวลาทำการสอน ฉะนั้นหนังสือเรื่องนี้จึงคิดว่าจะเขียนขึ้นไว้เพื่อเป็นประโยชน์หรือเพื่อเป็นเครื่องมือในการสอนเท่านั้น จึงหาได้มีคำอธิบายอย่างพิสดารอยู่ ณ ที่นี้ไม่ เพราะความพิสดาร มีอธิบายละเอียดอยู่ในหนังสืออภิธรรมพิสดารของ ส.สายเกษม นั่นแล้ว

สาธุ สาธุ ในที่สุดนี้ ดิฉันขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของท่านคณะกรรมการของพุทธสมาคม และคณะท่านนักศึกษาอภิธรรม ณ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ และทั้งทางคณะโรงพิมพ์ตามที่ได้กล่าวนามไว้ในคำปรารภของทางพุทธสมาคมนั้นด้วย ที่ได้ช่วยเหลือกันจัดการพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้น เพื่อหวังให้เป็นประโยชน์แก่นักศึกษาอภิธรรม และเพื่อเป็นไปแห่งความยั่งยืนและพร้อมด้วยความเผยแพร่พุทธศาสนาให้ไพศาลยิ่งขึ้น

ฉะนั้น ขออำนาจกุศลเจตนาอันเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ของคณะท่านที่กล่าวมาแล้วเหล่านั้น จงบันดาลให้ท่านทั้งหลายได้สำเร็จผลดังความปรารถนาทุก ๆ ประการ และขอให้ท่านจงได้ดื่มรสของนิรามิสสุขเวทนา[๑] ตลอดถึงอมตรสจงทั่วกันทุก ๆ ท่าน เทอญ

แนบ มหานีรานนท์

อภิธรรมสถาน วัดระฆังโฆสิตาราม

๒๖ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๐๕

---

๑ สุขไม่มีอามิส เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจาร ปีติ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารระงับไป เธอบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปีติจางคลายไป เธอมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข [สํ.สฬา.(ไทย) ๑๘/๒๗๙/๓๑๐-๓๑๑ (มจร.)]

พระอภิธรรม มี ๗ คำภีร์

๑. ธัมมสังคณี........................สํ
๒. วิภังค์..............................วิ
๓. ธาตุกถา...........................ธา
๔. ปุคคลบัญญัติ....................ปุ
๕. กถาวัตถุ.......................... กะ
๖. ยมก.................................ยะ
๗. ปัฏฐาน............................ปะ

เนื้อความใน ๗ พระคัมภีร์นี้ กล่าวด้วยเรื่อง **จิต เจตสิก รูป นิพพาน** สภาวะทั้ง ๔ นี้เป็นปรมัตถธรรม[๒] ซึ่งเรียกว่า พระปรมัตถปิฎก และพระปรมัตถปิฎกทั้ง ๗ พระคัมภีร์นี้ ท่านพระอนุรุทธาจารย์ท่านได้รวบรวมเนื้อความไว้โดยย่อ เรียกว่า **พระอภิธัมมัตถสังคหะ** จัดเป็นปริเฉทได้ ๙ ปริเฉท ใน ๙ ปริเฉทนี้มีเนื้อความกล่าวด้วย จิต เจตสิก รูป และ นิพพาน ฉะนั้นต่อไปนี้จักได้อธิบายพระปรมัตถธรรมทั้ง ๔ ประการ ตามนัยของพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ท่านกล่าวด้วยเรื่องจิตเป็นปริเฉทที่ ๑

---

[๒] สงฺคห.(บาลี) -/๒/๑ (มจร.)

๑. จิต	มี	๘๙	เป็นนามธรรม	เป็นสังขตธรรม
๒. เจตสิก	มี	๕๒		เป็นสังขารธรรม
๓. รูป	มี	๒๘	เป็นรูปธรรม	
๔. นิพพาน	มี	๑	เป็นวิสังขารธรรม เป็นอสังขตธรรม	

รูป ๒๘ เป็นรูปขันธ์

เจตสิก ๕๒ เป็นเวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์

จิต ๘๙ เป็นวิญญาณขันธ์

นิพพาน ๑ เป็นขันธวิมุตติ พ้นจากขันธ์ทั้ง ๕[๓]

คำประณามของพระอนุรุทธาจารย์

สมฺมาสมฺพุทฺธมตุลํ สสทฺธมฺมคณุตฺตมํ

อภิวาทิย ภาสิสฺสํ อภิธมฺมตฺถสงฺคหํ[๔]

แปลว่า ข้าพเจ้าขอน้อมอภิวันทนาแก่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้อุดมด้วยสีลาทิคุณและพร้อมด้วยพระสัทธรรม โดยไม่มีใครเปรียบปาน ทั้งคุณพระอริยสงฆเจ้าแล้ว จักกล่าวพระคัมภีร์ อันมีนามว่า อภิธัมมัตถสังคหะต่อไป

---

[๓] ดูเพิ่ม วิภาวินี.(บาลี) -/๒/๑๖๕ (มจร.)

[๔] สงฺคห.(บาลี) -/๑/๑ (มจร.)

คาถาสังคหะ

ตตฺถ วุตฺตาภิธมฺมตฺถา จตุธา ปรมตฺถโต

จิตฺตํ เจตสิกํ รูปํ นิพฺพานมิติ สพฺพถา[๕]

แปลความว่า อรรถแห่งพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์นั้น ว่าโดยพระปรมัตถ์แล้วมี ๔ ประเภท คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน ด้วยประการฉะนี้

อธิบายปรมัตถ์ ๔ ประการ

เรื่องจิต

คำว่า **จิต** นั้น เป็นธรรมชาติที่ทำให้เป็นไป ๖ อย่าง[๖] คือ :-

๑. กระทำให้วิจิตรต่างๆ

๒. วิจิตรด้วยตนเอง

๓. สั่งสมกรรมและกิเลส

๔. รักษาไว้ซึ่งวิบากที่กรรมและกิเลสสั่งสมไว้

๕. สั่งสมสันดานของตนเอง

๖. วิจิตรด้วยอารมณ์

---

๕ สงฺคห.(บาลี) -/๒/๑ (มจร.)

๖ วิภาวินี.(บาลี) -/๒/๑๖๖ (มจร.)

อธิบายจิต ๖ อย่าง

๑. **กระทำให้วิจิตรต่าง ๆ** นั้น หมายความว่าวัตถุต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกที่เกิดจากวิชาต่าง ๆ มีช่างเขียนและช่างกล ช่างไม้ เป็นต้น ที่เกิดขึ้นจากศิลปศาสตร์ต่าง ๆ นั้น ก็เพราะจิต

๒. **วิจิตรด้วยตนเอง** คำว่าวิจิตรด้วยตนเองนี้ หมายถึงว่า ทำให้ตนเองเป็นไปต่าง ๆ เช่นต่างด้วยกรรม ต่างด้วยเพศ ต่างด้วยสัญญา และด้วยคติ เป็นต้น หรือต่างด้วยกุศล อกุศล วิบาก กิริยา เหล่านี้

๓. **สั่งสมกรรมและกิเลส** อันนี้หมายถึงกรรมและกิเลสที่เกิดขึ้นมากมายนั้น ก็เพราะเหตุว่าสั่งสมไว้ที่จิตนี้เอง หาได้ไปสะสมไว้ในที่อื่นไม่

๔. **รักษาไว้ซึ่งวิบากที่กรรมและกิเลสสั่งสมไว้** ข้อนี้ หมายถึงว่า กรรมและกิเลสที่ทำไว้แล้วนั้น จิตที่เป็นวิบากนั้น ก็มิได้สูญหายไป จะต้องเกิดขึ้นรับผลของกรรมนั้น ๆ อยู่เสมอในเมื่อมีโอกาส

๕. **สั่งสมสันดานตนเอง** นั้น อันนี้หมายถึงจิตดวงหนึ่งเกิดขึ้นแล้ว ก็ทำให้เกิดติดต่อกันอยู่เรื่อย ๆ ไปมิได้ขาดสาย เช่นในอนันตรปัจจัย และอาเสวนปัจจัย เป็นต้น

๖. มีการวิจิตรด้วยอารมณ์ต่าง ๆ ข้อนี้หมายถึงที่เป็นไปได้ในอารมณ์ต่าง ๆ มีรูปารมณ์และสัททารมณ์เป็นต้น ในอารมณ์ทั้ง ๖

รวบรวมลักษณะของจิต

จิตจะมีธรรมชาติทำให้เป็นไปได้ดังกล่าวแล้วก็ดี แต่เมื่อจะรวบรวมเอาแต่ลักษณะหรืออาการที่ปรากฏขึ้นแล้วก็มี ๔ อย่างเท่านั้น คือ :-

๑. มีการรู้อารมณ์ เป็นลักษณะ

๒. มีเกิดก่อนและเป็นประธานในธรรมทั้งปวง หรือทำให้ ดวง ๑ ต่อดวง ๑ เกิดขึ้นติดต่อกันเป็นกิจ

๓. มีการเห็นและได้ยินเป็นต้น เป็นความปรากฏของจิต หรือเป็นผลของจิต

๔. มีนามและรูปเป็นเหตุใกล้ให้เกิดขึ้น[๗]

การนับประเภทของจิต

ในจำนวนจิต ๘๙ หรือ ๑๒๑ นั้น ท่านได้จัดไว้หลายประเภทด้วยกัน ซึ่งควรจะทราบไว้ก่อน เพื่อจะได้สะดวกในตอนหลังที่จะรู้ประเภทของจิตคือ :-

---

[๗] อภิ.สงฺ.อ.(ไทย) -/๑/๒๗๖-๒๗๗ (มจร.)

๑. นับโดยชาติ ๒. โดยภูมิ ๓. โดยเวทนา ๔. โดยเหตุ ๕. โดยสังขาร ๖. โดยสัมปยุต วิปปยุต ๗. โดยโสภณะ อโสภณะ ๘. โดยโลกียะ โลกุตตระ

๑. นับโดยชาติ

ได้แก่กุศล ๒๑ หรือ ๓๗ ดวง อกุศล ๑๒ วิบาก ๓๖ หรือ ๕๒ ดวง กิริยา ๒๐ ดวง รวม ๘๙ หรือ ๑๒๑ ดวง[๘]

๒. นับโดยภูมิ

ได้แก่กามภูมิ ๕๔ ดวง รูปภูมิ ๑๕ ดวง อรูปภูมิ ๑๒ ดวง โลกุตตรภูมิ ๘ หรือ ๔๐ ดวง รวม ๘๙ หรือ ๑๒๑ ดวง[๙]

๓. นับโดยเวทนา

ได้สุขเวทนา ๑ ดวง ทุกขเวทนา ๑ ดวง โสมนัสสเวทนา ๓๐ หรือ ๖๒ ดวง โทมนัสสเวทนา ๒ ดวง อุเบกขาเวทนา ๕๕ ดวง รวม ๘๙ หรือ ๑๒๑ ดวง[๑๐]

---

[๘] สงฺคห.(บาลี) -/๓๕/๕ (มจร.)

[๙] สงฺคห.(บาลี) -/๓๖/๕ (มจร.)

[๑๐] สงฺคห.(บาลี) -/๘/๑๔ (มจร.)

๔. นับโดยเหตุ

จิต ๘๙ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท เป็นสเหตุกะ คือ ประกอบด้วยเหตุ ๖ คือ อโลภเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุ และ โลภเหตุ โทสเหตุ โมหเหตุ รวมเป็นเหตุ ๖[๑๑]

จิตที่ประกอบด้วยเหตุ ๖ เรียกสเหตุกจิต มี ๗๑ หรือ ๑๐๓ ดวง จิตที่ไม่ประกอบด้วยเหตุ เรียกอเหตุกจิต มี ๑๘ ดวง รวม ๘๙ หรือ ๑๒๑ ดวง[๑๒]

๕. นับโดยสังขาร[๑๓]

จิตนับโดยประเภทสังขาร ได้แก่อสังขาริก สสังขาริก จิตที่เกิดขึ้นโดยไม่ต้องมีสิ่งชักชวน เรียกว่าอสังขาริก มี ๓๗ ดวง จิตที่เกิดขึ้นโดยอาศัยมีสิ่งชักชวน เรียกว่า สสังขาริก มี ๕๒ หรือ ๘๔ ดวง รวม ๘๙ หรือ ๑๒๑ ดวง

---

๑๑ สงฺคห.(บาลี) -/๑๐/๑๕ (มจร.)

๑๒ สงฺคห.(บาลี) -/๑๗/๑๕ (มจร.)

๑๓ สภาพชื่อว่าสังขาร เพราะอรรถว่าปรุง คือแต่งจิต ด้วยเครื่องประดับพิเศษ คือความกล้า หรือเพราะอรรถว่าจิตนั้น ถูกสภาพนี้ปรุงคือแต่งตามนัยที่กล่าวแล้ว ได้แก่ บุพประโยค ของตนหรือของคนเหล่าอื่น ที่เป็นไปด้วยอำนาจมอบให้ซึ่งความสนับสนุนแก่จิตอัน ท้อแท้อยู่ในกิจนั้น ๆ, และบุพประโยคนั้นย่อมเป็นไปในจิตสันดานที่เป็นไปโดยบุพภาค ของตนและในสันดานของคนอื่น เพราะฉะนั้นอาการพิเศษ กล่าวคือความกล้าแห่งจิต ซึ่งถูกบุพประโยคนั้นให้เกิดแล้วนั่นเอง ชื่อว่าสังขารในที่นี้ จิตที่ไม่มีสังขารชื่อว่า อสังขาร อสังขารนั่นแหละชื่อว่าอสังขาริก, จิตที่เป็นไปกับด้วยสังขาร ชื่อว่าสสังขาริก [วิภาวินี.(บาลี) -/๔/๑๖๘ (มจร.)]

๖. นับโดยสัมปยุต[๑๔]

วิปปยุต จิตนับโดยสัมปยุต วิปปยุต จิตที่ประกอบด้วยทิฏฐิและปัญญาและโทสะ อุทธัจจะ วิจิกิจฉา เรียกว่าสัมปยุต มี ๕๕ หรือ ๘๗ ดวง จิตที่ไม่ประกอบด้วยทิฏฐิและปัญญา โทสะ อุทธัจจะ วิจิกิจฉา เรียกว่าวิปปยุต มี ๓๔ ดวง รวม ๘๙ หรือ ๑๒๑ ดวง

---

[๑๔] ทิฏฺฐิคต เพราะอรรถว่าไปแล้ว คือหยั่งลงภายในทิฐิ ๖๒ หรือเพราะอรรถว่าทิฐิไปเท่านั้น คือไม่มีสภาพอะไร ๆ มีอัตตาเป็นต้นที่จะพึงไปในทิฐินี้ ได้แก่ ความถือมั่นซึ่งสภาพมีอัตตา และเป็นของอัตตา เป็นต้น อันเป็นไปว่า "นี้เท่านั้นจริงอย่างอื่นเปล่า" ดังนี้, ชื่อว่า ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺต เพราะอรรถว่าประกอบแล้วด้วยประการมีความเกิดด้วยกันเป็นต้นพร้อมด้วยทิฐินั้น [วิภาวินี.(บาลี) -/๔/๑๖๘ (มจร.)]

ชื่อว่า ปฏิฆะ เพราะอรรถว่ากระทบในอารมณ์ ได้แก่ โทสะ จริงอยู่โทสะนี้ย่อมเป็นไป ดุจกระทบอารมณ์เพราะมีสภาพเป็นความดุร้าย [วิภาวินี.(บาลี) -/๕/๑๗๐ (มจร.)]

ธรรมชาติชื่อว่า วิจิกิจฉา เพราะอรรถว่าเป็นเหตุยาก คือลำบากของบุคคลผู้วิจัยอยู่ซึ่งสภาวะ อีกนัยหนึ่งชื่อว่าวิจิกิจฉา เพราะอรรถว่ามีความเยียวยาคือความแก้ไขด้วยญาณไปปราศแล้ว เพราะเป็นธรรมชาติที่ทำได้ยากเพื่อจะเยียวยา, จิตสัมปยุตด้วยวิจิกิจฉานั้น ชื่อว่า วิจิกิจฉาสมฺปยุตฺต

ภาวะแห่งจิตหรือบุคคลที่ฟุ้งซ่าน ชื่อว่าอุทธัจจะ แม้เมื่ออุทธัจจะเป็นสัมปยุตธรรมที่ทั่วไปแก่อกุศลจิตทุกดวง แต่ในจิตดวงนี้ (จิตสหรคตด้วยอุเบกขาสัมปยุตด้วยอุทธัจจะ) อุทธัจจะย่อมเป็นประธานในสัมปยุตธรรมทั้งหลาย เป็นไปเพราะเหตุนั้นท่านจึงกล่าวจิตดวงนี้แหละให้ต่างด้วยอุทธัจจะนั้น [วิภาวินี.(บาลี) -/๖/๑๗๐-๑๗๑ (มจร.)]

ชื่อว่า ญาณ เพราะอรรถว่า รู้ คือแทงตลอดตามสภาวะ [วิภาวินี.(บาลี) -/๑๕/๑๗๖ (มจร.)]

๗. นับโดยโสภณะ

อโสภณะ นับจิตโดยโสภณะและอโสภณะ จิตที่สัมปยุตด้วยโสภณเจตสิก ๒๕ ดวง อันเป็นเจตสิกที่ดีงาม เรียกว่าโสณจิต มี ๕๙ หรือ ๙๑ ดวง จิตที่ไม่ประกอบด้วยโสภณเจตสิก ๒๕ ดวง เรียกอโสภณจิต มี ๓๐ ดวง รวม ๘๙ หรือ ๑๒๑ ดวง[๑๕]

๘. นับโดยโลกียะ[๑๖]

โลกุตตระ จิตที่ไม่มีนิพพานเป็นอารมณ์ เรียกว่าโลกียจิต มี ๘๑ ดวง จิตที่มีนิพพานเป็นอารมณ์ เรียกว่าโลกุตตรจิต มี ๘ หรือ ๔๐ ดวง รวม ๘๙ หรือ ๑๒๑ ดวง

จบวิธีนับจิต ๘ นัย

ต่อนี้จะอธิบาย จิตตามภูมิ จิตแบ่งออกเป็น ๔ ภูมิ กามภูมิ มี ๕๔ ดวง รูปภูมิ มี ๑๕ ดวง อรูปภูมิ มี ๑๒ ดวง โลกุตตรภูมิ มี ๘ ดวง จักแสดงกามภูมิหรือกามาวจรจิต ๕๔ ดวงก่อน[๑๗]

---

๑๕ สงฺคห.(บาลี) -/๑๔/๒ (มจร.)

๑๖ ชื่อว่า โลกุตระ เพราะอรรถว่าข้ามขึ้นจากโลก กล่าวคืออุปาทานขันธ์โดยที่ไม่มีอาสวะ ได้แก่ มรรคจิต ส่วนผลจิต ชื่อว่า โลกุตระ เพราะอรรถว่าข้ามขึ้นแล้วจากโลกนั้น อีกอย่างหนึ่ง แม้จิตทั้งสองกับนิพพานชื่อว่าโลกุตระ เพราะอรรถว่าสูงกว่า คือยิ่งกว่าโลก [วิภาวินี.(บาลี) -/๓/๑๖๗ (มจร.)]

๑๗ สงฺคห.(บาลี) -/๓๖/๕ (มจร.)

กามาวจรจิต ๕๔

คำว่า กามาวจรจิต หรือ กามจิต นั้น ความหมายได้หลายนัย คือ :-[๑๘]

๑. หมายถึงจิตที่ท่องเที่ยวอยู่ในกามารมณ์เป็นส่วนมาก

๒. หมายถึงจิตที่ข้องอยู่ในกามารมณ์

๓. หมายถึงจิตที่รับกามารมณ์ได้ มี ๕๔ ดวง ในกามจิต ๕๔ ดวง แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท เป็นอกุศล ๑๒ ดวง เป็นอเหตุกะ ๑๘ ดวง เป็นกามโสภณะ ๒๔ ดวง รวม ๕๔ ดวง

ในกามาวจร ๕๔ ดวงนี้ จักแสดงอกุศล ๑๒ ดวงก่อน ในอกุศล ๑๒ ดวงนี้แบ่งออก ๓ ชนิด เป็นโลภะ ๘ ดวง เป็นโทสะ ๒ ดวง เป็นโมหะ ๒ ดวง รวม ๑๒ ดวง[๑๙]

---

[๑๘] ดูเพิ่ม วิภาวินี.(บาลี) -/๓/๑๖๗ (มจร.)

[๑๙] สงฺคห.(บาลี) -/๔-๖/๑-๒ (มจร.)

อธิบายโลภจิต ๘ ดวง

โลภจิต ๘ ดวงนี้ เรียกว่าโลภมูลจิต หมายความว่า เป็นจิตที่เกิดขึ้น เพราะ**โลภเป็นเหตุ**

- โลภมูลจิต ๘ ดวง เกิดพร้อม
  - โสมนัสสเวทนา
    - ทิฏฐิคตสัมปยุต
      - อสังขาริก ๑
      - สสังขาริก ๒
    - ทิฏฐิคตวิปปยุต
      - อสังขาริก ๓
      - สสังขาริก ๔
  - อุเบกขาเวทนา
    - ทิฏฐิคตสัมปยุต
      - อสังขาริก ๕
      - สสังขาริก ๖
    - ทิฏฐิคตวิปปยุต
      - อสังขาริก ๗
      - สสังขาริก ๘

ในโลภมูลจิต ๘ ดวงนี้ จิตที่เกิดพร้อมด้วยโสมนัสสเวทนาในบาลีเรียกว่า **โสมนสฺสสหคตํ ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺตํ** แปลว่าพร้อมด้วยโสมนัสสเวทนาประกอบด้วย มิจฉาทิฏฐิ อสังขาริก แปลว่าเกิดโลภขึ้นเองโดยไม่ต้องอาศัยมีคนมาพูดชักชวน สสังขาริกอาศัยมีคนมาชักชวนจึงเกิดโลภขึ้น **โสมนสฺสสหคตํ ทิฏฺฐิคตวิปฺปยุตฺตํ** แปลว่าเกิดพร้อมด้วยโสมนัสสเวทนา ไม่ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ ส่วน **อสังขาริก** และ **สสังขาริก** ก็แปลอย่างเดียวกัน

อุเปกฺขาสหคตํ ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺตํ แปลเหมือนกัน เพียงแต่เปลี่ยน **โสมนัสสเวทนา** เป็น **อุเบกขาเวทนา** เท่านั้น

ฉะนั้น จึงรวมเป็นจิตที่เกิดพร้อมด้วย

โสมนัส ๔	รวม ๘	มีทิฏฐิ ๔	รวม ๘	มีคนชวน ๔	รวม ๘
อุเบกขา ๔		ไม่มีทิฏฐิ ๔		ไม่มีคนชวน ๔	

คำว่า **โสมนัส** ได้แก่ความดีใจมาก[๒๐] **อุเบกขา** ในที่นี้หมายความว่ามีความชอบใจเล็กน้อย ไม่ถึงกับดีใจ[๒๑] เพราะอารมณ์ของโลภะนั้น เป็นอิฏฐารมณ์ คือ เป็นอารมณ์ที่อยู่ในเกณฑ์ที่ชอบใจ

---

๒๐ ชื่อว่า สุมนะ เพราะอรรถว่าใจดี ได้แก่ จิต หรือเพราะอรรถว่าบุคคลมีใจดี ได้แก่บุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยใจดีนั้น ภาวะแห่งสุมนะนั้น เพราะเป็นเหตุเป็นไปแห่งศัพท์และความรู้ในสุมนะนั้น เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่าโสมนัส, นี้เป็นชื่อแห่งสุขเวทนาทางใจ, จิตชื่อว่า โสมนสฺสสหคตํ (สหรคตด้วยโสมนัส) เพราะอรรถว่าสหรคต คือระคนด้วยสามารถแห่งอาการมีความเกิดด้วยกัน เป็นต้น ด้วยโสมนัสนั้น หรือเพราะอรรถว่าถึงภาวะมีความเกิดด้วยกันเป็นต้น กับโสมนัสนั้น [วิภาวินี.(บาลี) -/๑๕/๑๗๖ (มจร.)]

๒๑ ชื่อว่าอุเบกขา เพราะอรรถว่าเพ่งโดยเหมาะ คือโดยควร คือ แม้เมื่อเสวยอารมณ์ก็เสวยโดยตั้งอยู่ด้วยอาการเป็นกลาง อีกอย่างหนึ่งชื่อว่าอุเบกขา เพราะอรรถว่า ความเพ่ง คือความเสวยอารมณ์เหมาะ คือ ควร ไม่เป็นข้าศึกแก่สุขและทุกข์ [วิภาวินี.(บาลี) -/๔/๑๖๙ (มจร.)]

เหตุให้เกิดโลภมูลจิต ๘ ดวงมี ๔ ประการ[๒๒]

๑. โลภปริวารกมฺมปฏิสนฺธิชนิกตา	ได้ปฏิสนธิด้วยโลภเป็นบริวาร
๒. โลภอุสฺสนฺนภวโต จวนตา	จุติจากภพที่มีโลภมาก
๓. อิฏฺฐารมฺมณสมาโยโค	เคยได้ประสบกับอารมณ์ที่ดี ๆ อยู่เสมอ
๔. อสฺสาทฑสฺสนํ	ได้พบเห็นสิ่งที่ดี ๆ

เหตุให้เกิดโสมนัสมี ๔ ประการ[๒๓]

๑. โสมนสฺสปฏิสนฺธิกตา	ปฏิสนธิด้วยโสมนัส
๒. อคมฺภีรปกติตา	ไม่มีความสุขุมคัมภีรภาพ
๓. อิฏฺฐารมฺมณสมาโยโค	ได้ประกอบด้วย อารมณ์ที่ดี
๔. พฺยสนวิมุตฺติ	พ้นจากความฉิบหายต่าง ๆ

เหตุให้เกิดอุเบกขามี ๔ ประการ[๒๔]

๑. อุเปกฺขาปฏิสนฺธิกตา	ปฏิสนธิด้วยอุเบกขา
๒. คมฺภีรปกติตา	มีความสุขุมคัมภีรภาพ
๓. มชฺฌตฺตตารมฺมณสมาโยโค	ประกอบด้วย อารมณ์ที่เป็นกลาง
๔. พฺยสนวิมุตฺตตา	พ้นจากความฉิบหายต่าง ๆ

---

[๒๒] ดูเพิ่ม *"คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมปริจเฉทที่ ๑ จิตปรมัตถ์"* (น.๑๗-๑๘) โดย ขุนสรรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนธร), ๒๕๕๓, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญาณ.

[๒๓-๒๔] ดูเพิ่ม วิภาวินี.(บาลี) -/๔/๑๖๙ (มจร.)

เหตุให้เกิดทิฏฐิมี ๕ ประการ[๒๕]

๑. ทิฏฺฐิชฺฌาสยตา	มีนิสัยเป็นคนเจ้าความเห็น
๒. ทิฏฺฐิวิปฺปนฺนปุคฺคลเสวนตา	ชอบคบกับบุคคลที่เห็นผิด
๓. สทฺธมฺมวิมุขตา	ไม่ได้ศึกษาในพระสัทธรรม
๔. มิจฺฉาวิตกฺกพหุลตา	ชอบคิดแต่เรื่องที่ผิด ๆ
๕. อนิโยโส อุมฺมุชฺชนํ	ไม่พิจารณาโดยแยบคาย

ทั้ง ๕ ประการนี้หมายถึง ทิฏฐิคตสัมปยุต ถ้าเป็นทิฏฐิคตวิปยุตก็เป็นโดยนัยกลับกัน เช่นในข้อ ๑ ที่ว่า มีนิสัยเป็นคนเจ้าความเห็น ก็เป็นไม่มีนิสัยเป็นคนเจ้าความเห็นเป็นต้น

เหตุให้เกิดอสังขาริกมี ๖ ประการ[๒๖]

๑. อสงฺขาริกชนิตปฏิสนฺธิกตา	ปฏิสนธิด้วยจิตอสังขาริก
๒. กลฺลกายจิตฺตตา	มีกำลังกายและใจแข็ง
๓. ขนฺติพหุลตา	มีความอดทนมาก
๔. ปุริสอากาเรสุทิฏฺฐานิสงฺสตา	เห็นผลจาการงาน
๕. กมฺมปสุตฺตตา	เป็นผู้ชอบหรือเคยทำงานมานาน
๖. อุตุโภชนาทิปฺปายลาภา	ได้รับอากาศหรือมีอนามัยดี หมายความถึงปราศจากโรค

สสังขาริก มีนัยตรงกันข้ามกับ **อสังขาริก** ทั้ง ๖ ประการนั้น

[๒๕-๒๖] ดูเพิ่ม วิภาวินี.(บาลี) -/๔/๑๖๙ (มจร.)

โทสมูลจิต ๒[๒๗]

โทสมูลจิตมี ๒ คือ จิตเกิดขึ้นเพราะมีโทสะเป็นเหตุ ได้แก่ :-

โทมนสฺสสหคตํ ปฏิฆสมฺปยุตฺตํ	อสงฺขาริกํ	รวม ๒
	สสงฺขาริกํ	

โทมนสฺสสหคตํ[๒๘] – เกิดพร้อมด้วยความเสียใจ-โทมนัสคือเวทนาเจตสิก ได้แก่ ทุกขเวทนาที่ทำให้จิตเศร้าหมอง

ปฏิฆสมฺปยุตฺตํ[๒๙] – ประกอบด้วยโทสะ หรือ ความโกรธ

หมายความว่าจิต ๒ ดวงนี้ เกิดขึ้นพร้อมกับโทมนัสสเวทนาและประกอบด้วยความโกรธ

---

[๒๗] สงฺคห.(บาลี) -/๕/๒ (มจร.)

[๒๘] สภาวะที่ชื่อว่า ทุมนะ เพราะวจนัตถะว่า ใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว ภาวะแห่งใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว ชื่อว่า โทมนัสสะ ได้แก่ ทุกขเวทนาเจตสิก [อภิธมฺมตฺถสงฺคหฎีกา.(บาลี) -/๕/๗๑ (มจร.)]

[๒๙] ชื่อว่า ปฏิฆะ เพราะอรรถว่ากระทบในอารมณ์ ได้แก่ โทสะ จริงอยู่โทสะนี้ย่อมเป็นไปดุจกระทบอารมณ์เพราะมีสภาพเป็นความดุร้าย [วิภาวินี.(บาลี) -/๕/๑๗๐ (มจร.)]

เหตุให้เกิดโทสะมี ๔ ประการ[๓๐]

๑. โทสชฺฌาสยตา	มีอัชฌาสัยขี้โกรธบ่อย ๆ
๒. อคมฺภีรปกติตา	ความคิดไม่สุขุม
๓. อปฺปสุตฺตา	มีการศึกษาน้อย
๔. อนิฏฺฐารมฺมณสมาโยโค	ประกอบด้วยอารมณ์ที่ไม่ดี

จิตเป็นโมหมูล ๒[๓๑]

๑. อุเปกฺขาสหคตํ วิจิกิจฺฉาสมฺปยุตฺตํ
๒. อุเปกฺขาสหคตํ อุทฺธจฺจสมฺปยุตฺตํ
} **รวม ๒**

หมายความว่า จิตที่ไม่สามารถจะรู้จักเหตุผลตามความเป็นจริงของสภาวธรรมได้

เหตุให้เกิดโมหะมี ๒ ประการ[๓๒]

๑. อโยนิโสมนสิการ	การทำในใจไม่แยบคาย
๒. อาสวสมฺปาท	มีอาสวะเป็นเหตุให้เกิด

---

[๓๐] อาฆาตวัตถุ ๙ อย่างเป็นเหตุแห่งปฏิฆะ [วิภาวินี.(บาลี) -/๕/๑๗๐ (มจร.)] และ ดูเพิ่ม คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมปริจเฉทที่ ๑ จิตปรมัตถ์ (น.๒๓).

[๓๑] สงฺคห.(บาลี) -/๖/๒ (มจร.)

[๓๒] โมหะ (โมโห) มีความบอดแห่งจิตเป็นลักษณะ อีกนัยหนึ่งมีความไม่รู้เป็นลักษณะ มีความไม่เข้าใจเป็นกิจ อีกนัยหนึ่งมีอันปกปิดเสียซึ่งสภาวะแห่งอารมณ์เป็นกิจ มีความปฏิบัติไม่ชอบเป็นผล อีกนัยหนึ่งมีความมืดเป็นผล มีการทำในใจโดยไม่แยบคายเป็นเหตุใกล้ [วิสุทฺธิ.(ไทย) ๒/๑๔๐/๔๘๐ (มจร.)]

สงเคราะห์อกุศลกรรมบท ๑๐ ประการ
ลงในอกุศลจิต ๑๒ ดวง[๓๓]

โลภะ ๘ ดวงได้ทุจริต ๗ ประการ

ในกายกรรม ๒ คือ กาเมสุมิจฉาจาร อทินนาทาน

ในวจีกรรม ๓ คือ มุสาวาท ปิสุณาวาท สัมผัปปลาปวาท

ในมโนกรรม ๒ คือ อภิชฌา มิจฉาทิฏฐิ

โทสะ ๒ ดวงได้ทุจริต ๗ ประการ

ในกายกรรม ๒ คือ ปาณาติปาท อทินนาทาน

ในวจีกรรม ๔ คือ มุสาวาท ปิสุณาวาท ผรุสวาท สัมผัปปลาปวาท

ในมโนกรรม ๑ คือ พยาบาท

โมหะ ๒ ดวงได้ทุจริต ๑๐ ประการ

ในกายกรรม ๓ คือ ปาณาติปาต กาเมสุมิจฉาจาร อทินนาทาน

ในวจีกรรม ๔ คือ มุสาวาท ปิสุณาวาท ผรุสวาท สัมผัปปลาปวาท

ในมโนกรรม ๓ คือ อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ

---

[๓๓] สัจจสังเขป คาถาที่ ๑๔๒-๑๔๓

การให้ผลของอกุศล ๑๒ ดวง[๓๔]

โลภะ ให้ผลปฏิสนธิ เป็นเปรตและอสุรกาย
โทสะ ให้ผลปฏิสนธิ เป็นสัตว์นรก
โมหะ ให้ผลปฏิสนธิ เป็นสัตว์เดรัจฉาน

จบอกุศลจิต ๑๒ ดวง เท่านี้

คาถาสังคหะ

อฏฺฐธา โลภมูลานิ โทสมูลานิ จ ทฺวิธา
โมหมูลานิ จ เทฺวติ ทฺวาทสากุสลา สิยุํ[๓๕]

แปลความว่า จิตเป็นโลภมูล มีจำนวน ๘ ดวง จิตเป็นโทสมูล มี ๒ ดวง จิตเป็นโมหมูล มี ๒ ดวง รวมทั้งสิ้น มี ๑๒ ดวง

อเหตุกจิต ๑๘ ดวง

คำว่า อเหตุกะ หมายถึงจิตที่ไม่ประกอบด้วยเหตุ ทั้ง ๖ คือ อโลภเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุ เป็นกุศลเหตุ ๓ โลภเหตุ โทสเหตุ โมหเหตุ เป็นอกุศลเหตุ ๓

---

[๓๔] สัจจสังเขป คาถาที่ ๑๔๔

เหล่าชนที่มีความลุ่มหลงเป็นนิจย่อมเข้าถึงกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน [ขุ.ม.อ.(ไทย) -/๑๔/๒๒๒]

[๓๕] สงฺคห.(บาลี) -/๘/๒ (มจร.)

ในอเหตุกจิต ๑๘ ดวงนี้ ไม่มีเหตุทั้ง ๖ และในอเหตุกจิตนี้แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ :-

เป็น **อกุศลวิบาก** ๗ ดวง[๓๖]

เป็น **อเหตุกกุศลวิบาก** ๘ ดวง[๓๗]

เป็น **อเหตุกกิริยา** ๓ ดวง[๓๘]

อกุศลวิบาก ๗ ดวง

อุเปกฺขาสหคตํ อกุสลวิปากํ จกฺขุวิญญาณํ	เห็นรูปที่ไม่ดี เป็นผลของอกุศล
อุเปกฺขาสหคตํ อกุสลวิปากํ โสตวิญญาณํ	ได้ยินเสียงที่ไม่ดีเป็นผลของอกุศล
อุเปกฺขาสหคตํ อกุสลวิปากํ ฆานวิญญาณํ	ได้กลิ่นที่ไม่ดี เป็นผลของอกุศล
อุเปกฺขาสหคตํ อกุสลวิปากํ ชิวฺหาวิญญาณํ	ได้รสที่ไม่ดี เป็นผลของอกุศล
ทุกฺขสหคตํ อกุสลวิปากํ กายวิญญาณํ	ได้การ ถูกต้อง ที่ไม่ดี เป็นผลของอกุศล

---

[๓๖] สงฺคห.(บาลี) -/๙/๒ (มจร.)

[๓๗] สงฺคห.(บาลี) -/๑๐/๒ (มจร.)

[๓๘] สงฺคห.(บาลี) -/๑๑/๒ (มจร.)

อุเปกฺขาสหคตํ อกุสลวิปากํ สมฺปฏิจฺฉนจิตฺตํ	รับอารมณ์ทั้ง ๕ ที่ไม่ดี เป็นผลของอกุศล
อุเปกฺขาสหคตํ อกุสลวิปากํ สนฺตีรณจิตฺตํ	พิจารณาอารมณ์ทั้ง ๕ ที่ไม่ดี เป็นผลของอกุศล

อเหตุกกุศลวิบาก ๘ ดวง

อุเปกฺขาสหคตํ กุสลวิปากํ จกฺขุวิญฺญาณํ	เห็นรูปที่ดี เป็นผลของกุศล
อุเปกฺขาสหคตํ กุสลวิปากํ โสตวิญฺญาณํ	ได้ยินเสียงที่ดี เป็นผลของกุศล
อุเปกฺขาสหคตํ กุสลวิปากํ ฆานวิญฺญาณํ	ได้กลิ่นที่ดี เป็นผลของกุศล
อุเปกฺขาสหคตํ กุสลวิปากํ ชิวฺหาวิญฺญาณํ	ได้รสที่ดี เป็นผลของกุศล
สุขสหคตํ กุสลวิปากํ กายวิญฺญาณํ	ได้การถูกต้องที่ดีเป็นผลของกุศล
อุเปกฺขาสหคตํ กสุลวิปากํ สมฺปฏิจฺฉนจิตฺตํ	รับอารมณ์ทั้ง ๕ ที่ดี เป็นผลของกุศล
อุเปกฺขาสหคตํ กุสลวิปากํ สนฺติรณจิตฺตํ	พิจารณาอารมณ์ทั้ง ๕ ที่ดี เป็นผลของกุศล
โสมนสฺสสหคตํ กุสลวิปากํ สนฺติรณจิตฺตํ	พิจารณาอารมณ์ทั้ง ๕ ที่ดียิ่ง เป็นผลของกุศล

อเหตุกกิริยาจิต ๓ ดวง

อุเปกฺขาสหคตํ ปญฺจทวาราวชฺชนจิตฺตํ	พิจารณาอารมณ์ทั้ง ๕ ก่อนวิญญาณทั้ง ๕
อุเปกฺขาสหคตํ มโนทวาราวชฺชนจิตฺตํ	พิจารณาอารมณ์ทั้ง ๖ มีรูปารมณ์ เป็นต้น
โสมนสฺสสหคตํ หสิตุปฺปาทจิตฺตํ	จิตที่ทำให้เกิดการยิ้มของพระอรหันต์

รวมอเหตุกจิต ๑๘ ดวง คงได้ดังนี้ คือ

	อุเบกขาจักขุวิญญาณ	๒ ดวง เป็นวิบาก	
	อุเบกขาโสตวิญญาณ	๒ ดวง เป็นวิบาก	
จิต ๑๐ ดวงนี้	อุเบกขาฆานวิญญาณ	๒ ดวง เป็นวิบาก	**รวม**
เรียกว่า	อุเบกขาชิวหาวิญญาณ	๒ ดวง เป็นวิบาก	**วิบาก**
ทวิปัญจวิญญาณ	สุขทุกขกายวิญญาณ	๒ ดวง เป็นวิบาก	**๑๕ ดวง**
	อุเบกขาสัมปฏิจฉนะ	๒ ดวง เป็นวิบาก	
	โสมนัส ๑ อุเบกขา ๒		
	สันตีรณะ ๓ ดวง เป็นวิบาก		
	อุเบกขาปัญจทวาราวัชชนะ	๑ ดวง เป็นกิริยา	**รวม**
	อุเบกขามโนทวาราวัชชนะ	๑ ดวง เป็นกิริยา	**กิริยา**
	โสมนัสสหสิตุปปาทะ	๑ ดวง เป็นกิริยา	**๓ ดวง**

หน้าที่ของอเหตุกจิต ๑๘ ดวง

จักขุวิญญาณ	เห็นรูปารมณ์ คือสีต่าง ๆ
โสตวิญญาณ	ได้สัททารมณ์ คือเสียงต่าง ๆ
ฆานวิญญาณ	รู้คันธารมณ์ คือกลิ่นต่าง ๆ
ชิวหาวิญญาณ	รู้รสารมณ์ คือรสต่าง ๆ
กายวิญญาณ	รู้โผฏฐัพพารมณ์ คือ เย็น ร้อน อ่อน แข็ง
สัมปฏิจฉนะ	รับอารมณ์จากวิญญาณทั้ง ๕
สันตีรณะ	พิจารณาอารมณ์ที่ดีและไม่ดีต่าง ๆ
ปัญจทวาราวัชชนะ	พิจารณาอารมณ์ในทวารทั้ง ๕
มโนทวาราวัชชนะ	พิจารณาอารมณ์ในมโนทวาร หรืออารมณ์ทั้ง ๖
หสิตุปปาทะ	ทำให้ยิ้มและหัวเราะ

การหัวเราะมี ๖ อย่าง[๓๙]

๑. สิตะ	ยิ้มอยู่ในหน้า ไม่เห็นฟัน
๒. หสิตะ	ยิ้มพอเห็นไรฟัน
๓. วิหสิตะ	หัวเราะมีเสียงเบา ๆ
๔. อติหสิตะ	หัวเราะมีเสียงดังมาก
๕. อปสิตะ	หัวเราะจนตัวโยก
๖. อุปสิตะ	หัวเราะจนน้ำตาไหล

[๓๙] สุโพธาลังการ คาถาที่ ๓๕๙-๓๖๐

เทียบกับบุคคล

อุปสิตะ อปสิตะ	ได้แก่	ปุถุชน
อติหสิตะ	ได้แก่	ปุถุชน พระโสดา พระสกิทาคา พระอนาคา
วิหสิตะ	ได้แก่	ปุถุชน พระโสดา พระสกิทาคา พระอนาคา
หสิตะ	ได้แก่	ปุถุชน พระโสดา พระสกิทาคา พระอนาคา พระอรหันต์
สิตะ	ได้แก่	ปุถุชน พระโสดา พระสกิทาคา พระอนาคา พระอรหันต์[๔๐]

หสิตุปปาทจิต นั้น หมายเอาแต่เพียง สิตะ กับ หสิตะ เท่านั้น

เหตุให้เกิดอเหตุกจิต ๑๘ ดวง

เหตุให้เกิด จักขุวิญญาณ	**๑. จักขุปสาท**	ความใสของตา
	๒. รูปารมณ์	คือสีต่าง ๆ
	๓. อาโลกะ	แสงสว่าง
	๔. มนสิการ	กระทำอารมณ์ ให้แก่จิต

---

[๔๐] บางท่านกล่าวว่า สิตะและหสิตะเกิดแก่คนชั้นสูง คือพระอรหันต์ วิหสิตะและอุปหสิตะเกิดแก่คนชั้นกลาง คือพระอริยบุคคลตั้งแต่พระโสดาบันเป็นต้นไป ส่วนอปหสิตะและอติหสิตะเกิดแก่คนชั้นต่ำคือปุถุชน มตินี้ไม่สมควร เพราะข้อความในสุโพธาลังการนี้กล่าวตามคำอธิบายในนาฏยศาสตร์ของภรตมุนี (อัธยายะที่ ๖ คาถา ๖๐-๖๒) ซึ่งเกี่ยวกับการฟ้อนรำทางโลก จึงควรหมายถึงคนชมละครทั่วไปที่เป็นคนชั้นสูงชั้นกลางและชั้นต่ำ [จาก *"สุโพธาลังการมัญชรี"* (น.๗๑๗) โดย พระคันธสาราภิวงศ์, ๒๕๔๖, กรุงเทพฯ: ไทยรายวันการพิมพ์.]

เหตุให้เกิด โสตวิญญาณ	๑. โสตปสาท	ความใสของหู
	๒. สัททารมณ์	คือเสียงต่าง ๆ
	๓. วิวรากาส	คือช่องว่างของหู
	๔. มนสิการ	กระทำอารมณ์ให้แก่จิต

เหตุให้เกิด ฆานวิญญาณ	๑. ฆานปสาท	ความใสของจมูก
	๒. คันธารมณ์	คือกลิ่นต่าง ๆ
	๓. วาโยธาตุ	คือธาตุลม
	๔. มนสิการ	กระทำอารมณ์ ให้แก่จิต

เหตุให้เกิด ชิวหาวิญญาณ	๑. ชิวหาปสาท	ความใสของลิ้น
	๒. รสารมณ์	คือรสต่าง ๆ
	๓. อาโปธาตุ	คือธาตุน้ำ
	๔. มนสิการ	กระทำอารมณ์ ให้แก่จิต

เหตุให้เกิด กายวิญญาณ	๑. กายปสาท	ความใสของกาย
	๒. โผฏฐัพพารมณ์	คือ เย็น ร้อน อ่อน แข็ง
	๓. ปถวีธาตุ	คือธาตุดิน
	๔. มนสิการ	กระทำอารมณ์ ให้แก่จิต

เหตุให้เกิด อเหตุกจิต ที่เหลือ ๘ ดวง	**๑. อารมณ์ ๖**	สี เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์
	๒. ทวาร ๖	ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
	๓. หทยวัตถุ	ที่อาศัยเกิดของจิต เจตสิก
	๔. มนสิการ	กระทำอารมณ์ ให้แก่จิต

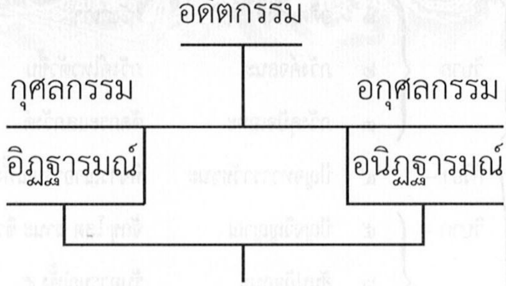
อเหตุกจิต ที่เหลือได้แก่	**มโนธาตุ ๓**	**รวม ๘ ดวง**
	สันตีรณะ ๓	
	หสิตุปปาทะ ๑	
	มโนทวาราวัชชนะ ๑	

มโนธาตุ ๓ ได้แก่ปัญจทวาราวัชชนะ ๑ กับ สัมปฏิจฉนะ ๒

การเกิดของอเหตุกจิต ๑๘ ดวง

- ภวังค์ – วิบาก
  - ๑ อดีตภวังค์ — ภวังค์เก่า
  - ๒ ภวังค์จลนะ — ภวังค์ไหวตัวขึ้น
  - ๓ ภวังคุปัจเฉทะ — ตัดกระแสภวังค์
- วิถี –
  - กิริยา – ๔ ปัญจทวาราวัชชนะ — พิจารณาอารมณ์ทั้ง ๕
  - วิบาก –
    - ๕ ปัญจวิญญาณ — จักขุ โสต ฆานะ ชิวหา กาย
    - ๖ สัมปฏิจฉนะ — รับอารมณ์ทั้ง ๕
    - ๗ สันตีรณะ — พิจารณารู้อารมณ์ดีชั่ว
  - กิริยา – ๘ โวฏฐัพพนะ (มโนทวาราวัชชนะ) ตัดสินให้เป็นกุศล อกุศล
  - ๙ ชวนะ
  - ๑๐ ชวนะ
  - ๑๑ ชวนะ
  - ๑๒ ชวนะ
  - ๑๓ ชวนะ
  - ๑๔ ชวนะ
  - ๑๕ ชวนะ
  - (๙–๑๕) หสิตุปปาทะ เสพอารมณ์
  - วิบาก –
    - ๑๖ ตทาลัมพณะ เก็บอารมณ์ตาม ชวนะ
    - ๑๗ ตทาลัมพณะ เก็บอารมณ์ตาม ชวนะ
    - (๑๖–๑๗) สันตีรณะ ๓ ดวง
- ภวังค์ – วิบาก –
  - ๑ ภวังคะ ภวังค์ใหม่

เหตุให้เกิดกุศลวิบากและอกุศลวิบาก ๑๕

จิตทำกิจนี้	๑๕	ดวง	- อดีตภวังค์	- กุศลและอกุศลวิบาก	เว้นอรูปวิบาก
จิตทำกิจนี้	๑๕	ดวง	- ภวังคจลนะ	- กุศลและอกุศลวิบาก	
จิตทำกิจนี้	๑๕	ดวง	- ภวังคุปัจเฉทะ	- กุศลและอกุศลวิบาก	
จิตทำกิจนี้	๑	ดวง	- ปัญจุทวาราวัชชนะ	- กิริยา	
จิตทำกิจนี้	๑๐	ดวง	- ทวิปัญจวิญญาณ	- กุศลและอกุศลวิบาก	
จิตทำกิจนี้	๒	ดวง	- สัมปฏิจฉนะ	- กุศลและอกุศลวิบาก	
จิตทำกิจนี้	๓	ดวง	- สันตีรณะ	- กุศลและอกุศลวิบาก	
จิตทำกิจนี้	๒	ดวง	- โวฏฐัพพนะ	- กิริยา	

	ชวนะ		
	ชวนะ		
	ชวนะ		
จิตทำกิจนี้ ๕๕ ดวง	ชวนะ	- กุศล, อกุศล, วิบาก, กิริยา	
	ชวนะ		
	ชวนะ		
	ชวนะ		

จิตทำกิจนี้ ๑๑ ดวง - ตทาลัมพณะ - กุศลและอกุศลวิบาก

จิตทำกิจนี้ ๑๑ ดวง - ตทาลัมพณะ - กุศลและอกุศลวิบาก

จิตทำกิจนี้ ๑๙ ดวง - ภวังค์ใหม่ - กุศลและอกุศลวิบาก

สงเคราะห์อเหตุกะ ๑๘ เป็นวิญญาณธาตุ ๗

จักขุวิญญาณ	๒ ดวง	เป็น จักขุวิญญาณธาตุ
โสตวิญญาณ	๒ ดวง	เป็น โสตวิญญาณธาตุ
ฆานวิญญาณ	๒ ดวง	เป็น ฆานวิญญาณธาตุ
ชิวหาวิญญาณ	๒ ดวง	เป็น ชิวหาวิญญาณธาตุ
กายวิญญาณ	๒ ดวง	เป็น กายวิญญาณธาตุ
สัมปฏิจฉนะ	๒	รวม ๓ ดวง เป็นมโนธาตุ
ปัญจทวาราวัชชนะ	๑	
สันตีรณะ	๓	รวม ๕ ดวง เป็นมโนวิญญาณธาตุ
มโนทวาราวัชชนะ	๑	
หสิตุปปาทะ	๑	

ในอเหตุกะ ๑๘ ดวงนี้ ถ้าจะกล่าวโดยประเภท

ชาติ	เป็น วิบาก ๑๕ กิริยา ๓
ภูมิ	เป็น กามภูมิ ๑๘
เวทนา	เป็น สุข ๑ ทุกข์ ๑ โสมนัส ๒ อุเบกขา ๑๔
เหตุ	เป็น อเหตุกะ ๑๘ ไม่มีเหตุ
สัมปยุต	เป็น วิปปยุต ๑๘ ไม่ประกอบ
สังขาร	เป็น อสังขาริก ๑๘ ไม่มีการชักชวน
โสภณะ	เป็น อโสภณะ ๑๘ ไม่มีโสภณเจตสิกประกอบ
โลกะ	เป็น โลกียะ ๑๘ ไม่ใช่โลกุตตระ

ในอเหตุกะ ๑๘ นี้ ถ้าจะว่าโดยกิจก็ได้ ๑๔ กิจ คือ :-[๔๑]

กิจ	ได้แก่	จำนวน
๑. ปฏิสนธิกิจ ๒. ภวังคกิจ	๒ กิจนี้ได้แก่อุเบกขาสันตีรณะ	๒ ดวง
๓. อาวัชชนกิจ	ได้แก่ปัญจทวาราวัชชนะ และ มโนทวาราวัชชนะ	๒ ดวง
๔. ทัสสนกิจ	ได้แก่จักขุวิญญาณ	๒ ดวง
๕. สวนกิจ	ได้แก่โสตสวิญญาณ	๒ ดวง
๖. ฆายนกิจ	ได้แก่ฆานวิญญาณ	๒ ดวง
๗. สายนกิจ	ได้แก่ชิวหาวิญญาณ	๒ ดวง
๘. ผุสสนกิจ	ได้แก่กายวิญญาณ	๒ ดวง
๙. สัมปฏิจฉนกิจ	ได้แก่สัมปฏิจฉนะ	๒ ดวง
๑๐. สันตีรณกิจ	ได้แก่สันตีรณะ	๓ ดวง
๑๑. โวฏฐัพพนกิจ	ได้แก่มโนทวาราวัชชนะ	๑ ดวง
๑๒. ชวนกิจ	ได้แก่หสิตุปปาทะ	๑ ดวง
๑๓. ตทาลัมพณกิจ	ได้แก่สันตีรณะ	๓ ดวง
๑๔. จุติกิจ	ได้แก่อุเบกขาสันตีรณะ	๒ ดวง

(กิจที่ ๓–๑๔) รวม ๑๘ ดวง ได้ ๑๔ กิจ

---

[๔๑] กิจทั้งหลายมี ๑๔ อย่าง ชื่อว่า ปฏิสนธิ เพราะทำหน้าที่สืบต่อภพใหม่ , การรักษาภพ ชื่อว่า ภวังค์ , ชื่อว่า อาวัชชนะ เพราะเหนี่ยวนำอารมณ์มา , ชื่อว่า ทัสสนะเพราะเห็นรูป คือเพราะกระทำให้ชัดเจน , ชื่อว่า สวนะ เพราะการสดับฟังเสียง , ชื่อว่า ฆายนะ เพราะการสูด คือการรับเอาซึ่งกลิ่น , ชื่อว่าสายนะ เพราะความให้ยินดี คือให้พอใจรส , ชื่อว่า ผุสนะ เพราะสัมผัสโผฏฐัพพารมณ์ , ชื่อว่า สัมปฏิจฉนะ เพราะการรับอารมณ์ด้วยดี คือรับเฉพาะอารมณ์ไว้อย่างดี , ชื่อว่า ชวนะ เพราะแล่นไป ๗ ขณะ หรือขณะเดียว ด้วยอำนาจแห่งการยังกิจในอารมณ์ให้สำเร็จ , ชื่อว่า ตทารมณ์ เพราะรับอารมณ์ต่อจากชวนะนั้น , ชื่อว่า จุติ เพราะความเคลื่อนไป คือเพราะกลืนกินลงไปจากการถือเอามูลภวังค์เป็นต้น ได้แก่ความตาย [อภิธมฺมตฺถสงฺคหฏีกา.(บาลี) -/๑๘/๙๓ (มจร.)]

ทวารของเหตุจิต ๑๘

จักขุวิญญาณจิต	๒ ดวง	อาศัย	จักขุทวาร
โสตวิญญาณจิต	๒ ดวง	อาศัย	โสตทวาร
ฆานวิญญาณจิต	๒ ดวง	อาศัย	ฆานทวาร
ชิวหาวิญญาณจิต	๒ ดวง	อาศัย	ชิวหาทวาร
กายวิญญาณจิต	๒ ดวง	อาศัย	กายทวาร

		จักขุทวาร	
ปัญจทวาราวัชชนจิต	๑	โสตทวาร	
สัมปฏิจฉนจิต	๒	ฆานทวาร	รูปธรรม
รวม ๓ ดวงนี้		ชิวหาทวาร	
อาศัยได้ทั้ง ๕ ทวาร		กายทวาร	

มโนทวาราวัชชนจิต	๑	จักขุทวาร	
สันตีรณจิต	๓	โสตทวาร	
หสิตุปปาทะ	๑	ฆานทวาร	รูปธรรม
รวม ๕ ดวงนี้		ชิวหาทวาร	นามธรรม
อาศัยได้ทั้ง ๖ ทวาร		กายทวาร	
		มโนทวาร	

วัตถุของเหตุกจิต ๑๘

จักขุวิญญาณ	๒ ดวง	อาศัยเกิดทาง	จักขุวัตถุ
โสตวิญญาณ	๒ ดวง	อาศัยเกิดทาง	โสตวัตถุ
ฆานวิญญาณ	๒ ดวง	อาศัยเกิดทาง	ฆานวัตถุ
ชิวหาวิญญาณ	๒ ดวง	อาศัยเกิดทาง	ชิวหาวัตถุ
กายวิญญาณ	๒ ดวง	อาศัยเกิดทาง	กายวัตถุ[๔๒]

ปัญจทวาราวัชชนจิต	๑ ดวง	รวม ๘ ดวงอาศัยหทัยวัตถุ[๔๓]
มโนทวาราวัชชนจิต	๑ ดวง	
สัมปฏิจฉนจิต	๒ ดวง	
สันตีรณจิต	๓ ดวง	
หสิตุปปาทะ	๑ ดวง	

---

[๔๒] ชื่อว่าปสาทรูป เพราะมีลักษณะเป็นเหตุแห่งความผ่องใสของมหาภูตรูปทั้ง ๔ ก็ปสาทรูปนั้นมีลักษณะที่ภูตรูปที่มีกรรมเป็นสมุฏฐาน อันมีความประสงค์จะดู จะฟัง จะดม จะลิ้มรส และจะสัมผัส เป็นเหตุผ่องใส

จักขุปสาทรูปนั้นซึมซาบตลอดเยื่อตา ๗ ชั้นประดุจน้ำมันซึมซาบปุยนุ่นทุกชั้นฉะนั้น ในประเทศที่เกิดสรีระสัณฐาน แห่งพวกคนผู้อยู่ตรงหน้า ประมาณเท่าศีรษะเล็นในท่ามกลางแห่งแววตาดำ อันธาตุทั้ง ๔ มีหน้าที่ทรงสมานให้อบอุ่นและให้เคลื่อนไหว แม้โสตปสาทรูปเป็นต้นก็ซึมซาบตลอดประเทศ มีอาการดังวงแหวน มีขนตาแดงเล็กงอกขึ้นแล้ว ภายในโสตะเป็นไปตลอดประเทศมีสัณฐานดังกีบแพะภายในนาสิกเป็นไปตลอดประเทศ มีสัณฐานดังปลายกลีบดอกอุบลในท่ามกลางชิวหาเป็นไปตามลำดับด้วยประการฉะนี้ ส่วนกายปสาทรูปนอกนี้แผ่ไปตลอดสรีระทุกส่วนที่เหลือลงเว้นที่ตั้งเตโชธาตุอันเกิดแต่กรรม และปลายผม ปลายขน ปลายเล็บ และหนังอันแห้ง [วิภาวินี.(บาลี) -/๕/๒๗๐ (มจร.)]

[๔๓] ที่ชื่อว่าหทัยวัตถุเพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นวัตถุเพราะเป็นที่อาศัยของมโนธาตุจิตและมโนวิญญาณธาตุจิตคือหทัย, จริงอย่างนั้นหทัยวัตถุนั้น มีลักษณะเป็นที่อาศัยของธาตุทั้ง ๒. (มโนธาตุ และ มโนวิญญาณธาตุ) ด้วยว่าหทัยวัตถุนั้นอาศัยโลหิตประมาณกึ่งฟายมือภายในซองหัวใจเป็นไป. อันหทัยวัตถุนี้แม้พระผู้มีพระภาคมิได้ตรัสไว้ในรูปกัณฑ์ก็พึงเห็นว่ามีทั้งโดยที่มาและโดยเหตุอันควร. [วิภาวินี.(บาลี) -/๘/๒๗๒ (มจร.)]

อารมณ์ของอเหตุกจิต ๑๘

จักขุวิญญาณจิต	๒	ดวง	รู้	รูปารมณ์
โสตวิญญาณจิต	๒	ดวง	รู้	สัททารมณ์
ฆานวิญญาณจิต	๒	ดวง	รู้	คันธารมณ์
ชิวหาวิญญาณจิต	๒	ดวง	รู้	รสารมณ์
กายวิญญาณจิต	๒	ดวง	รู้	โผฏฐัพพารมณ์[๔๔]

ปัญจทวาราวัชชนจิต	๑	รูปารมณ์
สัมปฏิจฉนจิต	๒	สัททารมณ์
รวม ๓ ดวงนี้		คันธารมณ์
รู้อารมณ์ทั้ง ๕		รสารมณ์
		โผฏฐัพพารมณ์

มโนทวาราวัชชนกิจ	๑	รูปารมณ์
สันตีรณจิต	๓	สัททารมณ์
หสิตุปปาทะ	๑	คันธารมณ์
รวม ๕ ดวงนี้		รสารมณ์
รู้อารมณ์ได้ทั้ง ๖		โผฏฐัพพารมณ์
		ธัมมารมณ์[๔๕]

---

๔๔ วรรณายตนะ ชื่อว่า รูป เพราะอรรถว่า ย่อมปรากฏ คือย่อมประกาศความเข้าถึงหทัยอันมาถึงวรรณวิการ , ชื่อว่า สัททะ เพราะความเป็นเสียง , ชื่อว่า คันธะ เพราะอรรถว่า ย่อมฟุ้ง คือย่อมประกาศถึงที่อาศัยอยู่ของตน , ชื่อว่า รส เพราะแผ่ซ่าน , ชื่อว่า โผฏฐัพพะ เพราะอรรถว่า ย่อมกระทบสัมผัส [อภิธมฺมตฺถสงฺคหฏีกา.(บาลี) -/๖/๑๑๒ (มจร.)]

๔๕ ส่วนธรรมารมณ์ท่านรวมไว้ ๖ ประการคือปสาทรูป สุขุมรูป จิต เจตสิก นิพพาน และบัญญัติ [สงฺคห.(บาลี) -/๕๐/๑๘ (มจร.)]

ภูมิของอเหตุกจิต ๑๘

ฆานวิญญาณ	๒ ดวง	จิต ๖ ดวงนี้เกิดได้ใน กามภูมิ ๑๑ ภูมิ (เว้นรูปภูมิ ๑๖ ภูมิและอรูปภูมิ ๔ ภูมิ)
ชิวหาวิญญาณ	๒ ดวง	
กายวิญญาณ	๒ ดวง	
จักขุวิญญาณ	๒ ดวง	จิต ๑๐ ดวงนี้เกิด ๒๖ ภูมิ คือ กามภูมิ ๑๑ รูปภูมิ ๑๕ (เว้นอสัญญูสัตตา ๑ และ อรูปภูมิ ๔ ภูมิ)
โสตวิญญาณ	๒ ดวง	
มโนธาตุ	๓ ดวง	
สันตีรณะ	๓ ดวง	
หสิตุปปาทะ เกิดได้ ๒๒ ภูมิ	๑ ดวง	เว้นอบายภูมิ ๔ อสัญญูสัตตา ๑ อรูปภูมิ ๔

มโนทวาราวัชชนะ ๑ ดวงนี้ เกิดได้ ๓๐ ภูมิ (เว้นอสัญญูสัตตา ๑)

คาถาสังคหะ

สตฺตากุสลปากานิ ปุญฺญปากานิ อฏฺฐธา
กฺริยาจิตฺตานิ ตีณีติ อฏฺฐารส อเหตุกา[๔๖]

จบอเหตุกจิต ๑๘ ดวง

[๔๖] สงฺคห.(บาลี) -/๑๓/๒ (มจร.)

กามโสภณะ ๒๔ ดวง

ในกามโสภณะ ๒๔ ดวงนี้ แจกออกเป็น ๓ ประเภทคือ เป็นกุศล ๘ ดวง เป็นวิบาก ๘ ดวง เป็นกิริยา ๘ ดวง หรือ จะเรียกว่ากามาวจรกุศล ๘ กามาวจรวิบาก ๘ กามาวจรกิริยา ๘ ดวง รวมทั้งหมดเรียกว่า **กามโสภณะ ๒๔ ดวง**[๔๗]

แจกจิตกามาวจรกุศล ๘ ดวง ตามบาลี

โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ	**อสงฺขาริกํ**	ไม่ต้องอาศัยชักชวน	๑ คู่
	สสงฺขาริกํ	ต้องอาศัยชักชวน	
โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปยุตฺตํ	**อสงฺขาริกํ**	ไม่ต้องอาศัยชักชวน	๑ คู่
	สสงฺขาริกํ	ต้องอาศัยชักชวน	
อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ	**อสงฺขาริกํ**	ไม่ต้องอาศัยชักชวน	๑ คู่
	สสงฺขาริกํ	ต้องอาศัยชักชวน	
อุเปกฺขาสหตตํ ญาณวิปปยุตฺตํ	**อสงฺขาริกํ**	ไม่ต้องอาศัยชักชวน	๑ คู่
	สสงฺขาริกํ	ต้องอาศัยชักชวน	

---

[๔๗] สงฺคห.(บาลี) -/๑๙/๓ (มจร.)

อธิบายกุศล ๘ ดวง

คำว่า **กุศล**[๔๘] หมายถึงจิตที่ประกอบด้วยเจตนาที่ดีงามอันเป็นเหตุให้เกิดผลเป็นสุข และจิตที่จัดเป็นกุศลนั้น ต้องเป็นจิตที่เป็นไปในอารมณ์ของวัตถุ ๑๐ ประการ คือ:-

๑. **ทาน** การให้วัตถุเพื่อเป็นประโยชน์สุขแก่ผู้รับ

๒. **ศีล** การเว้นจากบาปที่เกิดขึ้นทางกายและวาจา

๓. **ภาวนา** คือการเจริญสมถะและวิปัสสนา

๔. **อปจายนะ** การอ่อนน้อมแก่ผู้ที่ควรจะอ่อนน้อม

๕. **เวยยาวัจจะ** การสงเคราะห์แก่ผู้ที่ควรสงเคราะห์

๖. **ปัตติทานะ** การแบ่งอุทิศส่วนกุศลให้

๗. **ปัตตานุโมทนา** การอนุโมทนาแก่ผู้ที่ทำกุศล

๘. **ธรรมเทศนา** แสดงธรรมให้แก่ผู้ต้องการฟัง

๙. **ธรรมสวนะ** การฟังธรรม

๑๐. **ทิฏฐุชุกรรม** การเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงของเหตุผล[๔๙]

---

[๔๘] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า กุศลเพราะความเป็นสภาพกำจัดบาปธรรมอันน่าตำหนิ สภาพละบาปธรรมที่ได้ชื่อว่ากุสะ (สภาพนอนเนื่องในกระแสจิตด้วยอาการน่าตำหนิ) สภาพควรถือเอาด้วยปัญญาที่ชื่อว่ากุสะ (สภาพขัดเกลาบาปธรรมอันน่าตำหนิ) กุสลศัพท์ย่อมปรากฏในอรรถว่าคนฉลาด ความไม่มีโรค สภาพไม่มีโทษ และธรรมที่มีวิบากน่าปรารถนา กุสลศัพท์ในที่นี้ย่อมปรากฏในอรรถมีสภาพไม่มีโทษเป็นต้น ดังนั้นกุศล มีสภาพไม่มีโทษและมีวิบากน่าปรารถนา มีหน้าที่กำจัดอกุศล มีความหมดจดจากกิเลสเป็นเครื่องปรากฏ หรือกุศลมีสภาพอันไม่มีโทษเพราะเป็นปฏิปักษ์ต่อโทษ มีความบริบูรณ์คือความผุดผ่องมีวิบากอันน่าปรารถนาเป็นผล มีความใส่ใจโดยแยบคายเป็นเหตุใกล้ [อภิ.วตาร.(บาลี) -/๑๐-๑๑/๑-๓ (มจร.)]

[๔๙] อภิ.วตาร.(บาลี) -/๒๑/๔ (มจร.)

ในวัตถุทั้ง ๑๐ ประการนี้ เมื่อจะกล่าวโดยย่อแล้ว ก็ได้แก่ ธรรมทั้ง ๓ ประการ คือ **ทาน ศีล ภาวนา** ให้สงเคราะห์ ดังนี้

สงเคราะห์วัตถุ ๑๐ ประการ[๕๐]

๑. ทาน ๒. ปัตติทาน (อุทิศกุศล) ๓. ปัตตานุโมทนา	**ทั้ง ๓ นี้สงเคราะห์ในทาน**
๑. ศีล ๒. อปจายนะ (อ่อนน้อม) ๓. เวยยาวัจจะ (สงเคราะห์)	**ทั้ง ๓ นี้สงเคราะห์ในศีล**
๑. ภาวนา ๒. ธรรมเทศนา ๓. ธรรมสวนะ (ฟังธรรม)	**ทั้ง ๓ นี้สงเคราะห์ในภาวนา**

ส่วนทิฏฐุชุกรรมนั้น สงเคราะห์เข้าในธรรมทั้งปวง เพราะ ทาน ศีล ภาวนา ทั้ง ๓ นี้ ย่อมต้องอาศัยทิฏฐุชุกรรมเป็นที่ตั้ง และเป็นปัจจัยให้เกิดธรรมทั้งปวง **ธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ เป็นอารมณ์ของกุศลจิตทั้งปวง**[๕๑]

---

[๕๐] อภิ.วตาร.(บาลี) -/๒๓/๔ (มจร.)

[๕๑] อภิ.วตาร.(บาลี) -/๒๔/๔ (มจร.)

จำแนกอานิสงส์

ในมหากุศล ๘ ดวงนี้ ท่านแจกอานิสงค์ออกเป็น ๘ นัย

จิตเป็นกุศล ๘ ดวง แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท:-

เป็นญาณสัมปยุต ประกอบด้วยปัญญา ๔ ดวง ประเภท ๑

เป็นญาณวิปปยุต ไม่ประกอบด้วยปัญญา ๔ ดวง ประเภท ๑

ใน **ญาณสัมปยุต** แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คืออย่างดีที่ ๑ และดีอย่างที่ ๒ ดีอย่างที่ ๑ เรียกว่า ติเหตุกอุกกัฏฐะ ดีที่ ๒ เรียกว่า ติเหตุกโอมกะ และในติเหตุกอุกกัฏฐะนั้น แยกอีก ๒ นัย เป็นชั้นเยี่ยมและชั้นรอง ชั้นเยี่ยมเรียกว่า ติเหตุกอุกกัฏฐุกกัฏฐะ อย่างรองเรียกว่า ติเหตุกอุกกัฏโฐมกะ

ใน **ติเหตุกโอมกะ** แยกอีก ๒ นัย คืออย่างเยี่ยมและอย่างรอง อย่างเยี่ยมเรียกว่า ติเหตุกโอมกุกกัฏฐะ อย่างรองเรียกว่า ติเหตุกโอมโกมกะ รวมเป็นญาณสัมปยุต ๔ นัย

ส่วน **ญาณวิปปยุต** ที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา ๔ ดวงนั้น ก็แบ่งออกเป็น ๒ นัย คือดีที่ ๑ และดีที่ ๒ ดีที่ ๑ เรียกว่า ทวิเหตุกอุกกัฏฐะ ดีที่ ๒ เรียกว่า ทวิเหตุกโอมกะ ในทวิเหตุกอุกกัฏฐะนั้นแยกอีก ๒ อย่างคืออย่างเยี่ยมและอย่างรอง อย่างเยี่ยมเรียกว่า ทวิเหตุกอุกกัฏฐุกกัฏฐะ อย่างรองเรียกว่า ทวิเหตุกอุกกัฏโฐมกะ

ใน **ทวิเหตุกโอมกะ** แยกอีก ๒ เป็นอย่างดีและรอง อย่างดีเรียกว่า ทวิเหตุกโอมกุกกัฏฐะ อย่างรองเรียกว่า ทวิเหตุกโอมโกมกะ รวม ๔ นัย

ภาพอานิสงส์ ๘ นัย[๕๒]

ติเหตุกอุกกัฏฐะ	ติเหตุกอุกกัฏฐุกกัฏฐะ	ดีที่ ๑	แยก ๒ นัย
	ติเหตุกอุกกัฏโฐมกะ	ดีที่ ๒	
ติเหตุกโอมกะ	ติเหตุกโอมกุกกัฏฐะ	ดีที่ ๑	แยก ๒ นัย
	ติเหตุกโอมโกมกะ	ดีที่ ๒	
ทวิเหตุกอุกกัฏฐะ	ทวิเหตุกอุกกัฏฐุกกัฏฐะ	ดีที่ ๑	แยก ๒ นัย
	ทวิเหตุกอุกกัฏโฐมกะ	ดีที่ ๒	
ทวิเหตุกโอมกะ	ทวิเหตุกโอมกุกกัฏฐะ	ดีที่ ๑	แยก ๒ นัย
	ทวิเหตุกโอมโกมกะ	ดีที่ ๒	

รวมเป็น ๘ นัย

กุศล ๘ นัยนี้ ย่อมมีอานิสงส์ต่างกัน ด้วยอำนาจของเจตนา มี ๔ อย่าง คือ:-

๑. ปุพพเจตนา คือ เจตนาก่อนที่จะทำบุญ

๒. มุญจเจตนา คือ เจตนาที่เกิดขึ้นเมื่อกำลังทำบุญ

๓. อปรเจตนา คือ เจตนาที่เกิดขึ้นในเมื่อทำบุญแล้ว[๕๓]

---

[๕๒] ดูเพิ่ม วิภาวินี.(บาลี) -/๗๑-๗๒/๒๕๘-๒๖๐ (มจร.)

[๕๓] อภิ.วตาร.(บาลี) -/๒๔/๔ (มจร.) ระบุเพียงเจตนา ๓ ไม่ได้ระบุถึงอปราปรเจตนา แม้ในอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ก็ระบุว่า "กุศลเจตนาที่เป็นไปในกาลทั้ง ๓ ชื่อว่าทานมัยบุญญกิริยวัตถุ" [อภิธมฺมตฺถสงฺคหฎีกา.(บาลี) -/๑๕/๗๔ (มจร.)]

๔. อปราปรเจตนา คือ เจตนาเกิดขึ้นในเมื่อนึกถึงกุศลที่ตนทำไปนานแล้ว ต่อมาก็นึกถึงขึ้นมาอีก **รวม ๔ นัย**

ญาณสมปยุต ๔ นัย

นัยที่ ๑ ติเหตุกอุกกัฏฐุกกัฏฐะ	บุพพเจตนา	ก่อนทำบุญ	ดี
	มุญจเจตนา	กำลังทำ	ดี
	อปรเจตนา	ทำแล้ว	ดี
	อปราปรเจตนา	ทำแล้วนาน	ดี
นัยที่ ๒ ติเหตุกอุกกัฏโฐมกะ	บุพพเจตนา	ก่อนทำบุญ	ดี
	มุญจเจตนา	กำลังทำ	ดี
	อปรเจตนา	ทำแล้ว	ดี
	อปราปรเจตนา	ทำนานแล้ว	ไม่ดี
นัยที่ ๓ ติเหตุกโอมกุกกัฏฐะ	บุพพเจตนา	ก่อนทำ	ไม่ดี
	มุญจเจตนา	กำลังทำ	ดี
	อปรเจตนา	ทำแล้ว	ดี
	อปราปรเจตนา	ทำนานแล้ว	ไม่ดี
นัยที่ ๔ ติเหตุกโอมโกมกะ	บุพพเจตนา	ก่อนทำ	ไม่ดี
	มุญจเจตนา	กำลังทำ	ดี
	อปรเจตนา	ทำแล้ว	ไม่ดี
	อปราปรเจตนา	ทำนานแล้ว	ไม่ดี

รวม ๔ นัย

ญาณวิปปยุต ๔ นัย

	บุพพเจตนา	ดี
นัยที่ ๑	มุญจเจตนา	ดี
ทวิเหตุกอุกกัฏฐุกกัฏฐะ	อปรเจตนา	ดี
	อปราปรเจตนา	ดี
	บุพพเจตนา	ดี
นัยที่ ๒	มุญจเจตนา	ดี
ทวิเหตุกอุกกัฏโฐมกะ	อปรเจตนา	ดี
	อปราปรเจตนา	ไม่ดี
	บุพพเจตนา	ไม่ดี
นัยที่ ๓	มุญจเจตนา	ดี
ทวิเหตุกโอมกุกกัฏฐะ	อปรเจตนา	ดี
	อปราปรเจตนา	ไม่ดี
	บุพพเจตนา	ไม่ดี
นัยที่ ๔	มุญจเจตนา	ดี
ทวิเหตุกโอมโกมกะ	อปรเจตนา	ไม่ดี
	อปราปรเจตนา	ไม่ดี

รวม ๔ นัย

ในพระปรมัตถธรรม จิตที่เป็นกามาวจรกุศล จัดไว้ ๘ ดวง แต่จิตที่เป็นวิบากคือจิตที่เป็นผล ที่สำหรับเสวยผล

ของกรรมนั้น มี ๑๖ ดวง คือมหาวิบาก ๘ ดวง และอเหตุก ที่เป็นกุศลวิบากอีก ๘ ดวง รวม ๑๖ ดวง ดังจะแจกผลที่ได้รับตามนัยของกุศล ดังต่อไปนี้:-

แจกผลตามนัยของติเหตุกะ

นัยที่ ๑ (ติเหตุกอุกกัฏฐุกกัฏฐะ) เป็นญาณสัมปยุตชั้นดีที่ ๑ ได้รับวิบาก ๑๖ ดวง คือมหาวิบาก ๘ ดวง และอเหตุกะอีก ๘ ดวง ย่อมมีอานิสงส์สูงสุดสามารถให้เกิดได้ในภูมิมนุษย์และเทวดา และบริบูรณ์พร้อมด้วยมนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ ประกอบด้วยปัญญาสามารถทำมรรค ผล นิพพาน และฌานสมาบัติให้เกิดขึ้นในปัจจุบันชาตินั้นได้ จัดเป็นบุคคลชั้นประณีตอย่างสูงสุด มีความสุขตั้งแต่เกิดมาตลอดจนแก่และตาย

นัยที่ ๒ (ติเหตุกอุกกัฏโฐมกะ) เป็นญาณสัมปยุตอย่างดีที่ ๒ ได้รับวิบาก ๑๖ ดวงเหมือนกัน สามารถเกิดได้ในภูมิมนุษย์และเทวดาแต่ดีไม่ตลอด ตอนสุดท้ายไม่ดี มีสติปัญญาสามารถจะทำมรรค ผล นิพพาน และฌานสมาบัติให้เกิดขึ้นได้

นัยที่ ๓ (ติเหตุกโอมกุกกัฏฐะ) ดีอย่างที่ ๓ ได้รับวิบาก ๑๒ ดวง คือมหาวิบากญาณสัมปยุต ๔ ดวง และอเหตุกวิบาก

อีก ๘ ดวง สามารถเกิดได้ในภูมิมนุษย์และเทวดา ความสุขในกามคุณไม่ค่อยจะสมบูรณ์ ลุ่ม ๆ ดอน ๆ ตอนเป็นเด็กไม่ดี ตอนหนุ่มสาวดี ตอนกลางคนดี ตอนแก่ไม่ดี แต่สามารถจะทำมรรค ผล นิพพาน และญาณสมบัติให้เกิดได้

นัยที่ ๔ (ติเหตุกโอมโกมกะ) เป็นญาณสัมปยุตอย่างต่ำชั้นที่ ๔ ได้วิบาก ๑๒ ดวงเหมือนกับนัยที่ ๓ สามารถเกิดได้ในภูมิมนุษย์และเทวดา แต่ความสุขในสมบัติด้อยกว่านัยที่ ๓ และความสุขไม่สม่ำเสมอ คือตอนต้นไม่ดี ตอนหนุ่มสาวดี ตอนกลางคนไม่ดี ตอนแก่ไม่ดี แต่ก็สามารถเจริญสมถะวิปัสสนาให้เกิดผลได้ แต่ต้องใช้ความเพียรอย่างแรงกล้า

จบติเหตุกะ ๔ นัย

แจกผลตามนัยของทวิเหตุกะ ๔ ดวง

นัยที่ ๑ (ทวิเหตุกอุกกัฏฐุกกัฏฐะ) เป็นญาณวิปปยุตชั้นสูงอย่างดีที่ ๑ ได้วิบาก ๑๒ ดวง คือมหาวิบากญาณวิปปยุต ๔ ดวง อเหตุกวิบาก ๘ ดวง สามารถจะทำให้เกิดได้ในมนุษย์และเทวดาเป็นบุคคลชั้นสูงที่ ๑ อุดมไปด้วยทรัพย์สมบัติ มีความสุขตลอดตั้งแต่เกิดจนตาย แต่ไม่สามารถจะทำมรรค ผล นิพพาน และฌานสมาบัติให้เกิดขึ้นได้ เพราะเป็นวิบากที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา

นัยที่ ๒ (ทวิเหตุกอุกกัฎโฐมกะ) เป็นญาณวิปปยุต ชั้นดีที่ ๒ ย่อมได้วิบาก ๑๒ ดวงเหมือนกับนัยที่ ๑ แต่ระดับต่ำกว่ากัน จัดเป็นบุคคลชั้นสูงที่ ๒ สามารถจะเกิดได้ในภูมิมนุษย์และเทวดา มีความสุขตลอด ๓ กาล คือตอนเกิด ตอนหนุ่มสาว ตอนกลางคน แต่ตอนแก่ไม่ดี และไม่สามารถจะทำมรรค ผล นิพพาน และฌานสมาบัติให้เกิดได้

นัยที่ ๓ (ทวิเหตุกโอมกุกกัฏฐะ) เป็นญาณวิปปยุตกุศลชั้น ๓ ได้วิบากอเหตุกะ ๘ ดวงเท่านั้น แต่สามารถจะนำให้เกิดในภูมิมนุษย์ และเทวดาได้ เป็นบุคคลชั้นกลางอย่างต่ำ ตอนเด็กไม่ดี ตอนหนุ่มสาวดี ตอนกลางคนดี ตอนแก่ไม่ดี และทำมรรค ผล นิพพาน และฌานสมาบัติไม่ได้

นัยที่ ๔ (ทวิเหตุกโอมโกมกะ) เป็นญาณวิปปยุตอย่างต่ำ ได้อเหตุกวิบาก ๘ ดวง แต่ก็สามารถให้เกิดในภูมิมนุษย์และเทวดาได้ เป็นบุคคลชั้นต่ำมาก หรือมิฉะนั้นก็มีสติไม่สมบูรณ์ เป็นบ้าใบ้ หรือเป็นคนหูหนวก ตาบอด พิการมาแต่กำเนิด และไม่สามารถจะเจริญสมถะและวิปัสสนาได้

จบ ทวิเหตุกะ ๔ นัย

นามของกุศลจิต

ในกุศลจิต ๘ ดวงนี้ เรียกได้หลายอย่าง มีชื่อดังนี้:-

๑. กามาวจรกุศล

๒. กามโสภณะ

๓. มหากุศล

ความหมายของนาม

ข้อ ๑. คำว่า **กามาวจรกุศล** นั้น หมายความว่ากุศลอันนี้เป็นเหตุที่จะให้เกิดผลได้เพียงแต่ในกามภูมิ ไม่สามารถจะส่งผลให้ไปบังเกิดภูมิที่ยิ่งกว่านี้ หรือเป็นบุคคลที่สูงกว่านี้ได้ เช่นพรหมบุคคล เป็นต้น

หรืออีกนัยหนึ่ง ก็เพราะเหตุว่ากุศลจิต ๘ ดวงนี้ เป็นกุศลที่เป็นเหตุให้เกิดได้เฉพาะกามวิบากจิตอย่างเดียว และสามารถจะให้ความสุขได้ก็แต่เพียงอาศัยเกิดจากกามารมณ์เท่านั้น ฉะนั้นจึงเรียกจิตที่เป็นกุศลทั้ง ๘ ดวงนี้ว่า **กามาวจรกุศล**

ข้อ ๒ คำว่า **กามโสภณะ** นั้น ก็เพราะเหตุ ว่าจิต ๘ ดวงนี้ประกอบด้วยโสภณเจตสิก เพราะกามาวจรจิตที่ไม่ประกอบด้วยโสภณะมีอยู่ เช่นอกุศล และอเหตุกะเหล่านี้ก็เรียกว่าอโสภณจิต โดยนัยนี้จึงเรียกจิต ๘ ดวงนี้ว่า **กามโสภณะ**

ข้อ ๓ คำว่า **มหากุศล** นั้น เป็นกุศลที่ใหญ่โตกว้างขวางมาก ด้วยเหตุว่ากุศลจิต ๘ ดวงนี้ สามารถเกิดได้ในอารมณ์ของวัตถุทั้ง ๑๐ ประการ มีทานเป็นต้น และเป็นไปได้ในอารมณ์ทั้ง ๖ ทวารทั้ง ๖ และในบุคคลทั้ง ๑๑ เว้นพระอรหันตบุคคล และสามารถเกิดได้ใน ๓๐ ภูมิ (เว้นอสัญญสัตตา ๑ ภูมิ) และเป็นได้ทั้ง กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ทั้งอย่างต่ำ, อย่างกลาง, อย่างประณีต ฉะนั้น รวบรวมกุศลทั้งหมดเข้าแล้ว จะมีจำนวนดังนี้ คือ :-

จิตเป็นมหากุศล ๘ ดวง

คูณด้วยบุญญกิริยาวัตถุ	๑๐	ได้	๘๐	ดวง
คูณด้วยบุญญอารมณ์ทั้ง	๖	ได้	๔๘๐	ดวง
คูณด้วยบุญญอธิบดี (อิทธิบาท)	๔	ได้	๑,๙๒๐	ดวง
คูณด้วยบุญญกรรม	๓	ได้	๕,๗๖๐	ดวง
คูณด้วยบุญญหินะ มัชฌิมะ ปณีตะ	๓	ได้	๑๗,๒๘๐	ดวง

โดยนัยดังกล่าวนี้ กุศลจิต ๘ ดวงนี้ เรียกว่า **มหากุศล**

จบ กามาวจรกุศล ๘ ดวง โดยสังเขป[๕๔]

[๕๔] อภิ.วตาร.(บาลี) -/๒๗/๕ (มจร.)

มหาวิบาก ๘ ดวง[๕๕]

โสมนสฺสสหคตํ	ญาณสมฺปยุตฺตํ	อสงฺขาริกํ สสงฺขาริกํ
โสมนสฺสสหคตํ	ญาณวิปฺยุตฺตํ	อสงฺขาริกํ สสงฺขาริกํ
อุเปกฺขาสหคตํ	ญาณสมฺปยุตฺตํ	อสงฺขาริกํ สสงฺขาริกํ
อุเปกฺขาสหคตํ	ญาณวิปฺปยุตฺตํ	อสงฺขาริกํ สสงฺขาริกํ

อธิบายมหาวิบาก ๘ ดวง

ในวิบาก ๘ ดวงนี้ เรียกได้หลายนัยเช่นเดียวกับมหากุศลคือ

๑. เรียกว่า กามาวจรวิบาก

๒. เรียกว่า กามโสภณะ

๓. เรียกว่า สเหตุกวิบาก

๓. เรียกว่า มหาวิบาก

---

[๕๕] สงฺคห.(บาลี) -/๑๖/๓ (มจร.)

คำอธิบาย

ข้อ ๑ คำว่า **กามาวจรวิบาก** นั้น หมายถึงว่าจิตที่เป็นผลเกิดขึ้นจากกามาวจรกุศล ๘ ดวงนั้น เป็นเหตุ และจิต ๘ ดวงนี้เกิดได้แต่เฉพาะในกามภูมิเท่านั้น ฉะนั้นจึงเรียกจิต ๘ ดวงนี้ว่า **กามาวจรวิบาก**

ข้อ ๒ คำว่า **กามโสภณะ** นั้น หมายความว่า วิบากจิต ๘ ดวงนี้ประกอบด้วยโสภณเจตสิก และจิต ๘ ดวงนี้เป็นกามาวจรจิต ฉะนั้นจึงเรียกว่า **กามโสภณะ**

ข้อ ๓ คำว่า **สเหตุวิบาก** นั้น เพราะเหตุว่าวิบากจิต ๘ ดวงนี้ประกอบเหตุของกุศล คือ อโลภเหตุ อโทสเหตุ และอโมหเหตุ ฉะนั้นจึงเรียกจิต ๘ ดวงนี้ว่า **สเหตุกวิบาก**

ข้อ ๔ คำว่า **มหาวิบาก** นั้น เพราะเหตุว่าเป็นวิบากที่เกิดได้มากมายตามจำนวนของมหากุศลที่คูณไว้นั้น โดยนัยนี้จึงเรียกจิต ๘ ดวงนี้ว่า **มหาวิบาก** และ**มหาวิบาก ๘ ดวง** ก็จัดไปตามประเภทตามชั้นของมหากุศลที่เป็นเหตุนั้น

จบ มหาวิบาก ๘ ดวง

กามาวจรกิริยา ๘ ดวง[๕๖]

โสมนสฺสสหคตํ	ญาณสมฺปยุตฺตํ	อสงฺขาริกํ สสงฺขาริกํ
โสมนสฺสสหคตํ	ญาณวิปฺปยุตฺตํ	อสงฺขาริกํ สสงฺขาริกํ
อุเปกฺขาสหคตํ	ญาณสมฺปยุตฺตํ	อสงฺขาริกํ สสงฺขาริกํ
อุเปกฺขาสหคตํ	ญาณวิปฺปยุตฺตํ	อสงฺขาริกํ สสงฺขาริกํ

ในกามาวจรกิริยา ๘ ดวงนี้ มีชื่อเรียกได้หลายอย่าง คือ:-

๑. กามาวจรกิริยา
๒. มหากิริยา
๓. สเหตุกกิริยา
๔. กามโสภณะ

ข้อ ๑ คำว่า **กามาวจรกิริยา** นั้น คือเป็นจิตที่ไม่นับเนื่องเข้าในประเภทจิตที่เป็นเหตุและเป็นผล เป็นจิตที่กระทำไปโดยไม่มีผลตอบแทน หรือว่าเป็นกรรมที่จัดอยู่ในประเภท อโหสิกรรม ฉะนั้น กามาวจรกิริยานี้จึงไม่เรียกว่ากุศลและอกุศล และกิริยาจิต ๘ ดวงนี้เป็นจิตของพระอรหันต์

---

[๕๖] สงฺคห.(บาลี) -/๑๗/๓ (มจร.)

ไม่มีในปุถุชน แต่จิต ๘ ดวงนี้เป็นชาติกามาวจร จึงเรียกว่า **กามาวจรกิริยา**

ข้อ ๒ คำว่า **มหากิริยา** นั้น ก็เพราะเหตุว่ามากไปด้วยอารมณ์ และทวาร เช่นเดียวกันกับความหมายของคำว่า มหากุศล ฉะนั้นจึงเรียกจิต ๘ ดวงนี้ว่า **มหากิริยา**

ข้อ ๓ คำว่า **สเหตุกกิริยา** นั้น หมายความว่า กิริยาจิต ๒ ดวงนี้ประกอบด้วย อโลภเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุ ฉะนั้นจึงเรียกว่า **สเหตุกกิริยา**

ข้อ ๔ คำว่า **กามโสภณะ** นั้น ก็เพราะเหตุกามกิริยาจิต ๘ ดวงนี้ประกอบด้วยโสภณเจตสิต เหตุนี้จึงเรียกว่า **กามโสภณะ**

จัดตามประเภทของจิต

ในกามาวจรโสภณะ ๒๔ ดวงนี้ ถ้าจะสงเคราะห์ลงในประเภทของจิตก็ได้ดังนี้ คือ

จัดโดย ชาติเภท	เป็น	กุศล ๘ วิบาก ๘ กิริยา ๘
จัดโดย เวทนาเภท	เป็น	โสมนัส ๑๒ อุเบกขา ๑๒
จัดโดย ภูมิเภท	เป็น	กามภูมิทั้ง ๒๔ ดวง
จัดโดย อสังขาริก สสังขาริก	เป็น	อสัง ๑๒ สสัง ๑๒
จัดโดย สัมปยุต วิปปยุต	เป็น	สัมปยุต ๑๒ วิปปยุต ๑๒
จัดโดย โสภณะ อโสภณะ	เป็น	โสภณะทั้ง ๒๔
จัดโดย โลกียะ โลกุตตระ	เป็น	โลกีย์ทั้ง ๒๔

กิจของกามโสภณะ ๒๔ ดวง

ในกามโสภณะ ๒๔ ดวงนี้ ถ้าจะสงเคราะห์ตามกิจจสังคหะนั้นก็ได้ ๕ กิจ คือ

๑. ชวนกิจ ๒. ตทาลัมพณกิจ ๓. ปฏิสนธิกิจ

๔. ภวังคกิจ ๕. จุติกิจ

กุศล ๘ ดวง กิริยา ๘ ดวง จิต ๑๖ ดวงนี้ ได้เฉพาะชวนกิจ

วิบาก ๘ ดวงได้อีก ๔ กิจที่เหลือ

สงเคราะห์ทวารและอารมณ์

ในกามโสภณะ ๒๔ ดวงนี้ เกิดได้ในทวารทั้ง ๖ และอารมณ์ทั้ง ๖

สงเคราะห์วัตถุ

จิต ๒๔ ดวงนี้ เกิดได้เฉพาะหทัยวัตถุแห่งเดียว สำหรับมหากุศลและมหากิริยาไม่อาศัยวัตถุเกิดก็ได้

ภูมิของกามโสภณะ

มหากุศล ๘ ดวง เกิดได้ ๓๐ ภูมิ (เว้นอสัญญสัตตา) คือ อบายภูมิ ๔ มนุษย์ ๑ ภูมิ สวรรค์ ๖ ภูมิ รูปภูมิ ๑๕ ภูมิ อรูปภูมิ ๔ ภูมิ

มหาวิบาก ๘ ดวง เกิดได้แต่ในกามสุคติ ๗ ภูมิ คือ มนุษย์ ๑ ภูมิ สวรรค์ ๖ ภูมิ

มหากิริยา ๘ ดวง เกิดได้ ๒๖ คือ มนุษย์ ๑ ภูมิ สวรรค์ ๖ ภูมิ รูปภูมิ ๑๕ ภูมิ อรูปภูมิ ๔ ภูมิ รวม ๒๖ ภูมิ (เว้นอบายภูมิ ๔ ภูมิ อสัญญสัตตา ๑ ภูมิ)

จบกามโสภณะ ๒๔ ดวง และกามาวจรจิต ๕๔ ดวง

รูปาวจรจิต ๑๕ ดวง

จิตที่มีชื่อว่า **รูปาวจร** นั้น หมายความว่าจิตที่เป็นไปในอารมณ์ของรูปฌาน คำว่า **ฌาน** นั้นมีความหมายได้ ๒ นัย **นัยที่ ๑** หมายถึงการเพ่งเผาสิ่งที่ตรงกันข้าม เช่น นีวรณ์เป็นต้นให้หมดไป **นัยที่ ๒** หมายถึงจิตที่ติดแนบแน่นอยู่กับอารมณ์ของกรรมฐาน มีปฐวีกสิณเป็นต้น ด้วยอำนาจของอัปปนาสมาธินั่นเอง จึงเรียกว่าฌาน[๕๗] และคำว่ารูปฌาน

---

[๕๗] ชื่อว่าเป็น ฌาน เพราะอรรถว่า เพ่งอารมณ์อย่างแน่วแน่ กล่าวคือ คิดเข้าไปถึงอารมณ์ และเพราะอรรถว่าแผดเผาธรรมที่เป็นข้าศึก ตามสมควรด้วย ก็แม้เมื่อไม่มีหมวดธรรมที่พ้นจากองค์ประกอบสภาวธรรมมีวิตกเป็นต้น บัณฑิตทั้งหลายก็เรียกว่าองค์ฌาน โดยภาวะที่รวมกันเข้าเป็นฌาน [วิภาวินี.(บาลี) -/๑๖/๒๙๓ (มจร.)]

นั้นหมายความว่าฌานที่ได้มาจากการเพ่งรูป หรือ มีรูปเป็นอารมณ์ เช่นปฐวีกสิณเป็นต้น ฉะนั้นจึงเรียกว่ารูปฌาน หรือรูปาวจรฌาน โดยนัยนี้จิตที่ได้รูปฌาน จึงมีนามว่ารูปาวจรจิต และจิตที่มีนามว่ารูปาวจรนี้ ในพระอภิธรรมจัดไว้มีจำนวน ๑๕ ดวง ในจำนวน ๑๕ ดวงนี้ แจกเป็นกุศล ๕ ดวง เป็นวิบาก ๕ ดวง เป็นกิริยา ๕ ดวง รวม ๑๕ ดวง

อธิบายจิตเป็นรูปาวจรกุศล ๕ ดวง

จิตที่เรียกว่า **รูปาวจรกุศล** นั้น หมายความว่า จิตที่ประกอบด้วยกุศลกรรม อันเป็นไปด้วยอำนาจของอัปปนาสมาธิ อันเกิดขึ้นจากการเพ่งกรรมฐานมีปฐวีเป็นต้น ฉะนั้น จิต ๕ ดวงนี้ จึงจัดเป็นมหัคคตกรรม หรือเป็นมหัคคตกุศลกรรม อันนี้จัดเป็นครุกรรม เป็นกรรมอย่างแรงในฝ่ายกุศล เพราะเป็นกุศลที่เนื่องด้วยฌาน และกุศลอันนี้เป็นเหตุที่จะส่งผลให้ไปเกิดเป็นรูปพรหมบุคคลในรูปภูมิ ๑๖ ภูมิ

จิตที่เป็นรูปาวจรนี้มี ๕ ดวง แจกไปตามฌานทั้ง ๕ คือ:-

เป็นปฐมฌาน	๑ ดวง	ประกอบด้วยองค์ ๕
เป็นทุติยฌาน	๑ ดวง	ประกอบด้วยองค์ ๔
เป็นตติยฌาน	๑ ดวง	ประกอบด้วยองค์ ๓

เป็นจตุตถฌาน ๑ ดวง ประกอบด้วยองค์ ๒

เป็นปัญจมฌาน ๑ ดวง ประกอบด้วยองค์ ๒

รวมเป็นกุศล ๕ ดวง[๕๘]

ในการที่จำแนกรูปฌานออกเป็น ๕ นั้น ก็อาศัยองค์ของฌานเป็นประธานและคำว่าองค์ฌานนั้น หมายถึงสภาวธรรมที่เป็นปัจจัยหรือเป็นเครื่องสนับสนุนอาศัยให้จิตนั้นได้ฌาน หรือเข้าถึงอัปปนาสมาธินั้นเอง ฉะนั้นองค์ฌานจึงมีอยู่ ๕ ประการดังกล่าวแล้ว

อธิบายองค์ฌาน ๕ ประการ

ในองค์ฌานทั้ง ๕ นั้น ได้แก่เจตสิกธรรม ๕ ดวง[๕๙] คือ:-

๑. วิตก ๒. วิจาร ๓. ปีติ ๔. สุข ๕. เอกัคคตา

องค์ที่ ๑ วิตกเจตสิก ในที่นี้ มีลักษณะที่จะทำให้จิตยกขึ้นสู่อารมณ์กรรมฐานที่ตนเพ่งนั้น คือทำให้นึกถึงอารมณ์นั้นอยู่เสมอ[๖๐]

---

[๕๘] สงฺคห.(บาลี) -/๒๑/๓-๔ (มจร.)

[๕๙] อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๕๖๙/๔๐๓ (มจร.)

[๖๐] ธรรมชื่อว่าวิตก เพราะอรรถว่าตรึก คือยกสัมปยุตธรรมทั้งหลายขึ้นสู่อารมณ์, วิตกนั้นมีลักษณะยกธรรมที่เกิดร่วมกันทั้งหลายขึ้นสู่อารมณ์ [วิภาวินี.(บาลี) -/๒๑/๑๘๐ (มจร.)]

องค์ที่ ๒ วิจารเจตสิก มีลักษณะช่วยประคองให้จิตตั้งอยู่ในอารมณ์นั้น[๖๑]

องค์ที่ ๓ ปีติเจตสิก[๖๒] มีลักษณะทำให้จิตอิ่มเอิบปลาบปลื้มหรือทำให้น้ำตาไหล หรือขนลุกและตัวลอยขึ้น ในอาการของปีตินั้นมี ๕ อย่าง[๖๓] คือ:-

๑. ขุททกาปีติ คือปลื้มใจหรือดีใจเล็กน้อยพอสมควร แต่บางครั้งก็ถึงทำให้ขนลุกและน้ำตาไหลได้

๒. ขณิกาปีติ คือปีติที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ เช่นมีอาการทำให้รู้สึกซู่ซ่าขึ้นมาและขนลุกขนชัน

---

[๖๑] ธรรมชื่อว่าวิจาร เพราะอรรถว่า เป็นเหตุพิจารณาในอารมณ์แห่งจิต , วิจารนั้นมีลักษณะเคล้าอารมณ์, จริงอย่างนั้นวิจารนี้ท่านแสดงว่า “เป็นความสืบต่อ” ก็ในธรรมทั้งสองนี้ วิตก เป็นการตกลงเฉพาะที่แรกแห่งจิต เปรียบเหมือนการเคาะระฆังที่แรก ด้วยอรรถว่าหยาบกว่าวิจาร และด้วยอรรถว่าเป็นเบื้องต้นแห่งวิจารนั้นเอง วิจารเป็นการค้นคว้า เปรียบเหมือนเสียงครวญแห่งระฆัง อนึ่งวิตกมีความแผ่ไปเป็นความดิ้นรนแห่งจิต เปรียบเหมือนการกระพือปีกแห่งนกตัวต้องการจะบินขึ้นในอากาศ และเปรียบเหมือนการบ่ายหน้าเฉพาะดอกปทุมแห่งภมร(แมลงผึ้ง)ตัวมีจิตผูกพันกลิ่น, วิจารมีความเป็นไปสงบเป็นความไม่ดิ้นรนนักแห่งจิต เปรียบเหมือนการกางปีกแห่งนกตัวบินขึ้นไปในอากาศแล้ว และเปรียบเหมือนการบินวนเวียน ณ เบื้องบนดอกปทุมแห่งภมรตัวบ่ายหน้าเฉพาะดอกปทุมแล้ว [วิภาวินี.(บาลี) -/๒๑/๑๘๐ (มจร.)]

[๖๒] ธรรมชาติชื่อว่าปีติ เพราะอรรถว่า ยังกายและจิตให้อิ่ม คือให้เต็มหรือคือให้เจริญ, ปีตินั้นมีลักษณะเป็นไปโดยควรมีคำอธิบายว่ามีลักษณะจับอารมณ์โดยควร [วิภาวินี.(บาลี) -/๒๑/๑๘๐ (มจร.)]

[๖๓] วิสุทฺธิ.(ไทย) ๑/๗๒/๒๐๙ (มจร.)

๓. โอกกันติกาปีติ คือปีติที่ทำให้รู้สึกซาบซ่านไปทั่วกาย ทำให้โยกโคลงไปคล้าย ๆ กับถูกคลื่นในมหาสมุทร

๔. อุพเพงคาปีติ เป็นปีติที่ทำให้ตัวลอยขึ้นได้

๕. ผรณาปีติ เป็นปีติที่ทำให้รู้สึกอิ่มเอิบไปทั่วทั้งร่างกาย สุขุมซึมซาบยิ่งนัก ประดุจสำลีที่ชุบด้วยน้ำมันงาฉะนั้น และผรณาปีติเท่านั้น ที่ประกอบเป็นองค์ของฌาน

องค์ที่ ๔ สุขเจตสิก ได้แก่โสมนัสสเวทนาเจตสิกนั้นเอง แต่เกิดขึ้นด้วยสมาธิ[๖๔]

๖. เอกัคคตาเจตสิก มีลักษณะทำให้จิตตั้งมั่น หรือหยุดนิ่งอยู่ในอารมณ์อันเดียว คือสมาธินั่นเอง[๖๕]

จบ องค์ฌานทั้ง ๕

อธิบายจิตขององค์ฌานทั้ง ๕

เจตสิกที่จัดเป็นองค์ฌานทั้ง ๕ นี้ ย่อมกระทำกิจการช่วยเหลือจิตที่จะให้สำเร็จ คือ:-

วิตกเจตสิก ย่อมมีหน้าที่ประหาณถีนมิทธนีวรณ์

วิจารเจตสิก มีหน้าที่ประหาณวิจิกิจฉานีวรณ์

---

๖๔ ธรรมชาติชื่อว่าสุข เพราะอรรถว่า ยังสัมปยุตธรรมทั้งหลายให้สบาย, สุขนั้นมีลักษณะเสวยอิฏฐารมณ์ [วิภาวินี.(บาลี) -/๒๑/๑๘๐-๑๘๑ (มจร.)]

๖๕ เพราะไม่มีความฟุ้งซ่านในอารมณ์ต่าง ๆ ภาวะแห่งจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งนั้นชื่อว่าเอกัคคตา ได้แก่ สมาธิ สมาธินั้นมีลักษณะไม่ฟุ้งซ่าน จริงอยู่จิตที่สัมปยุตด้วยอำนาจแห่งสมาธินั้น ย่อมเป็นธรรมชาติไม่ฟุ้งซ่าน [วิภาวินี.(บาลี) -/๒๑/๑๘๑ (มจร.)]

ปีติเจตสิก	มีหน้าที่ประหาณพยาปาทนีวรณ์
สุขเจตสิก	มีหน้าที่ประหาณอุทธัจจกุกกุจจนีวรณ์
เอกัคคตาเจตสิก	มีหน้าที่ประหาณฉันทนีวรณ์[๖๖]

ในเจตสิกทั้ง ๕ นี้ จัดเป็นองค์ของฌาน โดยเหตุนี้ฌานทั้ง ๕ จึงต้องอาศัยเจตสิกทั้ง ๕

อธิบายฌานทั้ง ๕

ในบรรดา **จิตที่นับเนื่องเข้าในปฐมฌาน** นั้น ต้องประกอบด้วยองค์ฌานทั้ง ๕ คือ ๑. วิตก ๒. วิจาร ๓. ปีติ ๔. สุข ๕. เอคัคคตา จิตที่เป็นปฐมฌานนี้ ได้มาจากการเพ่งกรรมฐาน ๒๖ คือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อานาปานสติ ๑ กายคตาสติ ๑ และพรหมวิหาร ๔ รวมเป็น ๒๖ กรรมฐาน ปฐมฌานนี้เป็นฌานที่ ๑

จิตเป็นทุติยฌาน ประกอบด้วยองค์ ๔ คือ ๑. วิจาร ๒. ปีติ ๓. สุข ๔. เอกัคคตา จิตที่เป็นทุติยฌานนี้ ได้มาจากกรรมฐาน ๑๕ คือ กสิณ ๑๐ อานาปานสติ ๑ พรหมวิหาร ๔ รวมเป็น ๑๕ กรรมฐาน

---

[๖๖] สมาธิเป็นปฏิปักษ์ต่อกามฉันทะ เพราะเป็นข้าศึกตรงต่อธรรมชาติอันเป็นเหตุให้สัตว์ปรารถนาคือราคะ จริงอยู่ความตั้งมั่นแห่งจิตซึ่งถูกอารมณ์ต่าง ๆ ยียวนหมุนเวียนอยู่ด้วยอำนาจกามฉันทะ ย่อมเป็นไปเพื่อเอกัคคตา, ปีติเป็นปฏิปักษ์ต่อพยาบาท เพราะมีความปราโมทย์เป็นสภาพ. วิตกเป็นปฏิปักษ์ต่อถีนมิทธะ เพราะมีความแผ่ไปด้วยอำนาจความดำริโดยอุบายอันแยบคาย สุขเป็นปฏิปักษ์ต่ออุทธัจจะกุกกุจจะ ซึ่งมีความไม่เข้าไปสงบและความเร่าร้อนเป็นสภาพ เพราะสุขมีความเข้าไปสงบและความเยือกเย็นเป็นสภาพ. วิจารเป็นปฏิปักษ์ต่อวิจิกิจฉา เพราะมีสภาพเปรียบด้วยปัญญาด้วยอำนาจเคล้าในอารมณ์ [วิภาวินี.(บาลี) -/๒๑/๑๘๑-๑๘๒ (มจร.)]

จิตเป็นตติยฌาน ประกอบด้วยองค์ ๓ คือ ๑. ปีติ ๒. สุข ๓. เอกัคคตา จิตที่เป็นตติยฌานนี้ได้มาจากกรรมฐาน ๑๕ เท่ากับทุติยฌาน

จิตเป็นจตุตถฌาน ประกอบด้วยองค์ ๒ คือ ๑. สุข ๒. เอกัคคตา จตุตถฌานจิต ได้จากกรรมฐาน ๑๕ เหมือนกับทุติยฌาน

จิตเป็นปัญจมฌาน ประกอบด้วยองค์ ๒ คือ ๑. อุเบกขา ๒. เอกัคคตา ปัญจมฌานจิตนี้ ได้จากกรรมฐาน ๑๒ คือ กสิณ ๑๐ อานาปานสติ ๑ อุเบกขาพรหมวิหาร ๑ รวม ๑๒ กรรมฐาน จิตที่เป็นรูปาวจรกุศลทั้งหมด นับแต่ปฐมฌานถึงปัญจมฌาน คงได้จำนวน ๕ ดวงเท่านั้น[๖๗]

---

[๖๗] บรรดากัมมัฏฐานทั้ง ๒ ประการนี้ในกัมมัฏฐานที่นำอัปปนาฌานมาให้กสิณ ๑๐ ประการกับอานาปานัสสติให้สำเร็จฌานได้ทั้ง ๔ ฌานอสุภะ ๑๐ ประการกับกายคตาสติให้สำเร็จได้เพียงปฐมฌาน พรหมวิหาร ๓ ประการข้างต้นให้สำเร็จฌานได้เพียง ๓ ฌาน พรหมวิหารที่ ๔ และอรูป ๔ ประการให้สำเร็จได้เฉพาะฌานที่ ๔ ฉะนี้ [วิสุทฺธิ.(ไทย) ๑/๔๗/๑๖๕ (มจร.)]

ถาม: กัมมัฏฐาน ๑๐ ย่อมให้สำเร็จอุปจารสมาธิเป็นไฉน ? ตอบ: เว้นอานาปานสติและกายคตาสติเสียอนุสสติ ๘ ที่เหลือ จตุธาตววัฏฐาน ๑ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ รวมเป็น ๑๐ เป็นอารมณ์ของอุปจารสมาธิ ,ถาม: กัมมัฏฐาน ๑๑ ให้สำเร็จปฐมฌานเป็นไฉน ? ตอบ: อสุภสัญญา ๑๐ และกายคตาสติ ๑ ให้สำเร็จปฐมฌาน , ถาม: กัมมัฏฐาน ๓ ให้สำเร็จฌาน ๓ เป็นไฉน ? ตอบ: เมตตา กรุณา มุทิตา ให้สำเร็จฌาน ๓ , ถาม: กัมมัฏฐานชนิดไหนทำให้เกิดฌาน ๔ ? ตอบ: อุเบกขา , ถาม: กัมมัฏฐาน ๔ ให้สำเร็จฌาน ๔ และฌาน ๕ เป็นไฉน ? ตอบ: เว้นอากาสกสิณและวิญญาณกสิณ กสิณ ๘ ที่เหลือ และอานาปานสติ [จาก “วิมุตติมรรค” (น.๘๖), โดย พระอุปติสสเถระ, ๒๕๖๐, พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.]

แสดงจิตเป็นรูปาวจรกุศล ๕ ดวงตามบาลี

วิตกฺกวิจารปีติสุเขกคฺคตาสหิตํ	**ปฐมฌานกุสลจิตฺตํ**
วิจารปีติสุเขกคฺคตาสหิตํ	**ทุติยฌานกุสลจิตฺตํ**
ปีติสุเขกคฺคตาสหิตํ	**ตติยฌานกุสลจิตฺตํ**
สุเขกคฺคตาสหิตํ	**จตุตฺถฌานกุสลจิตฺตํ**
อุเปกฺเขกคฺคตาสหิตํ	**ปญฺจมฌานกุสลจิตฺตํ**[๖๘]

แปลความว่า

จิตที่เป็นปฐมฌานกุศล ๑ ดวง มีพร้อมด้วย วิตก วิจารปีติ สุข เอกัคคตา

จิตที่เป็นทุติยฌานกุศล ๑ดวง มีพร้อมด้วย วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา

จิตที่เป็นตติยฌานกุศล ๑ ดวง มีพร้อมด้วย ปีติ สุข เอกัคคตา

จิตที่เป็นจตุตถฌานกุศล ๑ ดวง มีพร้อมด้วย สุข เอกัคคตา

จิตที่เป็นปัญจมฌานกุศล ๑ ดวง มีพร้อมด้วย อุเบกขา เอกัคคตา

จบ จิตเป็นรูปาวจรกุศล

---

๖๘ สงฺคห.(บาลี) -/๒๑/๓-๔ (มจร.)

แสดงจิตเป็นรูปาวจรวิบาก ๕ ดวงตามบาลี

วิตกฺกวิจารปีติสุเขกคฺคตาสหิตํ	**ปฐมฌานวิปากจิตฺตํ**
วิจารปีติสุเขกคฺคตาสหิตํ	**ทุติยฌานวิปากจิตฺตํ**
ปีติสเขกคฺคตาสหิตํ	**ตติยฌานวิปากจิตฺตํ**
สุเขกคฺคตาสหิตํ	**จตุตฺถฌานวิปากจิตฺตํ**
อุเปกเขกคฺคตาสหิตํ	**ปญฺจมฌานวิปากจิตฺตํ**[๖๙]

แปลความว่า

จิตเป็นปฐมฌานวิบาก ๑ ดวง มีพร้อมด้วย วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา

จิตเป็นทุติยฌานวิบาก ๑ ดวง มีพร้อมด้วย วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา

จิตเป็นตติยฌานวิบาก ๑ ดวง มีพร้อมด้วย ปีติ สุข เอกัคคตา

จิตเป็นจตุตถฌานวิบาก ๑ ดวง มีพร้อมด้วย สุข เอกัคคตา

จิตเป็นปัญจมฌานวิบาก ๑ ดวง มีพร้อมด้วย อุเบกขา เอกัคคตา

---

[๖๙] สงฺคห.(บาลี) -/๒๒/๔ (มจร.)

อธิบายรูปาวจรวิบาก ๕ ดวง

จิตที่เป็นรูปาวจรวิบาก ๕ ดวงนี้ เป็นผลของรูปาวจรกุศล ๕ ดวงนั้นเอง เพราะจิต ๕ ดวงนี้เป็นผู้ไปเกิดเป็นรูปพรหมบุคคลในรูปภูมิ ๑๕ ภูมินั้น (เว้นอสัญญสัตตา) และรูปาวจรวิบาก ๕ ดวงนี้มีกิจ ๓ กิจ คือ ๑. ปฏิสนธิ ๒. ภวังค์ ๓. จุติ เพราะกิจทั้ง ๓ นี้เป็นกิจของวิปากจิต

จบ รูปาวจรวิบาก ๕ ดวง

แสดงรูปาวจรกิริยา ๕ ดวง ตามบาลี

วิตกฺกวิจารปีติสุเขกคฺคตาสหิตํ ปฐมฌานกฺริยาจิตฺตํ
วิจารปีติสุเขกคฺคตาสหิตํ ทุติยฌานกฺริยาจิตฺตํ
ปีติสุเขกคฺคตาสหิตํ ตติฌานกฺริยาจิตฺตํ
สุเขกคฺคตาสหิตํ จตุตฺถฌานกฺริยาจิตฺตํ
อุเปกฺเขกคฺคตาสหิตํ ปญฺจมฌานกฺริยาจิตฺตํ[๗๐]

แปลความว่า

จิตเป็นปฐมฌานกิริยา ๑ ดวง มีพร้อมด้วย วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา

จิตเป็นทุติยฌานกิริยา ๑ ดวง มีพร้อมด้วย วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา

---

[๗๐] สงฺคห.(บาลี) -/๒๓/๔ (มจร.)

จิตเป็นตติยฌานกิริยา ๑ ดวง มีพร้อมด้วย ปีติ สุข เอกัคคตา

จิตเป็นจตุตถฌานกิริยา ๑ ดวง มีพร้อมด้วย สุข เอกัคคตา

จิตเป็นปัญจมฌานกิริยา ๑ ดวง มีพร้อมด้วย อุเบกขา เอกัคคตา

อธิบายรูปาวจรกิริยา ๕ ดวง

ในรูปาวจรกิริยา ๕ ดวงนี้ ก็มีองค์ฌานประกอบอย่างเดียวกันกับกุศลวิบากนั่นเอง ต่างกันแต่ว่ากิริยาจิตนี้เป็นจิตเฉพาะของพระอรหันต์จำพวกเดียวเท่านั้น ที่เกิดขึ้นในเวลาที่ท่านทำรูปฌาน

ปญฺจธา ฌานเภเทน รูปาวจรมานสํ

ปุญฺญปากกิริยาเภทา ตํ ปญฺจทสธา ภเว[๗๑]

แปลความว่า จิตเป็นรูปาวจร นับด้วยประเภทฌานแล้วย่อมมี ๕ ประการมีปฐมฌานเป็นต้น ถ้าจะนับโดยกุศลวิบาก กิริยา นั้นรวมทั้งหมดเป็นจำนวน ๑๕ ดวง

---

๗๑ สงฺคห.(บาลี) -/๒๕/๔ (มจร.)

ภาพรูปวจร ๑๕ ดวง

องค์ ๒				อุเบกขา	เอกัคคตา	ปัญจมฌาน	กุศล,	วิบาก,	กิริยา
องค์ ๒				สุข	เอกัคคตา	จตุตถฌาน	"	"	"
องค์ ๓			ปีติ	สุข	เอกัคคตา	ตติยฌาน	"	"	"
องค์ ๔		วิจาร	ปีติ	สุข	เอกัคคตา	ทุติฌาน	"	"	"
องค์ ๕	วิตก	วิจาร	ปีติ	สุข	เอกัคคตา	ปฐมฌาน	"	"	"
							๕	๕	๕

วิธีรวมจิตรูปาวจร ๑๕ ดวง

จิตเป็นกุศล ๕ ดวง
จิตเป็นวิบาก ๕ ดวง } รวม ๑๕ ดวง
จิตเป็นกิริยา ๕ ดวง

จิตเป็นโสมนัสสเวทนา ๑๒ ดวง
จิตเป็นอุเบกขาเวทนา ๓ ดวง } รวม ๑๕ ดวง

จิตเป็นปฐมฌานกุศล ๑ ดวง
จิตเป็นปฐมฌานวิบาก ๑ ดวง } รวม ๓ ดวง
จิตเป็นปฐมฌานกิริยา ๑ ดวง

จิตเป็นทุติยฌานกุศล ๑ ดวง
จิตเป็นทุติยฌานวิบาก ๑ ดวง } รวม ๓ ดวง
จิตเป็นทุติยฌานกิริยา ๑ ดวง

จิตเป็นตติยฌานกุศล ๑ ดวง		
จิตเป็นตติยฌานวิบาก ๑ ดวง	รวม ๓ ดวง	
จิตเป็นตติยฌานกิริยา ๑ ดวง		
จิตเป็นจตุตถฌานกุศล ๑ ดวง		
จิตเป็นจตุตถฌานวิบาก ๑ ดวง	รวม ๓ ดวง	
จิตเป็นจตุตถฌานกิริยา ๑ ดวง		
จิตเป็นปัญจมฌานกุศล ๑ ดวง		
จิตเป็นปัญจมฌานวิบาก ๑ ดวง	รวม ๓ ดวง	
จิตเป็นปัญจมฌานกิริยา ๑ ดวง		

รวม ๓X๕ เป็น ๑๕

จัดตามประเภทจิตรูปาวจร ๑๕ ดวง

จัดโดย ชาติ ได้ ๓ คือ กุศล ๕ วิบาก ๕ กิริยา ๕ รวม ๑๕

จัดโดย ภูมิ ได้ ๑ คือ รูปภูมิ

จัดโดย เวทนา ได้ ๒ คือ โสมนัส ๑๒ ดวง อุเบกขา ๓ ดวง รวม ๑๕

จัดโดย เหตุ ได้ ๓ คือ อโลภะ ๑๕ อโทสะ ๑๕ อโมหะ ๑๕

จัดโดย อสัง สสัง ได้ ๑ คือ สสังขาริกทั้ง ๑๕

จัดโดย สัมปยุต วิปปยุต ได้ ๑ คือ ญานสัมปยุตทั้ง ๑๕

จัดโดย โสภณะ อโสภณะ ได้ ๑ คือ โสภณะทั้ง ๑๕

จัดโดย โลกียะ โลกุตตระ ได้ ๑ คือ โลกียะทั้ง ๑๕

จัดโดยกิจ ได้ ๔ กิจ คือชวนกิจ ๑๐ ดวง ได้แก่ กุศล ๕ กิริยา ๕ ปฏิสนธิกิจ ภวังคกิจ จุติกิจ ทั้ง ๓ กิจนี้ ได้แก่วิบาก ๕ ดวง รวม ๑๕ ดวง

จัดโดยทวาร กุศล ๕ กิริยา ๕ รวม ๑๐ ดวงนี้ อาศัยมโนทวาร ๆ เดียว รูปวิบาก ๕ ดวงไม่อาศัยทวารเลย รวม ๑๕ ดวง

จัดโดยอารมณ์ ได้ธัมมารมณ์อารมณ์เดียวทั้ง ๑๕ ดวง

จัดโดยวัตถุ ๖ ได้แก่หทัยวัตถุ ๆ เดียวทั้ง ๑๕ ดวง

ในรูปาวจรจิต ๑๕ ดวงนี้ กุศลกับกิริยา ๑๐ ดวงนั้น เกิดได้ ๒๒ ภูมิ (เว้นอบายภูมิ ๔ อรูปภูมิ ๔ อสัญญสัตตา ๑) ส่วนรูปาวจรวิบาก ๕ ดวงนั้น เกิดได้เฉพาะในรูปภูมิ ๑๕ ภูมิเท่านั้น (เว้นอสัญญสัตตา) และรูปาวจร ๑๕ ดวงนี้ กุศล ๕ ดวงมีได้ในพระอริยะ ๓ จำพวก (เว้นพระอรหันต์) และติเหตุกปุถุชน ส่วนกิริยา ๕ ดวงนั้น มีได้เฉพาะพระอรหันต์บุคคลเท่านั้น และวิบาก ๕ ดวงนั้น มีได้เฉพาะรูปพรหมบุคคลเท่านั้น

อนึ่งผู้ที่จะปฏิสนธิในอสัญญสัตตานั้น ก็เป็นไปด้วยวิบากของรูปาวจรกุศลนี้เหมือนกัน แต่ปฏิสนธิด้วยรูป จึงไม่กล่าวไว้ในที่นี้โดยเฉพาะ

จบ รูปาวจรจิต ๑๕ ดวง

อรูปาวจรจิต ๑๒ ดวง

คำว่า อรูปาวจรจิต นั้น หมายความว่าจิตที่เป็นไปในอารมณ์ของอรูปฌาน และคำว่า อรูปฌาน นั้น หมายถึงฌานที่ไม่เพ่งรูปหรือฌานที่ไม่มีรูปเป็นอารมณ์ ได้แก่อารมณ์ ๔ คือ ๑. อากาศ ๒. วิญญาณ ๓. ความไม่มีอะไร ๔. สัญญา

ใน ๔ ฌานนี้ จิตในฌานที่ ๑ มีอากาศเป็นอารมณ์ เรียกว่า อากาสานัญจายตนฌาน หรืออากาสานัญจายตนจิต

ฌานที่ ๒ มีวิญญาณเป็นอารมณ์ เรียกว่า วิญญาณัญจายตนฌาน หรือวิญญาณัญจายตนจิต

ในฌานที่ ๓ เอาความไม่มีอะไรเป็นอารมณ์ เรียกว่า อากิญจัญญายตนฌาน หรืออากิญจัญญายตนจิต

ในฌานที่ ๔ มีสัญญาเป็นอารมณ์ เรียกว่า เนวสัญญานาสัญญาตนฌาน หรือเนวสัญญานาสัญญายตนจิต[๗๒]

ในจิต ๔ ประเภทนี้ ไม่มีรูปเป็นอารมณ์ โดยเหตุนี้จึงเรียกจิตเหล่านี้ว่า อรูปาวจรจิต และในอรูปาวจรจิต ๑๒ ดวงนี้ จัดเป็นประเภท คือ เป็นกุศล ๔ ดวง เป็นวิบาก ๔ ดวง เป็นกิริยา ๔ ดวง รวม ๑๒ ดวง

---

[๗๒] อรูปาวจรกุศลจิตนั้นมีอารมณ์ ๔ อย่างคือ กสิณุคฆาฏิมากาศ วิญญาณอันมีจิตที่รับกสิณุคฆาฏิมากาศนั้นเป็นอารมณ์ อากิญจัญญายตนะ และวิญญาณอันมีจิตที่รับอากิญจัญญายตนะนั้นเป็นอารมณ์ [อภิธมฺมตฺถสงฺคหฏีกา.(บาลี) -/๒๖/๗๗ (มจร.)] และ ดูเพิ่ม วิภาวินี. (บาลี) -/๒๖/๑๘๓-๑๘๔ (มจร.)]

อธิบายจิตอรูปาวจรกุศล ๔ ดวง

คำว่า อรูปาวจรกุศล นั้น หมายความว่ากุศลกรรมที่เป็นเหตุส่งผลให้ไปเกิดเป็นอรูปพรหมบุคคลในอรูปภูมิ ๔ ภูมิ โดยเหตุนี้ จึงเรียกจิตทั้ง ๔ ดวงนี้ว่า อรูปาวจรกุศล หรืออีกนัยหนึ่ง ก็เพราะเหตุว่า กุศลจิต ๔ ดวง นี้เกิดขึ้นโดยอาศัยอารมณ์ที่เป็นอรูป จึงเรียกว่า อรูปาวจรกุศล และอรูปาวจรกุศลทั้ง ๔ นี้เกิดได้ ๒๖ ภูมิ (เว้นอบายภูมิ ๔ อสัญญสัตตา ๑) เกิดได้ในอริยบุคคล ๓ จำพวก (เว้นพระอรหันต์) กับไตรเหตุปุถุชน ๑

แสดงอรูปาวจรกุศล ๔ ดวง ตามบาลี

อากาสานญฺจายตนกุสลจิตฺตํ วิญฺญาณญฺจายตนกุสลจิตฺตํ

อากิญฺจญฺญายตนกุสลจิตฺตํ เนวสญฺญานาสญฺญายตนกุสลจิตฺตํ[๗๓]

อรูปาวจรวิบาก ๔ ดวง

อรูปาวจรวิบากจิต ๔ ดวงนี้ คือจิตที่เป็นผลของอรูปาวจรกุศลนั่นเอง ในอรูปาวจรวิบาก ๔ ดวงนี้ ก็มีอารมณ์อย่างเดียวกันกับอรูปาวจรกุศล ต่างกันแต่กิจการเท่านั้น คือ อรูปาวจรกุศล มีหน้าที่ทำชวนกิจ ๆ เดียว ส่วนอรูปาวจรวิบากนั้น มีกิจ ๓ กิจ คือ ๑. ปฏิสนธิกิจ ทำหน้าที่ไปเกิดเป็น

---

[๗๓] สงฺคห.(บาลี) -/๒๖/๔ (มจร.)

อรูปพรหมบุคคลในอรูปภูมิ ๔ ภูมิ ๒. ภวังคกิจ ทำหน้าที่สืบต่อ รักษาภพชาติให้ตั้งอยู่จนตราบเท่าอายุของสังขารในภพนั้น ๓. จุติกิจ ทำหน้าที่ดับจากภพนั้น ๆ ในวาระที่สิ้นอายุของสังขาร และวิปากจิต ๔ ดวงนี้จะเกิดมีขึ้นได้ก็แต่ในเฉพาะอรูปภูมิ ๔ ภูมิเท่านั้น เพราะอรูปวิบาก ๔ ดวงนี้เป็นจิตที่เกิดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยวัตถุทั้ง ๖ และมีได้เฉพาะอรูปบุคคลเท่านั้น

แสดงอรูปาวจรวิบาก ๔ ดวงตามบาลี

อากาสานญฺจายตนวิปากจิตฺตํ วิญฺญาณญฺจายตนวิปากจิตฺตํ
อากิญฺจญฺญายตนวิปากจิตฺตํ เนวสัญฺญานาสญฺญายตนวิปากจิตฺตํ[๗๔]

อรูปาวจรกิริยา ๔ ดวง

อรูปาวจรกิริยา ๔ ดวงนี้ ก็มีอารมณ์อย่างเดียวกันและมีกิจเหมือนกันกับอรูปาวจรกุศลนั่นเอง ต่างกันก็แต่ว่าอรูปาวจรกิริยานี้เป็นจิตของพระอรหันตบุคคล และมีดได้แต่พระอรหันต์จำพวกเดียวเท่านั้น กิริยาจิต ๔ ดวงนี้ จะเกิดขึ้นในเมื่อเวลาที่พระอรหันต์เข้าอรูปฌานและอรูปกิริยา ๔ ดวงนี้ เกิดได้ ๒๖ ภูมิ (เว้นอบายภูมิ ๔ อสัญญาสัตตา ๑)

---

[๗๔] สงฺคห.(บาลี) -/๒๗/๔ (มจร.)

อรูปาวจรกิริยา ๔ ดวง ตามบาลี

อากาสานญฺจายตนกริยาจิตฺตํ วิญฺญาณญฺจายตนกริยจิตฺตํ
อากิญฺจญฺญายตนกริยจิตฺตํ เนวสญฺญานาสญฺญายตนกริยจิตฺตํ[๗๕]

ในอรูปฌานทั้ง ๔ ฌานนั้น มีองค์ฌานเท่ากัน และมี ๒ องค์เหมือนกันคืออุเบกขาเอกัคคตาอย่างเดียวกัน แต่มีอารมณ์ต่างกัน ฉะนั้นความสำคัญที่ทำให้อรูปฌานมีความแตกต่างกัน ก็คือ อยู่ที่อารมณ์ของฌาน นั่นเอง

คาถาสังคหะ

อาลมฺพนปฺปเภเทน จตุธารุปฺปมานสํ
ปุญฺญาปากกิริยาเภทา ปุน ทฺวาทสธา ฐิตํ[๗๖]

แปลความว่า จิตเป็นอรูปาวจรเหล่านี้ ต่างกันด้วยอารมณ์แล้วมี ๔ ประการ ถ้าว่าโดยกุศล, วิบาก, กิริยาแล้ว มี ๑๒

[๗๕] สงฺคห.(บาลี) -/๒๘/๔ (มจร.)
[๗๖] สงฺคห.(บาลี) -/๓๐/๕ (มจร.)

แสดงภาพอรูปาวจรจิต ๑๒ ดวง

อารมณ์	ชื่อของฌาน	กุศล	วิบาก	กิริยา	รวม
อากาศ	อากาสานัญจายตนะ	๑	๑	๑	๓
วิญญาณ	วิญญาณัญจายตนะ	๑	๑	๑	๓
ความไม่มี	อากิญจัญญายตนะ	๑	๑	๑	๓
สัญญา	เนวสัญญานาสัญญายตนะ	๑	๑	๑	๓
รวม ๔	รวม	๔	๔	๔	๑๒

รวมประเภทอรูปาวจรจิต ๑๒ ดวง

จัดโดย ชาติ ได้ ๓ คือ กุศล ๔ วิบาก ๔ กิริยา ๔

จัดโดย ภูมิ ได้ ๑ คือ อรูปภูมิ ทั้ง ๑๒

จัดโดย เวทนา ได้ ๑ คือ อุเบกขาเวทนา ทั้ง ๑๒

จัดโดย เหตุ ได้ ๓ คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ทั้ง ๑๒

จัดโดย สัมปยุต วิปปยุต ได้ ๑ คือ ญาณสัมปยุต ทั้ง ๑๒

จัดโดย อสังขาริก สสังขาริก ได้ ๑ คือ สสังขาริก ทั้ง ๑๒

จัดโดย โสภณะ อโสภณะ ได้ ๑ คือ โสภณะ ทั้ง ๑๒

จัดโดย โลกียะ โลกุตตระ ได้ ๑ คือ โลกียะ ทั้ง ๑๒

จัดโดย กิจ ได้ ๔ คือ ชวนกิจ ปฏิสนธิกิจ ภวังคกิจ จุติกิจ

ชวนกิจได้ ๘ ดวง คือ กุศล ๔ กิริยา ๔ ส่วนวิบาก ๔ ดวง ได้ ๓ กิจ คือปฏิสนธิกิจ ภวังคกิจ จุติกิจ

จัดโดย	ทวาร	๖ ได้ ๑	คือ มโนทวาร ๘ ดวงคือ กุศล ๔ กิริยา ๔ ส่วนวิบาก ๔ ดวงพ้นจากทวาร
จัดโดย	อารมณ์	๖ ได้ ๑	คือ ธัมมารมณ์ ทั้ง ๑๒ ดวง
จัดโดย	วัตถุ	๖ ได้ ๑	คือ หทัยวัตถุไม่แน่นอน ๘ ดวงคือกุศล ๔ กิริยา ๔ ส่วนอรูปวิบาก ๔ ดวง ไม่ต้องอาศัยวัตถุเลย

จบ อรูปาวจรจิต ๑๒

โลกุตรจิต ๘ ดวง

คำว่า **โลกุตตรจิต** นั้น หมายความว่าจิตทั้ง ๘ ดวงนี้ มีอารมณ์ที่เหนือจากสภาวธรรมที่มีอยู่ในโลก หรืออีกนัยหนึ่งก็หมายความว่าจิตทั้ง ๘ ดวงนี้ มีความสามารถที่จะรับอารมณ์ของสภาวธรรมที่นอกจากโลกหรือเหนือจากโลกได้ อารมณ์นั้นคือได้แก่พระนิพพาน ในจำนวนจิต ๘๙ ดวง ที่สามารถจะรับอารมณ์พระนิพพานได้แน่นอนก็เฉพาะจิต

๘ ดวงนี้เท่านั้น นอกนั้นถึงแม้บางดวงจะรับได้ก็ไม่แน่นอน ฉะนั้นจึงเรียกจิต ๘ ดวงนี้ ว่า โลกุตตรจิต

ในโลกุตตรจิต ๘ ดวงนี้ แจกออกเป็น ๒ ประเภท คือเป็นมรรค ๔ ดวง เป็นผล ๔ ดวง มรรค ๔ ดวง จัดเป็นโลกุตตรกุศล ส่วนผล ๔ ดวง จัดเป็นโลกุตตรวิบาก ในมรรค ๔ ดวงนั้น ได้แก่โสดาปัตติมรรค ๑ ดวง สกิทาคามิมรรค ๑ ดวง อนาคามิมรรค ๑ ดวง อรหัตตมรรค ๑ ดวง รวม ๔ ดวงเรียกว่า โลกุตตรกุศล

ในผล ๔ ดวงนั้นได้แก่โสดาปัตติผล ๑ ดวง สกิทาคามิผล ๑ ดวง อนาคามิผล ๑ ดวง อรหัตตผล ๑ ดวง รวม ๔ ดวง เรียกว่าโลกกุตตรวิบาก ทั้งมรรคและผลรวมเป็น ๘ ดวง ด้วยกัน

ในมรรคจิต ๔ ดวงนั้น จัดเป็นโลกุตตรกุศล คำว่า โลกุตตรกุศล หมายความว่า เป็นกุศลที่ทำให้ข้ามพ้นจากโลก ๓ คือ กามโลก รูปโลก อรูปโลก กามโลก ได้แก่ กามภูมิ ๑๑ ภูมิ รูปโลก ได้แก่รูปภูมิ ๑๖ ภูมิ อรูปโลก ได้แก่อรูปภูมิ ๔ ภูมิ รวม ๓๑ ภูมิ

หรืออีกนัยหนึ่ง คำว่า โลกุตตรกุศล นี้เป็นกุศลที่ทำให้ข้ามพ้นจากปุถุชน ทำให้เป็นอริยบุคคลทั้ง ๘

หรืออีกนัยหนึ่ง คำว่า โลกุตตรกุศล นั้น เพราะเป็นกุศลจิตที่เกิดขึ้น โดยอาศัยอารมณ์ เป็นโลกุตตรธรรม คือ พระนิพพาน ฉะนั้น จึงเรียกโลกุตตรกุศล

หรืออีกนัยหนึ่ง คำว่า โลกุตตรกุศล นั้น เพราะเหตุว่าเป็นกุศลที่มีอำนาจเหนือกุศลในโลกียะ ด้วยเหตุว่าดับอกุศลให้ขาดเป็นสมุทเฉทได้

อธิบายมรรคจิต ๔ ดวง

นัยที่ ๑. คำว่า ข้ามโลก นั้น มรรคจิตดวงที่ ๑ เรียกว่าปฐมมรรค คือโสดาปัตติมรรคจิต กับมรรคจิตดวงที่ ๒ เรียกว่าทุติยมรรค คือสกิทาคามีมรรค ทั้ง ๒ ดวงนี้ ทำให้ข้ามพ้นจากกามโลก ๔ ภูมิคือ อบายภูมิ ทั้ง ๔ ภูมิ มรรคจิตดวงที่ ๓ เรียกว่าตติยมรรค ได้แก่อนาคามิมรรค ทำให้พ้นจากกามโลกทั้ง ๑๑ ภูมิ มรรคจิตดวงที่ ๔ เรียกว่าจตุตถมรรค ได้แก่อรหัตตมรรค ๆ นี้ ทำให้พ้นจากโลกทั้งหมด ๓๑ ภูมิ

นัยที่ ๒. โลกุตตรกุศล ทำให้พ้นจากปุถุชน เป็นอริยบุคคล คือ:-

มรรคจิตดวงที่ ๑ ทำให้เป็นโสดาปัตติมรรคบุคคล
มรรคจิตดวงที่ ๒ ทำให้เป็นสกิทาคามิมรรคบุคคล
มรรคจิตดวงที่ ๓ ทำให้เป็นอนาคามิมรรคบุคคล
มรรคจิตดวงที่ ๔ ทำให้เป็นอรหัตตมรรคบุคคล[๗๗]

---

[๗๗] สงฺคห.(บาลี) -/๓๑/๕ (มจร.)

นัยที่ ๓. เพราะเหตุว่าโลกุตตรจิต ๔ ดวงนี้เกิดขึ้นเพราะได้พระนิพพานเป็นอารัมมณปัจจัยให้แก่มรรคจิต ๔ ดวงนี้หมายความว่าโลกุตตรกุศล ๔ ดวงนี้เกิดขึ้นได้ด้วยอำนาจของพระนิพพานเป็นปัจจัยเพราะพระนิพพานเป็นโลกุตตรธรรม ฉะนั้นจึงเรียกจิต ๔ ดวงนี้ว่าโลกุตตรกุศลเพราะเป็นกุศลที่เกิดขึ้นจากโลกุตตรธรรม

นัยที่ ๔. โลกุตตรจิต ๔ ดวงนี้ ดับอกุศลให้ขาดเป็นสมุจเฉทได้ก็เพราะเหตุที่ได้พระนิพพานเป็นอารมณ์นั่นเอง คำว่า อกุศล นั้นในพระอภิธรรมจัดได้ ๙ กอง[๗๘] คือ:-

๑. อาสวะ ๔	๒. โอฆะ ๔	๓. โยคะ ๔
๔. คันธะ ๔	๕. อุปาทาน ๔	๖. นีวรณ์ ๖
๗. อนุสัย ๗	๘. สัญโญชน์ ๑๐	๙. กิเลส ๑๐

[๗๘] สงฺคห.(บาลี) -/๓-๑๓/๔๔-๔๕ (มจร.)

จำแนกอกุศล ๙ กอง

อาสวะมี ๔ เป็นเครื่องดอง	กามาสวะ	ความยินดีใน รูป รส กลิ่น เสียง โผฏฐัพพะ
	ภวาสวะ	ความยินดีในอัตตภาพที่ตนได้ และในภพ
	ทิฏฐาสวะ	ความยินดีในความเห็นผิดจากความเป็นจริงมี ๖๒ อย่าง
	อวิชชาสวะ	ความยินดีในความไม่รู้อริยสัจ ทั้ง ๔

โอฆะมี ๔ เป็นห้วงน้ำ	กามโอฆะ	ความยินดีในอารมณ์ทั้ง ๕
	ภวโอฆะ	ความยินดีในอัตตภาพและภพต่าง ๆ
	ทิฏฐิโอฆะ	ความยินดีในความเห็นผิด ๖๒ อย่าง
	อวิชชาโอฆะ	ความยินดีในความไม่รู้อริยสัจ ๔

โยคะมี ๔ เป็นเครื่องประกอบ	กามโยคะ	ความยินดีในอารมณ์ ๕
	ภวโยคะ	ความยินดีในอัตตภาพและภพต่าง ๆ
	ทิฏฐิโยคะ	ความยินดีในความเห็นผิด ๖๒ อย่าง
	อวิชชาโยคะ	ความยินดีในความไม่รู้อริยสัจ ๔

คันธะมี ๔ เป็นเครื่องผูกไว้	อภิชฌากายคันถะ	ความโลภทั้งหลาย
	พยาบาทกายคันถะ	ความโกรธทั้งหลาย
	สีลพัตตปรามาสกายคันถะ	ลูบคลำข้อปฏิบัติที่ผิด
	อิทังสัจจาภินิเวสกายคันถะ	ยึดความเห็นผิดของตน

อุปทานมี ๔ เป็นความยึดถือ	กามุปทาน	ใจที่ติดในอารมณ์ทั้ง ๖
	ทิฏฐุปาทาน	ยึดอยู่ในความเห็นผิด ๖๒ อย่าง
	อัตตวาทุปาทาน	ยึดความเห็นว่ามีตน
	สีลพัตตุปาทาน	ลูบคลำข้อปฏิบัติเพราะไม่รู้ว่าข้อปฏิบัติอย่างไหนถูกแน่

นีวรณ์มี ๖ เป็นเครื่องกั้นความดี	กามฉันทนิวรณ์	ต้องการอารมณ์ต่าง ๆ
	พยาปาทนิวรณ์	ความไม่พอใจอารมณ์ต่าง ๆ
	ถีนมิทธนิวรณ์	ท้อถอยง่วงนอน
	อุทธัจจกุกกุจจนิวรณ์	ใจฟุ้งซ่านกระสับกระส่ายและรำคาญใจ
	วิจิกิจฉานิวรณ์	ความสงสัยลังเลใจ
	อวิชชานิวรณ์	ความไม่รู้อริยสัจ ๔

อนุสัยมี ๗ ตามนอนอยู่ในจิตสันดาน	ทิฏฐานุสัย	เห็นผิด
	วิจิกิจฉานุสัย	ความไม่รู้แนในสภาวธรรม
	กามราคานุสัย	ความยินดีในกามคุณทั้ง ๕
	ปฏิฆานุสัย	ความไม่พอในอารมณ์ต่าง ๆ
	ภวราคานุสัย	ความยินดีในอัตตภาพของตน
	มานานุสัย	ความยกตนไม่ยอมลงให้หรือรับผิด
	อวิชชานุสัย	ความไม่รู้อริยสัจ ๔

สัญโญชน์มี ๑๐ ร้อยไว้ในสังสารวัฏ	ทิฏฐิสัญโญชน์	ความเห็นผิด
	วิจิกิจฉาสัญโญชน์	ความลังเลสงสัย
	สีลพัตตปรามาสสัญโญชน์	ความลูบคลำข้อปฏิบัติที่ผิด
	อิสสาสัญโญชน์	ความไม่อยากให้คนอื่นดีกว่าตน
	มัจฉริยสัญโญชน์	ความหวงในสมบัติของตน
	กามราคสัญโญชน์	ความยินดีในกามารมณ์
	ปฏิฆสัญโญชน์	ความไม่ชอบในอารมณ์
	ภวราคสัญโญชน์	ความยินดีในอัตตภาพ
	มานสัญโญชน์	ความไม่ยอมลงให้
	อวิชชาสัญโญชน์	ความไม่รู้สัจจธรรมทั้ง ๔

กิเลสมี ๑๐ เป็นเครื่องเศร้าหมอง	โลภกิเลส	ความโลภ
	โทสกิเลส	ความโกรธ
	โมหกิเลส	ความหลง
	มานกิเลส	ความถือตนว่าดี
	ทิฏฐิกิเลส	ความเห็นผิด
	วิจิกิจฉากิเลส	ความสงสัยลังเล
	ถีนกิเลส	ความท้อถอย
	อุทธัจจกิเลส	ความฟุ้งซ่าน
	อหิริกกิเลส	ความไม่ละอาย
	อโนตตัปปกิเลส	ความไม่กลัว

ในอกุศลทั้ง ๙ กองนี้ มรรคดวงที่ ๑

ทำลาย	อาสวะ	ได้ ๑		ทิฏฐิอาสวะ
ทำลาย	โอฆะ	ได้ ๑	คือ	ทิฏฐิโอฆะ
ทำลาย	โยคะ	ได้ ๑		ทิฏฐิโยคะ
ทำลาย	คันถะ	ได้ ๒	คือ	สีลพัตตปรามาส อิทังสัจจาภินิเวส
ทำลาย	อุปทาน	ได้ ๓	คือ	ทิฏฐุปาทาน อัตตวาทุปาทาน สีลพัตตปรามาส
ทำลาย	นีวรณ์	ได้ ๑	คือ	วิจิกิจฉานีวรณ์
ทำลาย	อนุสัย	ได้ ๒	คือ	ทิฏฐานุสัย วิจิกิจฉานุสัย
ทำลาย	สัญโญชน์	ได้ ๓		ทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลพัตตปรามาส
ทำลาย	กิเลส	ได้ ๒	คือ	มิจฉาทิฏฐิ วิจิกิจฉา

มรรคจิตดวงที่ ๒	ทำลายอกุศลส่วนหยาบที่เหลืออยู่จากมรรคที่ ๑ ที่ยังมิได้ทำลายให้เบาบางลง
มรรคจิตดวงที่ ๓	ทำลายกามได้ ๓ คือ กามาสวะ กามโอฆะ กามโยคะ

ทำลายคันถะได้ ๑	พยาปาทกายคันถะ
ทำลายนิวรณ์ได้ ๒	พยาปาทนิวรณ์ กับ กุกกุจจนิวรณ์
ทำลายอนุสัยได้ ๒	ปฏิฆานุสัย กับ กามราคานุสัย
ทำลายสัญโญชน์ได้ ๔	กามราคสัญโญชน์ ปฏิฆสัญโญชน์ มัจฉริยสัญโญชน์ อิสสาสัญโญชน์
ทำลายกิเลสได้ ๑	คือ โทสกิเลส
มรรคจิตดวงที่ ๔	ทำลายอกุศลที่เหลือทั้งหมด จากที่มรรคทั้ง ๓ ยังไม่ได้ทำลาย โดยไม่มีเศษเหลือ

ถ้าจะพูดตามนัยของอกุศลจิต ๑๒ ดวง ปฐมมรรค ละได้ ๕ ดวง คือ โลภทิฏฐิสัมปยุต ๔ ดวง กับ โมหวิจิกิจฉาสัมปยุตอีก ๑ ดวง รวม ๕ ดวง

มรรคจิตดวงที่ ๒ คือ สกิทาคามิมรรค มิได้ฆ่ากิเลสอย่างใดที่นอกไปจากโสดาปัตติมรรค เป็นแต่ทำกิเลสจากโสดาปัตติมรรคมาแล้วนั้นให้เบาบาง

ตติยมรรค ละโทสะจิต ๒ ดวง

จตุตถมรรค ละอกุศลจิตที่เหลืออีก ๕ ดวงทั้งหมด

ถ้าจะจัดตามนัยของอกุศลกรรมบถ ๑๐

ปฐมมรรค กับ **ทุติยมรรค** ละกายกรรม ๓ คือ ปาณา อทินนาฯ กาเมฯ ละวจีกรรม ๑ คือ มุสาวาท และมโนกรรมได้ ๑ คือ มิจฉาทิฏฐิ

ตติยมรรค ละวจีกรรมได้ ๒ คือ ปิสุณาวาจา ผรุสวาจา ละมโนกรรมได้ ๑ คือ พยาบาท

จตุตถมรรค ละอกุศลกรรมบถที่เหลือทั้งหมด

การที่มรรคจิตมีอำนาจฆ่ากิเลสให้ขาดเป็นสมุจเฉทได้นั้น ก็เพราะเหตุว่าในมรรคจิต ๔ ดวงนั้น ประกอบบริบูรณ์พร้อมด้วยโพธิปักขิยธรรมทั้ง ๓๗ ประการ และในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการนั้น เมื่อย่อลงแล้วได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ทั้ง ๓ นั่นเอง

จบ มรรคจิต ๔ ดวง

แสดงผลจิต ๔ ดวง[๗๙]

ในผลจิต ๔ ดวงนี้เรียกว่า โลกุตตรวิบาก เพราะเป็นจิตที่เป็นผลอาศัยมรรคจิตทั้ง ๔ เป็นเหตุเป็นปัจจัยทำให้เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า ผลจิต และในผลจิตนี้ มิได้มีหน้าที่ประหารกิเลสแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง เหมือนดังมรรคจิต แต่ก็มีพระนิพพานเป็นอารมณ์เช่นเดียวกันกับมรรคจิต และประกอบพร้อมด้วยโพธิปักขิยธรรมทั้ง ๓๗ ประการเหมือนกัน ต่างกันแต่จิตใจเท่านั้น

จบ โลกุตตรจิต ๘ ดวงอย่างสังเขป

---

[๗๙] สงฺคห.(บาลี) -/๓๒/๕ (มจร.)

โลกุตตรจิตพิสดาร ๔๐ ดวง

วิธีนับโลกุตตรจิตนั้นมี ๒ นัย คืออย่างย่อมี ๘ ดวง ดังที่ได้อธิบายไปแล้ว ต่อไปนี้อย่างพิสดารมี ๔๐ ดวง คือให้ตั้งโลกุตตร ๘ ดวง แล้วเอาฌานทั้ง ๕ มาคูณเข้า ๘x๕=๔๐ คือ ในปฐมฌาน ๘ ทุติยฌาน ๘ ตติยฌาน ๘ จตุตถฌาน ๘ ปัญจมฌาน ๘ รวมเป็น ๔๐ หมายความว่า โลกุตตระที่เกิดด้วยทุติยฌานมีองค์ ๕ มี ๘ ดวง โลกุตตรที่เกิดด้วยทุติยฌานมีองค์ ๔ มี ๘ ดวง โลกุตตระที่เกิดด้วยตติยฌานมีองค์ ๓ มี ๘ ดวง โลกุตตระที่เกิดด้วยจตุตถฌานมีองค์ ๒ มี ๘ ดวง โลกุตตระที่เกิดด้วยปัญจมฌานมีองค์ ๒ มี ๘ ดวง รวมเป็น ๔๐ ดวง[๘๐]

คาถาสังคหะ

จตุมคฺคปฺปเภเทน จตุธา กุสลํ ตถา
ปากํ ตสฺส ผลตฺตาติ อฏฺฐธานุตฺตรํ มตํ [๘๑]

แปลความว่า จิตที่เป็นโลกุตตระนั้น ถ้ากล่าวด้วยกุศลมี ๔ ถ้าว่าด้วยวิบากที่เป็นผลของกุศลก็มี ๔ ดวงเหมือนกัน ดังนั้น จิตเป็นโลกุตตระจึงมีจำนวน ๘ ดวง

---

[๘๐] สงฺคห.(บาลี) -/๔๑/๖ (มจร.)

[๘๑] สงฺคห.(บาลี) -/๓๔/๕ (มจร.)

แสดงโลกุตตระอย่างย่อ ๘ ดวง

มรรคจิต	กุศล	ผลจิต	วิบาก	รวม
โสดามรรค	๑	โสดาผล	๑	๒
สกิทาคามิมรรค	๑	สกิทาคามิผล	๑	๒
อนาคามิมรรค	๑	อนาคามิผล	๑	๒
อรหัตตมรรค	๑	อรหัตตผล	๑	๒
รวม	๔	รวม	๔	๘

แสดงภาพโลกุตตรจิต ๔๐ ดวง

มรรคจิต กุศล	ปฐม-ฌาน	ทุติย-ฌาน	ตติย-ฌาน	จตุตถ-ฌาน	ปัญจม-ฌาน	รวม
โสดามรรคจิต	๑	๑	๑	๑	๑	๕
สกิทาคามิจิต	๑	๑	๑	๑	๑	๕
อนาคามิจิต	๑	๑	๑	๑	๑	๕
อรหัตตจิต	๑	๑	๑	๑	๑	๕
รวม	๔	๔	๔	๔	๔	๒๐

ผลจิต วิบาก	ปฐม- ฌาน	ทุติย- ฌาน	ตติย- ฌาน	จตุตถ- ฌาน	ปัญจม- ฌาน	รวม
โสดาผลจิต	๑	๑	๑	๑	๑	๕
สกิทาคามิจิต	๑	๑	๑	๑	๑	๕
อนาคามิจิต	๑	๑	๑	๑	๑	๕
อรหัตตจิต	๑	๑	๑	๑	๑	๕
รวม	๔	๔	๔	๔	๔	๒๐

คาถาสังคหะ

อิตฺถเมกูนนวุติ ปเภทํ ปน มานสํ

เอกวีสสตํ วาถ วิภชนฺติ วิจกฺขณา[๘๒]

แปลความว่า จิตทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วมี ๒ ประเภท คือ จิต ๘๙ ดวง ประเภทหนึ่ง และจิต ๑๒๑ ดวง ประเภทหนึ่ง

[๘๒] สงฺคห.(บาลี) -/๓๗/๕ (มจร.)

แสดงประเภทโลกุตตรจิต

ถ้าจะกล่าว โดยชาติ ได้ ๒ ชาติ คือ กุศล ๔ ดวง วิบาก ๔ ดวง

ถ้าจะกล่าว โดยภูมิ เป็นอวัตถานภูมิ คือไม่มีภูมิ (ไม่มีภูมิประจำของตน) เกิดได้ ๒๖ ภูมิ

ถ้าจะกล่าว โดยเวทนา ได้ ๒ คือ โสมนัสสเวทนา และอุเบกขาเวทนา

ถ้าจะกล่าว สัมปยุต วิปปยุต เป็นญาณสัมปยุต ทั้ง ๘ ดวง

ถ้าจะกล่าว สสังขาริก อสังขาริก เป็นสสังขาริก ทั้ง ๘ ดวง

ถ้าจะกล่าว โสภณะ อโสภณะ เป็นโสภณะ ทั้ง ๘ ดวง

ถ้าจะกล่าว อเหตุกะ สเหตุกะ เป็นสเหตุกะ ทั้ง ๘ ดวง

ถ้าจะกล่าว โดยโลกียะ โลกุตตระเป็นโลกุตตระ ทั้ง ๘ ดวง

ถ้าจะกล่าว โดยทวาร ๖ ได้ทวารเดียว คือ มโนทวาร ทั้ง ๘ ดวง

ถ้าจะกล่าว โดยวัตถุ ๖ ได้วัตถุเดียว คือ หทัยวัตถุ

ถ้าจะกล่าว โดยอารมณ์ ๖ ได้อารมณ์เดียว คือ ธัมมารมณ์ทั้ง ๘ ดวง

แสดงวิธีรวมการนับจิตทั้งหมด

ตามจำนวนจิตที่ได้แสดงมาแล้วทั้งหมด เมื่อรวบรวมการนับเข้าแล้วก็จะได้ดังนี้ คือ:-

จิตทั้งหมด	เป็นอกุศล	๑๒ ดวง	กล่าวโดยชาติ รวม ๘๙ ดวง
จิตทั้งหมด	เป็นกุศล	๒๑ ดวง	
จิตทั้งหมด	เป็นวิบาก	๓๖ ดวง	
จิตทั้งหมด	เป็นกิริยา	๒๐ ดวง	

จิตทั้งหมด	เป็นกามาวจร	๕๔ ดวง	กล่าวโดยภูมิ รวม ๘๙ ดวง
จิตทั้งหมด	เป็นรูปาวจร	๑๕ ดวง	
จิตทั้งหมด	เป็นอรูปาวจร	๑๒ ดวง	
จิตทั้งหมด	เป็นโลกุตตระ	๘ ดวง	

คาถาสังคหะ

ทฺวาทสากุสลาเนวํ กุสลาเนกวีสติ
ฉตฺตึเสว วิปากานิ กฺริยาจิตฺตานิ วีสติ
จตุปญฺญาสธา กาเม รูเป ปนฺนรสีริเย
จิตฺตานิ ทฺวาทสารุปฺเป อฏฺฐธานุตฺตเร ตถา[๘๓]

แปลความว่า จิตที่ได้อธิบายมาแล้วทั้งหมดนั้น รวมจิตเป็นอกุศล ๑๒ จิตเป็นกุศล ๒๑ จิตเป็นวิบาก ๓๖ จิตเป็นกิริยา ๒๐

---

[๘๓] สงฺคห.(บาลี) -/๓๕/๕ (มจร.)

จิตเป็นกามภูมิ ๕๔ จิตเป็นรูปภูมิ ๑๕ จิตเป็นอรูปภูมิ ๑๒ เป็นโลกุตตรภูมิ ๘

นับประเภทสเหตุกะ ๗๑

เอกเหตุ ๒		ทวิเหตุ ๒๒		ไตรเหตุ ๔๗		อเหตุกะ ๑๘	
ในอกุศล	๒	ในอกุศล	๑๐	ในกามโสภณะ	๑๒	ทวิปัญจวิญญาณ	๑๐
		ในกามโสภณะ	๑๒	ในรูปาวจร	๑๕	มโนธาตุ	๓
				ในอรูปาวจร	๑๒	สันติรณะ	๓
				ในโลกุตตระ	๘	มโนทวาร	๑
						หสิตุปปาทะ	๑
รวม	๒	รวม	๒๒	รวม	๔๗	รวม	๑๘
รวมทั้งสิ้น ๘๙							

นับประเภทจิตโสมนัสสเวทนา ๖๒

กามาวจร		รูปาวจร		โลกุตตระ		รวม
ในอกุศล	๔	ปฐมฌาน	๓	ปฐมฌาน	๘	
ในอเหตุกะ	๒	ทุติยฌาน	๓	ทุติยฌาน	๘	
ในกามโสภณะ	๑๒	ตติยฌาน	๓	ตติยฌาน	๘	
		จตุตถฌาน	๓	จตุตถฌาน	๘	
รวม	๑๘	รวม	๒๑	รวม	๓๒	๖๒

นับประเภทอุเบกขาเวทนา ๕๕

กามาวจร		มหัคคตโลกุตตระ		สุขเวทนา ทุกขเวทนา		โทมนัสเวทนา	
ในอกุศล ในอเหตุกะ ในกามาโสภณะ	๖ ๑๔ ๑๒	รูปาวจร อรูปาวจร โลกุตตระ	๓ ๑๒ ๘	สุ,อเหตุกะ ทุ,อเหตุกะ	๑ ๑	ในอกุศล	๒
รวม	๓๒	รวม	๒๓	รวม	๒	รวม	๒
รวม ๕๘				รวม ๔			
โส. ๖๒ + อุ. ๕๕ + โท. ๒ + สุ. ๑ ทุ. ๑ = ๑๒๑							

นับโดยชาติ

กุศล ๒๑		อกุศล ๑๒		วิบาก ๓๖		กิริยา ๒๐	
กามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร โลกุตตระ	๘ ๕ ๔ ๔	กามาวจร	๑๒	กามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร โลกุตตระ	๒๓ ๕ ๔ ๔	กามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร	๑๑ ๕ ๔
รวม	๒๑	รวม	๑๒	รวม	๓๖	รวม	๒๐
รวม ๘๙							

นับโดยสัมปยุต วิปปยุต

จิตสัมปยุต ๕๕		จิตวิปปยุต ๓๔		รวม
อกุศล	๘	อกุศล	๔	๑๒
		อเหตุกะ	๑๘	๑๘
กามโสภณะ	๑๒	กามโสภณะ	๑๒	๒๔
รูปาวจร	๑๕	รูปาวจร		๑๕
อรูปาวจร	๑๒			๑๒
โลกุตตระ	๘			๘
รวม	๕๕	รวม	๓๔	๘๙

นับโดยจิตเป็นโสภณะ อโสภณะ

จิตอโสภณะ ๓๐		จิตโสภณะ ๕๙		โลกีย์ ๘๑		โลกุตตระ ๘	
อกุศล	๑๒	กามาวจร	๒๔	กามาวจร	๕๔	มรรค	๔
อเหตุกะ	๑๘	รูปาวจร	๑๕	รูปาวจร	๑๕	ผล	๔
		อรูปาวจร	๑๒	อรูปาวจร	๑๒		
		โลกุตตระ	๘				
รวม	๓๐	รวม	๕๙	รวม	๘๑	รวม	๘
รวม ๘๙				รวม ๘๙			

ในจิตทั้งหมดนั้น ยังจัดได้อีก ๓ ประเภท คือเป็นวัตถานภูมิ ๑ เป็นอวัตถานภูมิ ๑ รวมเป็น ๓ ประเภท

(๑) วัตถานภูมิ ๒๕ ได้แก่มหาวิบาก ๘ มหัคค-วิบาก ๙ ฆานวิญญาณ ๒ ชิวหาวิญญาณ ๒ กายวิญญาณ ๒ โทสจิต ๒ รวม ๒๕

(๒) อวัตถานภูมิ ได้แก่โลกุตตรจิต ๘

(๓) วัตถานอวัตถานภูมิ ๕๖ ได้แก่โลภจิต ๘ โมหจิต ๒ จักขุวิญญาณ ๒ โสตวิญญาณ ๒ สัมปฏิจฉนจิต ๒ สันตีรณะ ๓ หสิตุปปาท ๑ ปัญจ-ทวาราวัชชนะ ๑ มโนทวาราวัชชนะ ๑ มหากุศล ๘ มหากิริยา ๘ มหัคคตกุศล ๙ มหัคคตกิริยา ๙ รวม ๕๖ รวมทั้งสิ้น ๘๙

คำว่า **ภูมิ** หมายถึงภูมิที่อยู่ของสัตว์ **วัตถานภูมิ** หมายถึงการเกิดเฉพาะภูมิของตน มีกามภูมิ เป็นต้น อวัตถานภูมิ หมายถึงโลกุตตรจิต ๘ ดวง เพราะเป็นจิตที่ทำให้พ้นจากภูมิ วัตถานอวัตถานภูมิ หมายถึงการไม่เกิดประจำภูมิ เกิดภูมิอื่นได้ เช่นมหากุศล มหากิริยา เกิดในรูปภูมิและอรูปภูมิได้

จบ จิตตสังคหะ ปริเฉทที่ ๑

อโหสิกรรม

อาจารย์สุคนธ์ สุ่นศิริ นำเสนอ

อโหสิกรรม หมายถึง กรรมนั้นได้กระทำเสร็จแล้ว แต่ยังไม่ได้ส่งผล กรรมนั้นสำเร็จแล้ว แต่กรรมนั้นไม่มีผล และกรรมนั้นสำเร็จแล้ว แต่กรรมนั้นจักไม่ส่งผล

ดังในปฏิสัมภิทามรรคพระบาลี แสดงไว้แปลความว่า "กรรมนั้นได้กระทำสำเร็จแล้ว แต่ผลของกรรมนั้น หาใช่เกิดแล้วไม่ กรรมนั้นสำเร็จแล้ว แต่ผลของกรรมนั้น หาใช่กำลังเกิดไม่ กรรมนั้นสำเร็จแล้ว แต่ผลของกรรมนั้นจะไม่เกิด"

หมายความว่า อโหสิกรรม มีชื่อเรียกได้ ๓ อย่าง คือ

ข้อที่ ๑ ชื่อว่า **กรรมที่ยังไม่ให้ผล** คือ กรรมที่ได้ทำสำเร็จแล้วนั้น เป็น อโหสิกรรมไป โดยที่ผลของกรรมนั้นยังไม่มีโอกาสส่งผล ดังเช่น เจตนาที่อยู่ในชวนะดวงที่ ๑ ที่ชื่อว่า **ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม** ซึ่งจะต้องส่งผลในปัจจุบันชาตินี้เท่านั้น ถ้าไม่มีโอกาสส่งผลในภพชาตินี้ ทิฏฐธรรมเวทนียกรรมนั้น ก็ชื่อว่าเป็นอโหสิกรรมไป ส่วนเจตนาที่อยู่ในชวนะดวงที่ ๗ ที่ชื่อว่า **อุปปัชชเวทนียกรรม** ซึ่งจะต้องส่งผลในภพที่ ๒ (ต่อจากภพปัจจุบัน) ถ้าไม่มี

โอกาสส่งผลในภพที่ ๒ อุปปัชชเวทนียกรรม ก็ชื่อว่าเป็นอโหสิกรรมไป หรือ เจตนาที่อยู่ในชวนะดวงที่ ๒ - ๖ (ชวนะตรงกลาง ๕ ดวง) ที่เรียกว่า **อปราปริยเวทนียกรรม** ซึ่งจะต้องส่งผลตั้งแต่ภพชาติที่ ๓ เป็นต้นไปจนถึงเข้านิพพานไป ถ้าไม่มีโอกาสส่งผล ก็ชื่อว่า เป็นอโหสิกรรมไป

อีกประการหนึ่งบรรดากรรมต่างๆ ที่ได้สร้างสมไว้หลายๆ อย่าง ที่เป็นทิฏฐธรรมเวทนียกรรมด้วยกัน หรืออุปปัชชเวทนียกรรมด้วยกัน เมื่อกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในประเภทของตนให้ผลแล้ว กรรมที่เหลือนอกนั้นที่ไม่ได้ส่งผลจึงเป็นอโหสิกรรมไป

ดังในสัมโมหวิโยทนีอรรถกถา แสดงว่า "บรรดากรรมที่ได้ทำสำเร็จไว้หลายๆ อย่าง มีทิฏฐธรรมเวทนียกรรมเป็นต้นนั้น ทิฏฐธรรมเวทนียกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งย่อมให้ผล

ทิฏฐธรรมเวทนียกรรมที่เหลือนอกนั้น ก็ไม่ได้ให้ผลซึ่งเป็นอโหสิกรรมไป อุปปัชชเวทนียกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งนำปฏิสนธิให้เกิดขึ้นแล้ว อุปปัชชเวทนียกรรมที่เหลือนอกนั้น ก็ไม่ได้ให้ผลเป็นปฏิสนธิ จึงเป็นอโหสิกรรมไป หรือโดยอาศัยอนันตริยกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ส่งผลให้เกิดในนิรยภูมิแล้ว อนันตริยกรรมที่เหลือนอกนั้น ก็ไม่ได้ส่งผลจึงเป็นอโหสิกรรมไป

ส่วนฌานสมาบัติ อย่างใดอย่างหนึ่งในสมาบัติ ๘ ส่งผลให้เกิดในพรหมโลกแล้ว สมาบัติที่เหลือนอกนั้นก็เป็นอโหสิกรรมไป”

พระสารีบุตรมุ่งหมายเอากรรมชนิดนี้ จึงกล่าวว่า นาโหสิ กมฺมวิปาโก หมายถึง ผลกรรมนั้นไม่มีโอกาสส่งผลนั่นเอง

อนึ่ง กรรมเล็กๆ น้อยๆ นั่นคือ กุศล - อกุศลเจตนาสามัญที่ไม่เข้าถึงกรรมบถ คือเป็นกุศล อกุศลที่ผู้กระทำมิได้ตั้งใจทำโดยเฉพาะ เพียงแต่ทำตามผู้อื่น โดยถูกเขาชักชวนและไม่มีความตั้งใจเป็นพิเศษ เจตนาเหล่านี้ไม่มีอำนาจสืบต่ออยู่ในขันธสันดานอย่างเหนียวแน่นนัก ฉะนั้น จึงเป็นอโหสิกรรมเป็นส่วนมาก นอกจากนี้ กรรมใดที่ให้ผลไปแล้วย่อมไม่ให้ผลซ้ำอีก ก็ได้ชื่อว่า เป็นอโหสิกรรมไปด้วย

อโหสิกรรมในข้อแรกนี้ มุ่งหมายถึง กรรมในอดีตที่ได้ทำสำเร็จแล้ว ตกเป็นอโหสิกรรมไป

ข้อที่ ๒ ที่เป็นอโหสิกรรม เพราะไม่มีผล หมายความว่า กรรมที่กำลังกระทำอยู่นั้น ไม่ก่อให้เกิดผลใดๆ เพราะกรรมนั้นมิได้ปัจจัยจากอาสวกิเลส ได้แก่ การกระทำของพระอรหันต์ ซึ่งกระทำด้วยกิริยาจิตอันไม่เป็นบุญเป็นบาป ฉะนั้น ผลของกรรมจึงไม่มี อโหสิกรรมข้อนี้ หมายถึงกรรม

ที่กำลังทำในปัจจุบันนี้ไม่มีผล อโหสิกรรมชนิดนี้มีได้เฉพาะพระอรหันต์ขีณาสพเท่านั้น

ข้อที่ ๓ เป็นอโหสิกรรม เพราะผลในอนาคตภพจะไม่มี หมายความว่า เจตนากรรมต่างๆ ทั้งหลายที่ได้กระทำแล้ว ย่อมส่งผลได้ทั้งในภพนี้ ภพหน้า และภพต่อๆ ไป ตราบเท่าที่สัตว์ทั้งหลายยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ด้วยอำนาจของกิเลสและกรรม แต่ถ้าบุคคลใดได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานจนสำเร็จมรรคผลนิพพาน เข้าถึงความเป็นพระอรหันต์แล้ว ภพชาติอันจะต้องเกิดอีกสืบไปไม่มี บรรดากรรมต่างๆ ที่ได้กระทำไว้ก่อนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์นั้นจะส่งผลได้ ก็แต่เฉพาะภพชาติที่เป็นพระอรหันต์ได้อีกเพียงชาติเดียวเท่านั้น ครั้นเมื่อเข้าถึงปรินิพพาน ไม่มีภพชาติจะต้องเกิดอีกแล้ว กรรมที่เคยทำไว้แล้วเหล่านั้น ไม่มีผู้รับสนองผลของกรรมนั้นๆ อีก บรรดากรรมเหล่านั้น จึงเป็นอโหสิกรรมไป อโหสิกรรมข้อนี้มุ่งหมายส่งกรรมที่ได้กระทำไว้แล้ว ทั้งในอดีตและปัจจุบัน จะเป็นอันไม่ให้ผลอีกได้ในอนาคต

ฉะนั้น อโหสิกรรมทั้ง ๓ อย่างดังที่บรรยายมานี้ จึงไม่มีองค์ธรรมโดยเฉพาะ มีแต่องค์ธรรมโดยส่วนรวมคือ เจตนาที่อยู่ในกามชวนะ หรือมหัคตชวนะที่เป็นทิฏฐธรรมเวทนียกรรม

อุปปัชชเวทนียกรรม และอปราปริยเวทนียกรรม เมื่อล่วงเวลาของตนๆ ที่กำหนดไว้แล้ว ยังไม่ได้ส่งผล หรือที่ไม่มีโอกาสส่งผล เพราะกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในประเภทเดียวกันนั้นให้ผลไปแล้ว หรือจะไม่ให้ผล เพราะไม่มีบุคคลผู้รับผลของกรรมนั้นแล้ว นั่นเอง

วิธีแก้ไขอกุศลกรรม ให้เป็นอโหสิกรรมนั้น จะทำอย่างไร

โดยเหตุที่อปราปริยเวทนียกรรม คือ กรรมชวนะดวงที่ ๒ ถึง ๖ มีจำนวน ๕ ดวงนี้ มีกำหนดเวลาให้ผลยาวนานหนักหนา ตั้งแต่ชาติที่ ๓ เป็นต้นไป จนกว่าเจ้าของกรรมนั้นจะถึงเวลาดับขันธ์ปรินิพพานไป ซึ่งก็หมายความว่า อันว่ากรรมชั่วที่เราได้ทำไปแล้วนั้น จะติดตามให้ผลเจ้าของกรรมนั้นไปตลอด มีโอกาสเมื่อไร เป็นให้ผลได้ทันที ก็มีวิธีอันวิเศษ ซึ่งสามารถป้องกันไม่ให้อกุศลอปราปริยเวทนียกรรมตามมาให้ผลร้ายเราได้ทุกๆ ชาติไปนั้น ก็จะทำตนให้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติ ๕ ประการทุกๆ ชาติ นับตั้งแต่ชาติที่ ๓ เป็นต้นไป

คุณสมบัติ ๕ ประการ คือ

๑. ปุพเพกตปุญฺญตา คือ ความเป็นผู้เคยสร้างบุญไว้แต่ปางก่อน

๒. ปฏิรูปเทสวาสะ คือ การอยู่ในประเทศอันสมควร คือ อยู่ในถิ่นฐานที่ประกอบด้วยคนดีมีศีลธรรม

๓. สัปปุริสูปนิสสยะ คือ การได้คบหาสมาคมกับเหล่าสัตบุรุษ

๔. สัทธัมมัสสวนะ คือ การได้สดับตรับฟังพระสัทธรรม

๕. อัตตสัมมาปณิธิ คือ การตั้งตนไว้ในทางที่ถูกที่ชอบ

ถ้าหากบุคคลผู้ทำอกุศลอปราปริยเวทนียกรรมไว้ มีความหวั่นใจเกรงว่า ผลร้ายจักบังเกิดแก่ตนโดยผลของกรรมนั้น เมื่อใช้วิธีอันวิเศษนี้เป็นเกราะป้องกันตนแล้ว รับรองได้ว่า อกุศลอปราปริยเวทนียกรรมนั้น มันย่อมตามมาไม่ทัน ไม่ว่าจะเป็นเวลานานกี่แสนล้านชาติก็ตาม

ส่วนในการที่เราจะทำตนให้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติ ๕ ประการ เพื่อเป็นเกราะป้องกันภัยนั้นสำคัญอยู่ที่กรรม ซึ่งได้แก่การกระทำของเราในชาตินี้นั่นเอง โดยเราจะต้องปฏิบัติตนต่อไปนี้อย่างเคร่งครัด คือ

๑. จะต้องประพฤติปฏิบัติแต่ในสิ่งที่ดีงาม ตั้งตนอยู่ในศีลธรรม พยายามบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนาอยู่เสมอ แล้วตั้งความปรารถนา เพื่อหวังได้คุณสมบัติข้อที่ ๑ คือ ปุพเพกตปุญญตา ความเป็นผู้มีบุญได้เคยทำไว้แต่ปางก่อน โดยนัยว่าดังนี้

"ด้วยเดชะแห่งกุศลกรรมความดีที่ได้บำเพ็ญในชาตินี้ ขอจงเป็นอุปนิสสัยปัจจัยให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสบำเพ็ญกุศลไปจงทุก ๆ ชาติด้วยเถิด"

๒. จะต้องประพฤติตนให้เป็นคนพอใจยินดีอยู่แต่ในสถานที่ที่เป็นปฏิรูปเทศ คือ ประเทศที่ประกอบด้วยคนดีมีศีลธรรม แล้วตั้งความปรารถนา เพื่อหวังได้คุณสมบัติในข้อที่ ๒ คือ ปฏิรูปเทสวาสะ การอยู่ในประเทศที่สมควร โดยนัยว่าดังนี้

"ด้วยเดชะแห่งกุศลกรรมที่ข้าพเจ้าได้บำเพ็ญนี้ ต่อไปภายหน้า ขอให้ข้าพเจ้าได้เกิดอยู่ในปฏิรูปเทศ คือ ประเทศที่ประกอบด้วยบุคคลมีศีล มีธรรม ตลอดไปจงทุก ๆ ชาติด้วยเถิด"

๓. จะต้องประพฤติตนให้เป็นคนดีมีปัญญาในการสมาคม โดยหลีกเว้นให้ห่างไกลจากคนชั่ว ไม่เกลือกกลั้วสมาคมกับคนพาล พยายามคบหาสมาคมกับบัณฑิต คือ

ท่านที่มีความรู้และมีศีลธรรม แล้วตั้งความปรารถนา เพื่อหวังได้คุณสมบัติข้อที่ ๓ คือ สัปปุริสูปนิสสยะ การคบหาสมาคมกับสัตบุรุษ โดยนัยว่าดังนี้

"ด้วยเดชะแห่งกุศลกรรมที่ข้าพเจ้าได้บำเพ็ญนี้ ต่อไปภายหน้า ขอให้ข้าพเจ้าจงอย่าได้พบกับคนพาลมิจฉาทิฏฐิ ขอจงได้พบได้สมาคมคบหากับเหล่าสัตบุรุษตลอดไปจงทุก ๆ ชาติด้วยเถิด"

๔. จะต้องประพฤติตนให้เป็นคนใคร่ในการศึกษาธรรม อุตสาหะ สดับตรับฟัง หมั่นศึกษาธรรม ที่มีประโยชน์ และธรรมที่ถูกต้อง แล้วตั้งความปรารถนา เพื่อหวังได้คุณสมบัติข้อที่ ๔ คือ สัทธัมมัสสวนะ การได้สดับตรับฟังพระสัทธรรม โดยนัยว่าดังนี้

"ด้วยเดชะแห่งกุศลกรรมที่ข้าพเจ้าได้บำเพ็ญนี้ ต่อไปในภายหน้า ขอข้าพเจ้าจงเป็นผู้มีปัญญา ได้มีโอกาสศึกษาและเข้าใจในพระสัทธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่มีประโยชน์ และเป็นธรรมที่ถูกต้อง ตลอดไปจงทุก ๆ ชาติด้วยเถิด"

๕. จะต้องประพฤติตนให้เป็นคนดี มีศีลมีธรรมอยู่เสมอ พยายามรักษากาย วาจา ใจของตน ให้เป็นไปในทางสุจริตอยู่เป็นนิตย์ พูดง่ายๆ ก็ว่า อุตสาห์ตั้งตนอยู่แต่ในทางที่ดีที่ชอบอยู่จนตลอดชีวิต แล้วตั้งความปรารถนา

เพื่อหวังคุณสมบัติข้อที่ ๕ คือ อัตตสัมมาปณิธิ การตั้งตนไว้ในทางที่ถูกที่ควรในชาติต่อ ๆ ไป โดยนัยว่าดังนี้

"ด้วยเดชะอำนาจแห่งการที่ข้าพเจ้าได้ประพฤติกาย วาจา ใจในทางสุจริตนี้ ต่อไปในภายหน้า ขอให้ข้าพเจ้าจงเป็นผู้มีจิตใจตั้งมั่นอยู่ในศีลในธรรม พยายามตั้งตนอยู่แต่ในทางที่ชอบที่ควร ตลอดไปจงทุก ๆ ชาติด้วยเถิด"

วิธีปฏิบัติเพื่อทำตนให้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติทั้ง ๕ ประการในชาติต่อไปดังกล่าวมานี้ เมื่อเราเริ่มตั้งอกตั้งใจปฏิบัติเสียแต่ในชาตินี้อย่างครบถ้วน ด้วยอาศัยศรัทธาซึ่งเป็นไปอย่างแรงกล้าแล้ว ก็ย่อมจะผลิตผลออกมาตามที่ตั้งความปรารถนาเอาไว้ โดยสามารถทำให้เราเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติ ๕ ประการในทุก ๆ ชาติ จนกว่าจะดับขันธปรินิพพานได้ทีเดียว และ เมื่อเราถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติ ๕ ประการเหล่านี้แล้ว อกุศลอปราปริยเวทนียกรรมที่กระทำไว้ ก็ไม่สามารถติดตามเราทันได้ คือ ย่อมไม่มีโอกาสส่งผลอันชั่วร้ายแก่เราได้

ตัวอย่างของบุคคลผู้ทำบาปในปัจจุบันชาติ แต่บาปทั้งหมดที่จะรอส่งผลในอนาคตชาตินั้น ต้องเป็นอโหสิกรรมไป คือ พระองคุลีมาลพระอรหันต์นี่เอง ผู้เป็นบุตรชายคนแรกของท่าน ปุโรหิตาจารย์ ปรากฏเป็นลางร้ายขณะที่ทาง

พราหมณีจะคลอดบุตรชายนั้น คือ เครื่องอาวุธศาสตราทั้งปวงในเมืองเกิดลุกเป็นเปลวเพลิงรุ่งโรจน์ ท่านปุโรหิตผู้เป็นบิดารีบออกจากเรือน แล้วเล็งดูฤกษ์บนฟ้านั้น ก็ปรากฏในอากาศเป็นที่แปลกประหลาด รุ่งเช้าจึงกราบทูลให้พระราชาทรงทราบว่า "กุมารผู้เป็นบุตรแห่งข้าพระบาท จะเป็นโจรใหญ่ประทุษร้าย ปล้นพระนครเพื่อหวังเอาสิริราชสมบัติก็หามิได้ แต่ว่าจะมีน้ำใจหยาบช้าไล่พิฆาตหมู่มหาชน เป็นโจรกระทำร้ายชาวบ้านชาวเมือง เบียดเบียนมนุษย์หญิงชายให้ได้รับความเดือดร้อนเป็นอันมาก ฉะนั้น ข้าพระบาทจึงใคร่ที่จักทูลพระองค์ว่า จงให้จับเอากุมารผู้เป็นบุตรแห่งข้าพระบาทนั้น มาทำการประหารเสียในกาลบัดนี้ เพื่อที่ประชาชนทั้งหลายจะได้ไม่เดือดร้อนในภายภาคหน้าพระเจ้าข้า" แต่พระราชาทรงแนะให้เลี้ยงดูต่อไป

ฝ่ายปุโรหิตจึงตั้งชื่อให้แก่บุตรเพื่อเป็นมลคลนามว่า "อหิงสกกุมาร" แปลว่า กุมารผู้ไม่เบียดเบียนใคร ทั้งนี้เพื่อให้พ้นฤกษ์จัญไรในขณะที่กุมารเกิดเสีย เมื่ออหิงสกกุมารเติบใหญ่ ท่านบิดาจึงส่งตัวไปยังเมืองตักกศิลา ในสำนักแห่งท่านอาจารย์ทิสาปาโมกข์ ปรากฏว่า อหิงสกกุมารเป็นศิษย์ที่ดีเยี่ยม มีปัญญาไว เรียนวิชาใดๆ ก็รู้จบรวดเร็วจนเป็นที่ริษยาแก่เหล่าศิษย์ของท่านอาจารย์อื่น ๆ จึงคิดอุบาย

กำจัดอหิงสกกุมารเสียด้วยการยุยงใส่ความแก่ท่านอาจารย์ แรก ๆ อาจารย์ก็ไม่เชื่อ หนักเข้า ๆ เสาหินที่ปักไว้ในปฐพีอันลึก จับสั่นทุกวันบ่อยเข้า ก็มีโอกาสสั่นคลอนได้ฉันใด นับประสาอะไรกับดวงฤทัยที่ยังอยู่ในร่างซึ่งยังเป็นปุถุชนแห่งท่านอาจารย์ทิสาปาโมกข์เล่า

ในที่สุด ก็ออกอุบายคิดกำจัดอหิงสก โดยยืมมือทางราชการให้ฆ่าเสีย โดยบอกว่ายังมีวิชาฤทธิ์มนต์วิเศษอยู่อีก ๑ อย่าง จะบอกให้อหิงสกเล่าเรียนต่อเมื่อฆ่าคนมาให้ครบ ๑,๐๐๐ คน แล้วจงนำมา เราจะบอกวิชานั้นให้อหิงสกกุมารนั้น ครั้งแรกก็ปฏิเสธว่าทำไม่ได้ ผิดเพศประเพณีวงศ์ตระกูลแห่งบิดา แต่เล่ห์ของท่านอาจารย์คะยั้นคะยอหนักเข้า ก็เชื่อฟังอาจารย์ ยอมทำตาม ฆ่าคนแล้วตัดแขนสะสมไว้ มิได้นำติดตัวไป หนักเข้าก็เลอะเลือนว่าฆ่าไปได้เท่าไรแล้ว จึงคิดตัดเอาแต่นิ้ว ร้อยเป็นพวงมาลัยคล้องคอไว้ จึงได้สมญานามว่า องคุลิมาลโจร แปลว่าโจรผู้มีนิ้วมือคนเป็นพวงมาลัย

ข่าวเรื่องโจรองคุลิมาลทราบถึงสมเด็จพระราชา จึงสั่งให้ยกโยธา เสด็จจะไปปราบด้วยตนเอง ทางพราหมณีผู้มารดาได้ทราบ ก็คิดจะไปนำลูกชายมาซ่อนตัวไว้ ด้วยเกรงลูกจะถูกฆ่าตาย จึงออกไปหาลูกตามทางที่มีคนบอกว่า

องคุลิมาลโจรนั้นซุ่มซ่อนอยู่ ด้วยอำนาจแห่งบารมีที่สร้างสมไว้ของอหิงสก หรือ องคุลิมาล ทำให้ติดข่ายพระญาณแห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพิจารณาดูแล้วว่า "เมื่อเราตถาคตไปพบองคุลิมาลแล้ว แสดงธรรมเทศนาแต่ประมาณเพียง ๔ บาทแห่งพระคาถาเท่านั้น เขาจักพลันเกิดศรัทธาเลื่อมใสขอบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ในพระพุทธศาสนา และต่อไปจะมีปัญญารู้ธรรม ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เพราะมีกุศลวาสนา อันตนสั่งสมมาแต่ปางก่อน ดังนี้ ถ้าเราตถาคตจะละไว้ให้เนิ่นช้า เกลือกว่า มารดาองคุลิมาลนั้นไปถึงก่อนแล้ว จะมิเป็นการ เพราะองคุลิมาลจักประหารมารดาให้ดับสูญสิ้นชีพไปแต่ในขณะพอได้เห็นหน้า อันจะเป็นมาตุฆาตอนันตริยกรรมมหันตโทษ เพราะเมื่อเขาต้องมาตุฆาตกรรมอันเป็นบาปเช่นนี้ เขาก็จักนิราศปราศจากมรรคผล เป็นอภัพพบุคคลเสียเป็นแน่แท้ ควรที่ตถาคตจักรีบไปแก้ไขเสียแต่ในกาลบัดนี้"

ฝ่ายองคุลิมาลผู้ฆ่าคนมา ยังขาดอีกคนเดียวก็จะครบ ๑,๐๐๐ คนตามที่อาจารย์ต้องการ เมื่อเห็นพระพุทธองค์จึงดีใจคิดว่า น่าจะได้ครบแล้วในวันนี้ทีเดียว คิดแล้วก็คว้าดาบวิ่งไล่ตามพระพุทธองค์ ตามจนเหนื่อยอ่อนล้าหมดกำลังกายวิ่งต่อไปอีกไม่ไหว จึงเอ่ยปากร้องเรียก

พระพุทธองค์เอาดื้อ ๆ ว่า “ดูก่อนสมณะ ท่านจงหยุดก่อน สมณะท่านจงหยุดก่อน”

“ดูก่อนองคุลิมาล เราตถาคตหยุดแล้ว แต่ตัวท่านสิมิได้หยุด” พระพุทธองค์ตรัสบอกแล้ว ดำเนินต่อไปตามปกติ องคุลิมาลได้ฟังดังนั้น จึงขัดเคือง กล่าวต่อว่าสมเด็จพระพุทธองค์ว่า “ดูกรสมณะ ธรรมดาสมณะทั้งหลายย่อมมีปรกติกล่าวเป็นคำสัตย์ เป็นคำจริง เหตุไฉนจึงกล่าวมุสาต่อหน้าเราเปล่า ๆ ว่า หยุดแล้ว และว่าตัวเรานั้นยังไม่หยุดเล่า”

พระพุทธองค์จึงตรัสเป็นใจความว่า “ดูก่อนองคุลิมาล เราตถาคต เป็นผู้ประกอบด้วยเมตตา ขันติ และมีใจตั้งอยู่ในสาราณียธรรมอย่างมั่นคง เราตถาคตนี้เมื่อสิ้นชนม์ดับขันธ์ไปแล้ว ก็จักพ้นชาติกันดาร ชรากันดาร มรณกันดาร มิได้เวียนว่ายในวัฏฏสงสารอีกสืบไป เพราะฉะนั้น เราตถาคตจึงได้ชื่อว่า หยุดแล้ว แต่ตัวท่านสิ ยังหาได้หยุดไม่ เหตุว่าท่านมีใจหยาบช้ากล้าแข็ง ไล่ฆ่ามนุษย์หญิงชายล้มตายเป็นอันมาก ท่านจะต้องได้เสวยความลำบากอย่างแสนสาหัสในอบายภูมิ ๔ และยังจะต้องเวียนเกิด เวียนตายในวัฏฏสงสารอีกนับภพชาติไม่ถ้วน เราตถาคต จึงกล่าวว่า ท่านยังไม่หยุด”

องคุลิมาลได้สติ ก็ปลงอาวุธลงทั้งหมดขว้างทิ้งลงในซอกเหวแห่งหนึ่ง แล้วค่อยดำเนินเข้าไปหาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งประทับยืนอยู่ ถวายนมัสการที่พระยุคลบาท แล้วทูลขอบรรพชา พระพุทธองค์ทรงตรวจดูวาสนาบารมีแต่ปางก่อน ก็ทราบว่า องคุลิมาล หรืออหิงสกกุมารนี้เคยถวายอัฏฐบริขารแก่พระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงศีลบริสุทธิ์ และได้เคยบำเพ็ญธรรมประกอบด้วยพรหมวิหารธรรมมาก่อน จึงทรงเหยียดพระหัตถ์ แล้วมีพุทธฎีกา ตรัสเรียกว่า "เอหิ ภิกขุ ท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด ท่านจงเป็นภิกษุเข้ามาปฏิบัติศาสนพรหมจรรย์ อันเป็นทางบรรลุมรรคผลนิพพาน เพื่อบรรเทาทุกข์ให้สิ้นไปจากขันธสันดานด้วยปัญญาอันเป็นสมุจเฉทประหารในกาลครั้งนี้เถิด"

เพียงขาดพระวจนะแห่งพระองค์เท่านั้น เพศฆราวาสขององคุลิมาลก็อันตรธานไป เพศสมณะปรากฏขึ้นมาแทน แล้วพระพุทธองค์ทรงนำพระภิกษุใหม่นั้นเข้าไปยังพระเชตวันมหาวิหาร

การบำเพ็ญสมณธรรมเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพานของภิกษุใหม่องคุลิมาลในครั้งนั้น ต้องพบอุปสรรคมากมาย ทั้งในการบิณฑบาต ในระยะแรกไม่ได้อาหาร เพราะความกลัวของชาวบ้าน รวมทั้งไม้ฆ้อนก้อนอิฐทั้งหลายที่ชาวบ้าน

ขว้างปาออกไปโดยมิได้เจตนานั้น ก็ให้บังเอิญไปถูกต้องศีรษะของพระองคุลิมาลเข้าอย่างถนัดใจ จนกระทั่งวันหนึ่งท่านสงเคราะห์หญิงมีครรภ์แก่ซึ่งวิ่งหนีท่านไปติดอยู่ที่รั้วหินให้คลอดบุตรออกโดยง่าย ด้วยแรงอธิษฐานของท่าน นั่นแลประชาชนจึงเกิดความเลื่อมใส หายตกใจกลัว ท่านจึงเริ่มได้รับอาหาร สะดวกสบายขึ้นบ้าง ในที่สุด ด้วยอำนาจวาสนาบารมีที่ท่านได้อบรมมาแต่ปางก่อน ก็ทำให้ท่านบรรลุพระอรหัตผล เป็นพระอรหันตบุคคลในบวรพระพุทธศาสนาพร้อมด้วยอภิญญาคุณอันประเสริฐตามบารมีเก่าที่ท่านได้สร้างสมมา

ฉะนั้น ประวัติของท่านพระองคุลิมาลทำให้มีผู้ไต่ถามกันเนือง ๆ เสมอว่า พระองคุลิมาล เป็นโจรฆ่าคนตายมากมาย ทำไมจึงสำเร็จเป็นพระอรหันต์ขึ้นมาได้ บาปที่ฆ่าคนตายนั้นไปหลบซ่อนอยู่ที่ไหน

เมื่อจะตอบตามสภาวธรรม ก็คือ อกุศลกรรมที่ฆ่าคนตาย เกิดขึ้นด้วยโทสชวนะ วิถีละ ๗ ขณะ ตลอดมาแต่การส่งผลของชวนะนั้นมีกำหนดเวลาคือ ชวนะดวงที่ ๑ ให้ผล ได้ในชาตินี้เท่านั้น ซึ่งท่านองคุลิมาลก็ได้รับขณะบำเพ็ญสมณธรรมด้วยความลำบากมากมาย แต่ชวนะดวงที่ ๗ ที่จะส่งผลปฏิสนธิในอบายทุคตินิรยภูมินั้น

ต้องรอให้ถึงแก่ความตายเสียก่อน คือ ส่งผลได้ในภพหน้า แต่ไม่มีโอกาสส่งผล เป็นอโหสิกรรมไป เพราะท่านบำเพ็ญกุศลอันเป็นอรหัตมัค ซึ่งตัดภพ ตัดชาติ ตัดการเกิดให้สิ้นไปแล้ว บาปกรรมต่าง ๆ จึงไม่มี โอกาสส่งผล เพราะผู้รับผลของกรรมนั้นไม่มี เนื่องจากดับขันธปรินิพพานไปแล้วนั่นเอง

บุคคลตัวอย่างอีกท่านหนึ่ง ซึ่งฆ่าคนตายในชาติสุดท้ายแล้ว ดับขันธปรินิพพาน คือ พระกุณฑลเกสีเถรี เป็นธิดาเศรษฐี ได้โจรเป็นสามีด้วยวัยเพียง ๑๖ ปี นางอยู่บนปราสาท ๗ ชั้น แลเห็นโจรซึ่งเขาจะนำไปฆ่า เกิดมีจิตปฏิพัทธ์ บอกมารดาว่า ถ้านางไม่ได้โจรนั้นเป็นสามีแล้ว นางจะขอตาย เศรษฐีบิดามารดาจึงเอาเงินไปแลกตัวโจร แล้วให้ราชบุรุษฆ่าบุรุษอื่นแทน นางได้สามีโจรนั้นสมปรารถนา กาลล่วงไป ๒ - ๓ วัน โจรคิดหนี โดยวางแผนล่อภรรยา ธิดาเศรษฐีไปฆ่าเสีย จึงบอกนางว่า ได้ทำพลีกรรมต่อเทพยดาไว้เมื่อตอนที่ได้รอดชีวิตมา จึงต้องแก้ที่บนบานไว้ที่เขาทิ้งโจรเป็นภูเขาหน้าผาโกรกชัน แล้วนำโจรที่ถูกประหารมาโยนทิ้งจึงเรียก เขาทิ้งโจร นางก็ตกลงแต่เครื่องประดับมีค่ามากมายพร้อมกับเครื่องพลีกรรม เมื่อถึงที่หมายแล้ว โจรจึงบอกนางว่า จะฆ่านางเพื่อต้องการสมบัติ นางบอกจะยกให้แต่ขอชีวิต

ไว้ โจรก็ไม่ยอม เพราะเกรงว่าจะพาคนมาจับตัวในภายหลัง เมื่ออ้อนวอนจนถึงที่สุดแล้ว โจรก็ไม่ยอม จึงออกอุบายว่า ขอเห็นหน้าให้เต็มตา กอดให้สมรักเป็นครั้งสุดท้าย ในที่สุด นางจึงได้โอกาสนั้นผลักโจรตกเขาตาย

หลังจากนั้น นางทิ้งเครื่องประดับไว้ที่นั้น เข้าไปสู่ป่า ไปถึงอาศรมของพวกปริพาชกแห่งหนึ่ง ขอบวชเป็นปริพาชิกา นางทำการเรียนวาทะ ๑,๐๐๐ แล้วไปเที่ยวท้าทายให้ผู้ตอบปัญหา จนมาถึงกรุงสาวัตถี ก็ปักกิ่งหว้าไว้ แล้วประกาศว่า ผู้สามารถจะกล่าวปัญหากับเรา จงเหยียบกิ่งหว้านั้น ในกาลนั้น พระสารีบุตร เที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต เห็นกิ่งหว้าแล้วรู้เรื่องจากเด็ก ๆ ที่ยืนล้อมกิ่งหว้าไว้ จึงกล่าวกับเด็ก ๆ ให้เหยียบกิ่งหว้า นางธิดาเศรษฐีผู้บวชเป็นปริพาชิกา จึงประลองปัญหากับพระสารีบุตร นางถามปัญหา ๑,๐๐๐ นั้น พระเถระแก้ปัญหานางนั้นได้หมด แล้วถามนางว่า “มีอีกไหม” นางบอกว่า “หมดแล้ว” พระสารีบุตรจึงถามนางบ้างว่า “อะไรชื่อว่าหนึ่ง” นางปริพาชิกาจนปัญญา จึงขอเรียนปัญหานี้แก่พระเถระ พระเถระบอกแก่นางให้บรรพชาแล้วมีชื่อว่า กุณฑลเกสีเถรี บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย โดยภายใน ๒ - ๓ วันเท่านั้น

พระพุทธองค์เมื่อทรงแสดงธรรมโดยปรารภนางกุณฑลเกสี ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า "ก็ผู้ใดพึงกล่าวคาถาตั้ง ๑,๐๐๐ ซึ่งไม่ประกอบด้วยบทแห่งประโยชน์ บทแห่งธรรมบทเดียวที่บุคคลฟังแล้ว สงบระงับได้ประเสริฐกว่า (การกล่าวคาถาตั้ง ๑,๐๐๐ ของผู้นั้น) ผู้ใดพึงชนะมนุษย์พันหนึ่งคูณด้วยพันหนึ่ง (คือ ๑ ล้าน) ในสงคราม ผู้นั้นหาชื่อว่าเป็นยอดแห่งชนผู้ชนะในสงครามไม่ ส่วนผู้ใดชนะตนคนเดียวได้ ผู้นั้นแล เป็นยอดแห่งผู้ชนะในสงคราม"

จบตัวอย่างพระอรหันต์ผู้ทำบาป แล้วดับขันธปรินิพพาน กรรมทั้งหมดจึงเป็นอโหสิกรรมไป เพราะผู้จะมารับผลของกรรม พึงไม่มีแล้วนั่นเอง

จบเรื่อง อโหสิกรรม เพียงเท่านี้

ชีวิตนี้สำคัญนัก

อาจารย์บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์ นำเสนอ

ชีวิตคืออะไร ชีวิตตามสภาวธรรม คือ รูปนามขันธ์ ๕ อันเป็นส่วนประกอบของชีวิตที่โวหารเรียกว่า สัตว์ บุคคล ได้แก่

๑. รูปขันธ์ คือ ส่วนประกอบของรูปธรรมทั้งหมดที่ประชุมกัน ที่เรียกว่าร่างกาย

๒. เวทนาขันธ์ คือ ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ ที่มีผัสสะเป็นปัจจัย

๓. สัญญาขันธ์ คือ ความจำได้หมายรู้ อาการเครื่องหมาย ลักษณะต่างๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์ได้

๔. สังขารขันธ์ คือ เจตสิกธรรมที่เป็นองค์ประกอบของจิต มีเจตนาเป็นผู้นำในการปรุงแต่งจิตให้ดี ชั่ว หรือเป็นกลางๆ

๕. วิญญาณขันธ์ คือ จิตทั้งหลายที่รู้แจ้งอารมณ์ต่างๆ ทางทวาร ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

ขันธ์ทั้ง ๕ ต่างอาศัยซึ่งกันและกัน รูปขันธ์เป็นส่วนกาย นามขันธ์เป็นส่วนจิตใจ มีทั้งกายและใจ จึงจะเป็นชีวิต กายกับใจ ทำหน้าที่เป็นปกติและประสานสอดคล้องกัน ชีวิตจึงดำรงอยู่ได้ด้วยดี

นามขันธ์ ๔ มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด และส่งอิทธิพลเป็นปัจจัยแก่กันและกัน ขณะที่ประกอบกันอยู่

ชีวิตในปัจจุบันสั้นนัก น้อยนัก

ทุกชีวิตไม่ว่าคนไม่ว่าสัตว์ มิได้มีเพียงเฉพาะชาตินี้ชาติเดียว แต่ทุกชีวิต มีทั้งชีวิตในชาติอดีต ชาติปัจจุบัน และในชาติอนาคต

ที่กล่าวว่า ชีวิตนี้น้อยนักนั้นหมายถึง ชีวิตในชาติปัจจุบันน้อยนัก และสั้นนัก

คำว่าชีวิต โดยสภาวะโดยตรงแล้วได้แก่ ชีวิตินทรีย์ คือชีวิตรูป ชีวิตนาม (ชีวิตินทรีย์เจตสิก) ชื่อว่าเป็นอายุ ชีวิตในปัจจุบันชาติของแต่ละคน อย่างยืนยาวที่สุดในเวลานี้ก็เกินร้อยปีได้ไม่เท่าไหร่ เป็นอายุที่ไม่ยืนยาวมากนัก แม้ไม่นำไปเปรียบเทียบกับชีวิตที่ต้องผ่านมาแล้วในอดีตที่นับชาติไม่ถ้วน และชีวิตที่จะต้องเวียนวนเกิดตายต่อไปอีกในอนาคตที่จะนับภพชาติไม่ถ้วน

ชีวิตนี้น้อยนักสั้นนัก บางคนเกิดมาแล้วก็ตายเสียแต่ในครรภ์ บางคนออกจากครรภ์ก็ตาย บางคนอายุ ๑ เดือนก็ตาย ๑ ปีก็ตาย บางคนมีชีวิตไปจนหนุ่มสาวแล้วก็ตาย บางคนก็อยู่จนแก่เฒ่าแล้วก็ตาย **ทุกชีวิตล้วนมีความตายเป็นเบื้องหน้าแน่นอน สัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาแล้วที่จะไม่ตายไม่มี** ผลไม้ที่สุกงอมแล้วย่อมร่วงหล่นไปตามธรรมดาฉันใด สัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้วย่อมตายไปเป็นธรรมดาฉันนั้น

ชีวิตนอกจากจะน้อยตามธรรมดาของตนอย่างนี้แล้ว ยังน้อยตามขณะ คือ ตั้งอยู่เพียงชั่วขณะจิตที่เกิดขึ้นแล้วดับไปครั้งหนึ่งเท่านั้น จิตนั้นเกิดดับรวดเร็วนัก เพียงลัดนิ้วมือครั้งเดียว จิตเกิดดับถึงแสนโกฏิ ขณะเมื่อจิตดับชีวิตก็ดับไปขณะหนึ่ง แต่เพราะจิตดับแล้วยังเกิดใหม่สืบต่ออยู่ทุกขณะ ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายจึงยืนยาวสืบต่อกันมาชาติแล้วชาติเล่า เปลี่ยนจากสัตว์ชนิดนี้เป็นสัตว์ชนิดนั้น เปลี่ยนจากสัตว์ชนิดนั้นเป็นสัตว์ชนิดโน้น จากสัตว์ชนิดโน้นกลับเป็นสัตว์ชนิดนี้ หมุนเวียนกันไปอยู่อย่างนี้ จนกว่าเมื่อไหร่จะได้พบดวงประทีป คือปัญญา ที่กระจัดความมืด คืออวิชชาที่ห่อหุ้มจิตใจเสียได้ เมื่อนั้นจิตจะดับ แล้วไม่เกิดอีกต่อไป ชีวิตก็ดับไปพร้อมกับจุติจิตของพระอรหันต์ เป็นการสิ้นสุดของชีวิตอย่างแท้จริง

ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ไม่มีเครื่องต้านทาน คือใครๆ ไม่อาจป้องกันให้พ้นจากความตายได้ ทุกชีวิตล้วนตกอยู่ในอำนาจของความตาย มีความตายเป็นเบื้องหน้า เมื่อความตายครอบงำแล้ว ต้องไปสู่ปรโลก บิดามารดาก็ไม่อาจป้องกันบุตรไว้ได้ ญาติสนิทมิตรรักก็ไม่อาจป้องกันได้ แม้จะมีอำนาจวาสนามากแค่ไหน ชีวิตของคนเรา ไม่มีนิมิตเครื่องหมายให้รู้ว่าเวลาไหนจะถึงการแตกดับ อาจจะตายในนาทีนี้ ชั่วโมงนี้ วันนี้ เดือนนี้ ปีนี้ ปีหน้า หรือเมื่อใดก็ได้ จะตายในบ้าน นอกบ้าน หรือที่ไหนๆ ก็ไม่อาจทราบได้ จะถูกงูกัดตาย ถูกฆ่าตาย ฆ่าตัวเองตาย เป็นโรคตาย รถชนตาย จะตายดีตายร้ายประการใด หามีใครทราบไม่

พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบความน้อยนิดของชีวิตสัตว์ในที่หลายแห่งว่า

๑. ชีวิตสัตว์น้อยนิด เหมือนหยาดน้ำค้างบนยอดหญ้า พอถูกแสงอาทิตย์ก็แห้งหายไปโดยรวดเร็ว

๒. ชีวิตสัตว์น้อยนิด เหมือนฟองน้ำที่เกิดจากเม็ดฝนใหญ่ ย่อมแตกไปโดยเร็วพลัน

๓. ชีวิตสัตว์น้อยนิด เหมือนรอยไม้ที่ขีดลงในน้ำ ย่อมกลับมาหากันโดยเร็ว

๔. ชีวิตสัตว์น้อยนิด เหมือนน้ำที่ไหลจากภูเขา ย่อมไหลลงไปอย่างเดียวโดยไม่หยุดยั้ง

๕. ชีวิตสัตว์น้อยนิด เหมือนบุรุษมีกำลังตะล่อมก้อนเขฬะไว้ที่ปลายลิ้น ย่อมถ่มออกจากปากโดยง่าย

๖. ชีวิตสัตว์น้อยนิด เหมือนชิ้นเนื้อที่ใส่ลงไปในกระทะเหล็กที่ร้อนจัดตลอดวัน เนื้อนั้นย่อมไหม้ไปโดยพลัน

๗. ชีวิตสัตว์น้อยนิด เหมือนแม่โคที่ถูกนำไปฆ่า ย่อมเดินเข้าไปใกล้ที่ฆ่า คือความตายทุกขณะ

เพราะเหตุที่บัณฑิตผู้มีปัญญาทั้งหลาย ทราบชัดถึงความเป็นไปของชีวิตสัตว์อย่างนี้ว่า ไม่มีนิมิตเครื่องหมาย น้อยนัก รวดเร็ว มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก จึงได้เร่งรีบทำกุศลประพฤติพรหมจรรย์ เพราะสัตว์ที่เกิดมาแล้วที่จะไม่ตายนั้นไม่มี

ถ้าจะตั้งคำถามว่าสัตว์ทั้งหลายเกิดมาเพื่ออะไร คำตอบก็เห็นจะเป็นว่า สัตว์ทั้งหลายเกิดมาเพื่อใช้กรรมเก่า ๑ เพื่อสร้างกรรมใหม่ ๑ และเพื่อตาย ๑

๑. สัตว์ทั้งหลายเกิดมาเพื่อใช้กรรมเก่าอย่างไร

การเกิดเป็นสัตว์ในอบาย มีสัตว์นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน ล้วนเกิดมาเพราะกรรมเก่า คือบาปที่ทำไว้นำเกิด เกิดมาแล้วบางเวลามีทุกข์ยากลำบากแสนสาหัส

ก็เพราะบาปอกุศลที่ทำไว้อีกนั่นแหละ ติดตามมาให้ผล เมื่อใดได้รับความสุขก็เป็นเพราะบุญที่เคยทำไว้ มีโอกาสมาให้ผล

การเกิดเป็นมนุษย์และเทวดานั้น อาศัยกรรมเก่า คือบุญที่ทำไว้นำเกิด เกิดมาแล้วบางเวลาก็ได้รับความสุขสบาย เพราะบุญเก่านั่นแหละส่งผลให้ แต่บางเวลาก็ได้รับความทุกข์ ทั้งนี้ก็เพราะบาปที่ทำไว้แล้วตามมาให้ผล

เพราะเหตุที่สัตว์ทั้งหลายทำกรรมคือบุญและบาปไว้ในอดีต จึงต้องเกิดมารับผลของบุญและบาปที่ได้ทำไว้ บางคนเกิดมาร่ำรวยมหาศาลด้วยผลของบุญ แต่ใช้ความร่ำรวยที่ได้มานั้นในทางที่ผิด เช่น เป็นนักเลงการพนัน เป็นต้น คนอย่างนี้เรียกว่าคนกินบุญเก่า เพราะไม่ได้ทำบุญใหม่ไว้สำหรับใช้ในชาติหน้า

สัตว์ทั้งหลายเกิดมาใช้กรรมเก่า คือบุญและบาปที่ตนได้ทำไว้ ด้วยอาการอย่างนี้

๒. สัตว์ทั้งหลายเกิดมาสร้างกรรมใหม่อย่างไร

กรรมนั้นมี ๒ ประเภท คือ กรรมที่ทำให้วนเวียนอยู่ในวัฏฏะ ๑ และกรรมที่ทำให้ออกจากวัฏฏะ ๑

สัตว์ส่วนมากทำกรรมที่ทำให้วนอยู่ในวัฏฏะ กล่าวคือ ถ้าเป็นกรรมฝ่ายดี คือ กุศลกรรม ได้แก่ การทำบุญให้ทาน

รักษาศีล ฟังธรรม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีเมตตาเอื้ออารีต่อกัน กรรมดีที่สูงขึ้นไป ก็คือการเจริญสมาธิ ทำให้จิตใจสงบ ทำฌานเพื่อบรรเทากิเลสโดยการข่มไว้ ทำให้กิเลสระงับไปชั่วคราว ตราบเท่าที่อำนาจของฌานยังอยู่ ซึ่งกุศลกรรมที่ทำใหม่นี้ จะส่งผลให้ได้มีความสุขในอนาคตต่อไปอีก เรียกว่า โลกียกุศลกรรม ๑๗

ถ้าเป็นกรรมฝ่ายชั่ว คือ อกุศลกรรม ๑๒ ได้แก่ การทำบาป มีการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดเพ้อเจ้อ เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น คิดพยาบาทปองร้ายผู้อื่น และมีความเห็นผิด ไม่เชื่อบาปบุญ เป็นต้น ที่เรียกว่าอกุศลกรรมบท ๑๐ บางพวกทำบาปหนักยิ่งกว่านั้น ด้วยการทำอนันตริยกรรม ๕ อย่างคือ ฆ่าแม่ ฆ่าพ่อ ฆ่าพระอรหันต์ ทำพระโลหิตของพระพุทธเจ้าให้ห้อ ทำลายสงฆ์ให้แตกกันเป็น ๒ ฝ่าย ซึ่งกรรมฝ่ายบาปที่สัตว์ทำใหม่ในปัจจุบันนี้ จะไปให้ผลคือความทุกข์ในอนาคตต่อไปอีก ส่วนกรรมที่นำออกจากวัฏฏะ มีประการเดียวคือ มรรคกรรม ๔ ได้แก่ การเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ คือสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ

เมื่อใดที่อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ ประชุมพร้อมกัน มีพระนิพพานเป็นอารมณ์ครั้งแรก เมื่อนั้นสังโยชน์ ๓ ประการ จะถูกละออกไปโดยสิ้นเชิง ได้แก่ ทิฏฐิสังโยชน์ วิจิกิจฉาสังโยชน์ และ สีลัพพัตปรามาสสังโยชน์ บรรลุเป็นพระโสดาบัน เป็นพระศรีอริยบุคคลชั้นต้น ไม่ใช่ปุถุชนผู้ยังมีกิเลสครบถ้วนอีกต่อไป พระโสดาบันท่านตัดวัฏฏะซึ่งจะต้องสืบต่อกันอีกยืดยาวให้เหลือเพียงอย่างมากไม่เกิน ๗ ชาติ

เมื่ออริยมรรคครั้งที่ ๒ เกิดขึ้น มีพระนิพพานเป็นอารมณ์ ทำลายสังโยชน์ที่เหลืออีก ๗ ให้เบาบางลง บรรลุเป็นพระสักทาคามีบุคคล เป็นผู้จะกลับมาเกิดในกามโลกนี้อีกเพียงครั้งเดียว

เมื่ออริยมรรคครั้งที่ ๓ เกิดขึ้น มีพระนิพพานเป็นอารมณ์ ทำลายสังโยชน์อีก ๒ คือ กามราคะสังโยชน์และปฏิฆสังโยชน์ ให้หมดไป บรรลุเป็นพระอนาคามีบุคคลผู้ไม่กลับมาเกิดในกามโลกอีก จะเกิดอยู่ในพรหมโลกเท่านั้นแล้วสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ปรินิพพานในพรหมโลกนั้น

เมื่ออริยมรรคครั้งที่ ๔ เกิดขึ้น มีพระนิพพานเป็นอารมณ์ ทำลายสังโยชน์ ๕ ที่เหลือให้หมดสิ้น คือ รูปราคสังโยชน์ อรูปราคสังโยชน์ ฆานสังโยชน์ อุทธัจจสังโยชน์ และอวิชชาสังโยชน์ ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์

ผู้บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสทั้งปวง **เมื่อปรินิพพานแล้วจะไม่กลับมาเกิดในโลกไหนอีก เป็นการสิ้นสุดวัฏฏะกันเพียงเท่านี้**

สัตว์ที่เกิดมาจึงกล่าวได้ว่า เกิดมาเพื่อทำกรรมใหม่อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายๆ อย่าง

๓. สัตว์ทั้งหลายเกิดมาเพื่อตายนั้นอย่างไร

ข้อนี้คงไม่ต้องอธิบายกันมาก เพราะทุกคนแม้ยังไม่ตายในชาตินี้ แต่ก็ได้เคยตายมามากแล้วในอดีตจนนับไม่ถ้วน ถึงนึกไม่ได้ว่าความตายเป็นอย่างไร แต่ก็พอจะอนุมานเองได้จากสัตว์อื่นที่ตายอยู่ทุกวัน เป็นตัวอย่างให้เห็น ไม่มีใครพ้นไปจากความตายได้สักคนเดียว ไม่ว่าคนนั้นจะเป็นคนโง่หรือคนฉลาด คนสวยหรือคนขี้ริ้ว ไพร่หรือผู้ดี ยาจกหรือเศรษฐี มีอำนาจหรือไม่มีอำนาจ เป็นพระราชาหรือประชาราษฎร์ ล้วนแต่หนีความตายไม่พ้นทั้งสิ้น

เวลาเกิดมามือเปล่าอย่างไร เวลาตายก็ไปมือเปล่าอย่างนั้น

กรรมทั้งหลายที่ทำไปแล้ว ไม่ว่าดี หรือชั่ว เราไม่สามารถแก้ไขหรือเรียกคืนมาได้ กรรมเก่าที่สัตว์ทำแล้วในอดีตเป็นอันเสร็จสิ้นแล้ว ทำแล้วแก้ไขเปลี่ยนแปลง

ไม่ได้แล้ว แต่กรรมใหม่ที่สัตว์กำลังทำอยู่ในบัดนี้สิ พอที่จะเลือกทำแต่กรรมดีคือบุญได้ แต่ไม่เสมอไป เพราะกิเลสนั้นมีกำลังใหญ่หลวงนัก ผู้มีปัญญาน้อยจึงไม่อาจต้านทานอำนาจของกิเลสได้ ปล่อยให้กิเลสชักนำให้ทำกรรมชั่ว คือบาป บางทีก็ทำทั้งๆ ที่รู้ว่าเป็นบาป เป็นสิ่งไม่ดี แต่ก็ทำเพราะสู้อำนาจของกิเลสไม่ได้ ขึ้นชื่อว่าบาปแล้วจะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม เมื่อทำลงไปแล้วย่อมมีผลเป็นทุกข์ทั้งสิ้น เพราะเหตุที่กิเลสมีอำนาจมาก ชักจูงให้สัตว์หลงผิดได้ง่ายๆ ท่านจึงสอนให้เว้นห่างจากคนชั่ว คนชั่วนั้นมีกิเลสมาก เพราะถ้าคลุกคลีใกล้ชิดกันบ่อย จิตใจก็อาจจะหันเหไปตามคนชั่วได้ง่ายร่วมทำกรรมกับคนชั่วได้ง่าย ในทางตรงข้าม เมื่อเว้นจากคนชั่วแล้ว ท่านก็สอนให้คบกับคนดี เข้าหาใกล้ชิดกับคนดีคนดีมีหิริ ความละอายต่อบาป มีโอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อบาป มีศีลงาม มีธรรมงาม มีความประพฤติสะอาด การอยู่ใกล้ชิดกับคนดี ได้เห็นการกระทำที่ดีของท่าน จะเป็นปัจจัยให้ผู้เข้าใกล้ได้ดำเนินตามรอย และประพฤติตาม **การคบคนดีจึงเป็นการหลีกเลี่ยงอบายมุขทางหนึ่ง**

ส่วนการคบคนชั่วนั้น เป็นการปิดกั้นทางสวรรค์ และมรรคผลน้อยโดยแท้

พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่าเทวดาและมนุษย์ย่อมได้ผลอันน่าพอใจด้วยบุญนิธิ คือ ขุมทรัพย์ที่บุคคลได้ฝังไว้ คือความดีที่กระทำไว้แล้ว บุคคลจะถึงมนุษย์สมบัติ เทวสมบัติและนิพพานสมบัติ ก็ด้วยบุญ

บุญ จึงเป็นมิตรชนิดเดียวที่ติดตามไปให้ความสุขถึงภพหน้า ใครๆ ก็ไม่อาจลักขโมยบุญของเราไปได้ อันตรายใดๆ ก็ไม่อาจแผ้วพานบุญของเราได้ บุญนั้นพร้อมเสมอที่จะอำนวยประโยชน์สุขให้แก่ผู้เป็นเจ้าของ ชีวิตนี้น้อยนักไม่นานก็จะจากโลกนี้ไป เหตุใดจึงไม่สั่งสมบุญกันเล่า บุญนั้นเป็นเครื่องชำระจิตใจให้สะอาด ปราศจากกิเลส

กุศลนั้นเป็นสภาพที่ตัดบาปธรรมคือ กิเลส ความชั่วร้าย อันบัณฑิตพึงรังเกียจ เพราะฉะนั้นบุญกับกุศลจึงมีความหมายไม่แตกต่างกัน เรานิยมเรียกรวมกันว่า บุญกุศล

กุศลนั้นเป็นธรรมที่ไม่มีโรค เป็นธรรมที่ไม่มีโทษ เป็นธรรมที่ให้ผลเป็นความสุข และเป็นธรรมที่เกิดแต่ความฉลาด กุศลเป็นฉันใด บุญก็เป็นฉันนั้น

กิเลส คือโลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ อโนตตัปปะ เรียกว่า โรค เพราะคอยเสียดแทงจิตใจ คนที่มีบุญกุศล คือคนที่มีลาภอันประเสริฐ

ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในมาคัณทิยสูตรว่า **ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ**

โรค ในที่นี้ไม่ใช่โรคทางกาย แต่เป็นโรคทางใจ คือ กิเลส คนที่ไม่มีโรคทางกายนั้นนับว่าประเสริฐ แต่คนที่ไม่มีโรคทางใจคือกิเลสประเสริฐกว่า เพราะฉะนั้น บุญกุศลจึงเป็นธรรมที่ไม่มีโรคคือ กิเลส

กิเลส เป็นธรรมที่มีโทษ คือประทุษร้ายจิตใจให้เศร้าหมองเร่าร้อนเป็นทุกข์ ส่วนบุญกุศลไม่มีโทษเหมือนกิเลสเหล่านั้น

ความสุขที่ได้รับทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจในภพชาตินี้ กล่าวคือ

เมื่อเห็น ก็ได้เห็นแต่สิ่งที่ดีงาม
เมื่อได้ยิน ก็ได้ยินแต่เสียงที่ไพเราะหวานหู
เมื่อได้กลิ่น ก็ได้กลิ่นหอมระรวยรื่นชื่นใจ
เมื่อได้รส ก็ได้รสที่อร่อย
เมื่อได้ถูกต้องสัมผัส ก็ได้รับสัมผัสที่ดีอ่อนนุ่ม

และการได้สุขสมบัติในมนุษย์ และเทวดาในภพหน้าชาติหน้า ล้วนเป็นผลของบุญกุศลทั้งนั้น เพราะฉะนั้น บุญกุศลจึงเป็นธรรมที่ให้ผลเป็นความสุข

บุญกุศลนั้น มีทั้งที่เกิดพร้อมด้วยความฉลาด คือ ปัญญา และที่ไม่เกิดพร้อมด้วยปัญญา บุญกุศลใดเกิดพร้อมด้วยปัญญา บุญกุศลนั้นชื่อว่าเกิดแต่ความฉลาด จะมีกำลังและอานิสงส์มากกว่าบุญกุศลที่ไม่เกิดจากความฉลาด

ก็เพราะบุญกุศลมีคุณมากดังกล่าว บุคคลจึงควรทำบุญกุศลอันนำความสุขมาให้ โดยเฉพาะบุญกุศลที่เกิดแต่ปัญญา และละบาปอกุศลเสีย

บุญกุศลที่ควรทำนั้น คืออะไรเล่า

ถ้าจะกล่าวให้ครบถ้วน บุญกุศลมีมากมายหลายชนิด เป็นสิ่งที่ควรทำทุกชนิด พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงกำหนดไว้เป็นพวกใหญ่ๆ ๓ พวก คือ ทาน ศีล ภาวนา

๑. ทาน หมายถึงการให้ การให้สิ่งของที่สมควรและจำเป็นแก่ผู้รับ เพื่ออนุเคราะห์ให้เกิดความสุขก็ดี ให้บรรเทามัจฉริยะความตระหนี่ที่มีอยู่ในใจก็ดี ให้เพื่อให้จิตใจอ่อนโยนเป็นบาทแห่งการเจริญสมถะและวิปัสสนาก็ดี ล้วนแต่ได้ชื่อว่าทานทั้งสิ้น แต่ทานประการหลังมีผลมากที่สุด

อภัยทาน การให้อภัยแก่กันและกัน ไม่ถือโทษกัน ไม่พยาบาทปองร้ายกันก็เป็นทาน

ธรรมทาน การให้ธรรมะด้วยประสงค์ที่จะให้ผู้อื่นเกิดปัญญาก็เป็นทาน และเป็นทานที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเลิศกว่าทานทั้งปวง

ปัตติทาน การให้ส่วนบุญ การที่เราทำบุญแล้วอุทิศหรือแบ่งส่วนบุญให้ผู้อื่นโดยไม่หวงแหน ก็เป็นการสละมัจฉริยะ ความตระหนี่ออกจากใจก็เป็นทาน

ปัตตานุโมทนา การพลอยยินดีในบุญที่ผู้อื่นทำแล้วเป็นการกำจัดริษยาในใจก็เป็นทาน

และศีล ๕ ท่านก็เรียกว่ามหาทาน เพราะให้ความไม่มีเวรไม่มีภัยแก่สัตว์ทั้งหลาย

๒. ศีล หมายถึงการมีปกติเว้นจากกายทุจริต คือความประพฤติชั่วทางกาย ๓ มีการฆ่าสัตว์ การถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้ การประพฤติผิดในกาม และเว้นจากวจีทุจริต คือ ความประพฤติชั่วทางวาจา ๔ มีการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบคาย และพูดเพ้อเจ้อ

อปจายนะ การอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ที่ควรอ่อนน้อมก็สงเคราะห์ลงในศีล

เวยยาวัจจะ การขวนขวายช่วยเหลือผู้อื่น ในกิจการงานที่ไม่มีโทษก็สงเคราะห์ลงในศีล

อปจายนะ และ เวยยาวัจจะ ทั้งสองนี้สงเคราะห์ลงเป็นศีล ในส่วนที่เป็นจารีตศีล คือเป็นการกระทำตามจารีตประเพณีตามปกติของคนดี

๓. ภาวนา หมายถึงการอบรมเจริญให้เกิดมีขึ้น ได้แก่การอบรมให้เกิดความสงบใจ ที่เรียกว่าสมาธิ หรือสมถะภาวนาอย่างหนึ่ง และได้แก่การอบรมให้เกิดปัญญา รู้เท่าทันสภาวธรรมที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงว่าไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา ไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใคร ที่เรียกว่าวิปัสสนาภาวนาอีกอย่างหนึ่ง ในสองอย่างนี้ วิปัสสนาเป็นเลิศ

แม้ **ธัมมัสสวนะ** การฟังธรรม ด้วยจุดประสงค์จะให้เกิดประโยชน์ เพื่อนำมาประพฤติปฏิบัติตามก็สงเคราะห์ลงในภาวนา

ธรรมเทศนา การแสดงธรรมโดยไม่มุ่งลาภสักการะแต่มุ่งประโยชน์และความถูกต้องแก่ผู้ฟัง ก็สงเคราะห์ลงในภาวนา

ทานก็ดี ศีลก็ดี ภาวนาก็ดี ถ้าขาดความรู้ที่ถูกต้อง คือขาดปัญญาพิจารณาว่าอย่างไหนถูก อย่างไหนผิด อย่างไหนควรทำ อย่างไหนไม่ควรทำ ทำสักแต่ว่าทำทานนั้น ศีลนั้นภาวนานั้น ก็มีผลน้อย

เพราะฉะนั้น ทาน ศีล ภาวนา ที่จะมีผลมากได้จึงต้องอาศัย**ทิฏฐุชุกรรม** การทำความเห็นให้ถูกตรงตามความจริงก่อน เช่น เมื่อจะให้ทานก็มีความเห็นถูกต้องว่าผลของทานมีอยู่ เป็นต้น แล้วจึงลงมือกระทำ ทานที่ประกอบด้วยทิฏฐุชุกรรม คือปัญญา เชื่อกรรมและผลของกรรมอย่างนี้ จึงมีผลมาก และศีล และภาวนานี้ประกอบด้วยปัญญาความเห็นถูกต้องก็มีผลมากเช่นกัน

ทาน ศีล ภาวนา ล้วนเป็นบุญเป็นกุศลที่ให้ผลเป็นความสุขทั้งสิ้น ถึงกระนั้นก็ยังให้ผลแตกต่างกันตามลำดับ คือทานมีผลน้อยกว่าศีล ศีลมีผลน้อยกว่าภาวนา

การเจริญวิปัสสนาจนบรรลุ อาสวักขยญาณ เป็นพระอรหันต์ได้นั้น มีผลมาก มีอานิสงส์มากที่สุด พระอรหันต์นั้นเป็นความถึงพร้อมแห่งกุศล เป็นยอด คือโลกุตรกุศล มีความประณีต รู้แจ้งพระนิพพาน การบรรลุเป็นพระอรหันต์นั้น เป็นบรมสุข คือเป็นยอดแห่งความสุข เป็นความสุขที่ปราศจากกิเลสโดยแท้

พระอริยบุคคลท่านทำทุกอย่างเพื่อละความอยาก ความต้องการ แต่ปุถุชนคนธรรมดาทำทุกอย่างเพื่อสนองและเพิ่มความต้องการ

ดูอย่างพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงสละจักรพรรดิสมบัติอันจะพึงได้ สละปราสาทราชวัง พระราชบิดา พระมเหสี พระโอรส ข้าราชบริพารและสาวสวรรค์กำนัลในทั้งหมด ออกบวช

หันมาดูตัวเราเองบ้าง ไม่เห็นละอะไรได้ มีแต่เพิ่มความอยากได้ขึ้นทุกวัน จนไม่อาจสนองความอยากนั้นได้หมด จึงพากันคร่ำครวญเป็นทุกข์

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในธรรมบทว่า มัจจุย่อมจับนระคือสัตว์ผู้มีใจอันซ่านไปในอารมณ์ต่างๆ ผู้กำลังเก็บดอกไม้ทั้งหลายเที่ยวไป เหมือนห้วงน้ำใหญ่ พัดบ้านอันเจ้าของหลับอยู่ไปฉะนั้น

หากเรายังยินดีระเริงหลงใหลกับอารมณ์ต่างๆ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นเสมือนดอกไม้ของมาร เราก็จะถูกมัจจุราช คือความตายฉุดคร่าเราไปแล้วๆ เล่าๆ อยู่อย่างนี้ ไม่พ้นไปจากอำนาจของมันได้ คงไม่ผิดกับคนที่นอนหลับไร้สติ จนไม่รู้ว่าได้มีห้วงน้ำใหญ่พัดพาเอาบ้านที่ตนนอนอยู่ ลอยเปะปะปะทะตลิ่ง หรือขอนไม้แตกทำลายไปทั้งตนและบ้านฉะนั้น

สัตว์ทั้งหลายเกิดมาแล้ว ย่อมได้รับภัยนานาประการ มีภัยจากความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความเศร้าโศก ความทุกข์ยากเข็ญ ตลอดจนภัยจากกิเลส ที่คอยเผาไหม้จิตใจของเราให้เดือดร้อน ทั้งเรารู้สึกว่าภัยเหล่านี้ช่างใหญ่หลวงแท้ แต่กระนั้นภัยที่ใหญ่ที่สุดของสัตว์ทั้งหลายก็หาใช่ภัยดังกล่าวแล้วไม่ หากเป็นภัยอันเกิดจากทุกข์ในวัฏฏะ ที่ต้องเวียนเกิดเวียนตายอยู่บ่อยๆ ต่างหาก

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณใหม่ๆ ได้ตรัสว่า **เมื่อเราแสวงหานายช่างผู้สร้างเรือนอยู่ เมื่อยังไม่พบแล่นไปสู่สงสารมีการเกิดมิใช่น้อย ความเกิดบ่อยๆ เป็นทุกข์ แน่ะนายช่างผู้สร้างเรือน บัดนี้เราพบท่านแล้ว ท่านจะสร้างเรือนไม่ได้อีกแล้ว ซี่โครงทั้งหมดของท่านเราหักเสียแล้ว ยอดเรือนของท่านเรารื้อทิ้งแล้ว จิตของเราถึงนิพพานอันปราศจากสังขารการปรุงแต่งแล้ว บรรลุความสิ้นไปแห่งตัณหาแล้ว**

นายช่างผู้สร้างเรือนที่พระพุทธองค์ทรงแสวงหานั้น คือตัณหา ความทะเยอทะยานอยากได้ในกาม ในภพ และในวิภพ อันเป็นเหตุใหญ่ให้เกิดภพชาติ ก่อให้เกิดอัตภาพร่างกาย ที่พระพุทธองค์ตรัสเรียกว่า **เรือน** เมื่อพระพุทธองค์

ทรงค้นพบตัณหาแล้ว ทำลายตัณหาให้สิ้นเชื้อแล้ว ตัณหาจึงไม่สามารถสร้างเรือน คืออัตภาพร่างกายของพระองค์ในภพใหม่ได้อีก **ซี่โครง** คือกิเลสทั้งมวล พระองค์ก็ทรงทำลายเสียสิ้นแล้ว **ยอดเรือน** คืออวิชชา พระองค์ทรงรื้อทิ้งแล้วด้วยวิชชาคือปัญญาในอรหัตตมรรคอันมีนิพพานเป็นอารมณ์ พระองค์และพระสาวกผู้ค้นพบตัณหาด้วยอริยปัญญาต่างพากันปรินิพพานหมดแล้ว

พระบรมศาสดาจึงทรงสอนสาวกไม่ให้ประมาท พึงประพฤติพรหมจรรย์ อันไม่นำความเดือดร้อนใจมาให้ในภายหลัง กรรมใดทำแล้วนำความเดือดร้อนใจมาให้ภายหลัง กรรมนั้นไม่ควรทำ ก็บาปนั้นทำแล้วนำความร้อนใจมาให้ทั้งความทุกข์ในอบาย และความทุกข์ในวัฏฏะ

บุญกรรม เช่นมรรคกรรม ทำแล้วนำความสุขในมนุษย์และเทวดามาให้ ถึงอย่างนั้นก็ไม่พ้นไปจากความทุกข์ในวัฏฏะ

มรรคกรรม ทำแล้วพ้นจากความทุกข์ในอบาย พ้นจากความสุขในมนุษย์และเทวดา ตลอดจนความทุกข์ในวัฏฏะ

พระบรมศาสดาอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ธรรมอันนำออกจากวัฏฏทุกข์ และทรงสอนสาวกตามแนวนั้น

มีสักกี่คนที่ดำเนินรอยตามคำสอนนั้น ส่วนมากยังหลงใหลมัวเมาอยู่ในชีวิตบ้าง ในวัยบ้าง ในความไม่มีโรคบ้าง

บางคนเกิดมาได้รับแต่ความสุข ก็เลยเมาชีวิตไม่ได้รีบเร่งทำความเพียรเพื่อให้พ้นทุกข์ ลืมไปว่าความสุขนั้นไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน คนที่มีความสุขมากก็ต้องแก่ต้องเจ็บต้องตาย แม้เทวดาพรหมก็ต้องตาย

บางคนคิดว่าตนยังหนุ่มสาวอยู่ ควรหาความสุขสบายเร็วๆ ก่อน เอาไว้เมื่ออายุมากกว่านี้ค่อยทำความเพียร เพราะเมาในความเป็นหนุ่มสาว ลืมไปว่าคนหนุ่มสาวก็ตายได้

บางคนร่างกายแข็งแรง มีโรคภัยเบียดเบียนน้อย ก็เมาในความไม่มีโรค ลืมไปว่าไม่มีโรคภัยก็ตายได้ ไม่ได้ตายด้วยโรค ก็ตายเพราะเหตุอย่างอื่น เช่นรถชนตายก็ได้

การเกิดมาเป็นมนุษย์นั้นแสนยาก

การได้ฟังพระสัทธรรมก็แสนยาก

การบังเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าก็แสนยาก

เราท่านได้พบสิ่งที่แสนยากนั้นครบ ๓ ประการแล้วในปัจจุบัน แต่ว่าเราท่านได้ทำตามที่พระบรมศาสดาตรัสสอนแล้วหรือ คือได้ปฏิบัติเพื่อออกจากวัฏฏทุกข์กันแล้วหรือ ในเมื่อชีวิตนี้น้อยนัก

โย จ วสฺสสตํ ชีเว อปสฺสํ อุทยพฺพยํ
เอ กาหํ ชีวิตํ เสยฺโย ปสฺสโต อุทยพฺพยํ

บุคคลผู้เห็นความเกิดขึ้นและเสื่อมไปของสังขารทั้งหลาย แม้จะมีชีวิตอยู่เพียงวันเดียวก็ประเสริฐกว่าบุคคลผู้ไม่เห็นความเกิดขึ้นและเสื่อมไปของสังขารทั้งหลาย ถึงจะมีชีวิตอยู่ตั้งร้อยปี

จาก ขุททกนิกาย สหัสสวรรค คาถาธรรมบท

มหานิทานสูตร

สูตรว่าด้วยต้นเหตุใหญ่

อาจารย์นิตยา ปรีชายุทธ นำเสนอ

พระผู้มีพระภาคประทับ ณ นิคม ชื่อกัมมาสธัมมะ ในแคว้นกุรุ พระอานนท์เข้าไปเฝ้า กราบทูลว่า แม้ปฏิจจสมุปบาท (ธรรมที่เกิดขึ้นอาศัยกันและกัน) เป็นของลึกซึ้งและมีเงาลึกซึ้ง แต่ปรากฏเป็นของตื้นสำหรับท่าน พระผู้มีพระภาคตรัสห้ามว่า อย่าพูดอย่างนั้น[๑] ปฏิจจสมุปบาทนี้ลึกซึ้งและมีเงาลึกซึ้ง เพราะไม่ตรัสรู้ธรรมนี้ สัตว์จึงไม่ล่วงพ้นอบาย (ภูมิอันเสื่อม) ทุคคติ (ที่ไปอันชั่ว) วินิบาต (สภาพอันตกต่ำ) สงสาร (การท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิด) ยุ่งเหยิงสับสน เหมือนต้นหญ้า (ที่ตกเกลื่อนกลาดอยู่ ยากที่จะจัดระเบียบต้นปลาย)

---

๑ อรรถกถาแก้ว่า เป็นของง่าย และตื้นสำหรับพระอานนท์จริง แต่ยากสำหรับคนทั่วไป ทั้งนี้เพราะพระอานนท์เป็นพหูสูตผู้สดับตรับฟังมาก และมีปัญญา

อะไรเป็นปัจจัยแห่งอะไร

๑. ต่อจากนั้นทรงแนะนำเรื่องปฏิจจสมุปบาทต่อไปว่า ถ้ามีผู้ถามว่า ความแก่ความตายมีปัจจัยหรือไม่ พึงตอบว่า มี โดยชี้ไปที่ความเกิด (ชาติ) ว่า เพราะความเกิดเป็นปัจจัย จึงมีความแก่และความตาย

๒. เพราะภพ (ความมีความเป็น) เป็นปัจจัย จึงมีชาติ (ความเกิด)

๓. เพราะอุปาทาน (ความยึดถือ) เป็นปัจจัย จึงมีภพ

๔. เพราะตัณหา (ความทะยานอยาก) เป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน

๕. เพราะเวทนา (ความรู้สึกที่เกิดจากสัมผัสทางตา หู เป็นต้น) เป็นปัจจัยจึงมีตัณหา

๖. เพราะผัสสะ (ความถูกต้อง) เป็นปัจจัย จึงมีเวทนา

๗. เพราะรูปนาม (สิ่งที่ไม่มีรูปร่าง มีแต่ชื่อ เรียกว่า นาม ได้แก่เวทนา ความรู้สึก อารมณ์ สัญญา ความจำได้หมายรู้เจตนา ความจงใจ ผัสสะ ความถูกต้อง มนสิการ ความทำไว้ในใจ ส่วนสิ่งที่เป็นรูป คือธาตุ ๔ และรูปอันปรากฏเพราะอาศัยธาตุ ๔) เป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ

๘. เพราะวิญญาณ (ปฏิสนธิวิญญาณ) คือธาตุที่ถือกำเนิด[๒] เป็นปัจจัย จึงมีรูปนาม

๙. เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ

๑๐. เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป

๑๑. เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ

๑๒. เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา

๑๓. เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา

๑๔. เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน

๑๕. เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ

๑๖. เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ

๑๗. เพราะชาติ (ความเกิด) เป็นปัจจัย จึงมีชรา มรณะ (ความแก่ ความตาย) (ในตอนนี้พึงสังเกตว่า ทรงแสดงปฏิจจสมุปบาทในลักษณะพิเศษ เพราะสาวไปไม่ถึงอวิชชา หากวนเป็นเหตุปัจจัยกันอยู่ระหว่างนามรูป กับวิญญาณ โปรดดูข้อ ๙ ข้อ ๑๐ ต่างฝ่ายเป็นปัจจัยของกันและกัน แล้วจึงต่อเนื่องไปถึงอันอื่น)

---

[๒] คำว่า วิญญาณ ในที่นี้หมายถึงปฏิสนธิวิญญาณ เพราะทรงใช้คำว่า วิญญาณ ก้าวลงในท้องของมารดาในตอนขยายความต่อจากนี้ แต่ในสังยุตตนิกาย นิทานวรรค เล่ม ๑๖ หน้า ๖ ทรงอธิบายวิญญาณว่าได้แก่วิญญาณ ๖ อันหมายถึงธาตุรู้ที่ปรากฏทางตา หู เป็นต้น

(ต่อจากนั้นทรงอธิบายรายละเอียด พร้อมทั้งเหตุผลประกอบหัวข้อทั้งสิบเจ็ดข้อนั้น แต่มีข้อน่าสังเกตที่ทรงใช้ศัพท์เกี่ยวกับสัมผัส คือทรงอธิบายสัมผัสว่ามี ๖ มีสัมผัสทางตา จนถึงสัมผัสทางใจ แล้วทรงใช้คำว่า **อธิวจนสัมผัส** ซึ่งอรรถกถาอธิบายว่า เป็นสัมผัสทางใจ และ **ปฏิฆสัมผัส** ซึ่งอรรถกถาอธิบายว่าเป็นสัมผัสที่เนื่องด้วยรูปขันธ์ คือสัมผัสทางร่างกาย คำอธิบายปฏิจจสมุปบาทโดยละเอียดจักมีแจ้งในการย่อความเล่มที่ ๑๖ เพราะในเล่มนั้นทั้งเล่มว่าด้วยปฏิจจสมุปบาทตลอด)

ในที่สุดตรัสสรูปในชั้นนี้ก่อนว่า ข้อที่วิญญาณ กับนามรูป ต่างเป็นเหตุปัจจัยของกันและกันนี้ ย่อมเป็นเหตุให้สัตว์เกิด แก่ ตาย จุติ อุปบัติ[๓] เป็นเหตุให้มีทางแห่งคำเรียกชื่อ มีทางแห่งการพูดจา มีทางแห่งการบัญญัติ มีการรู้ได้ด้วยปัญญา และมีวัฏฏะ ความหมุนเวียน และมีความเป็นอย่างนี้

[๓] อุปบัติ อ่านว่า อุปะบัด เป็นคำคู่กับ จุติ หมายถึงเคลื่อนจากฐานะเดิม อุปบัติ หมายถึง เข้าถึงฐานะใหม่

การบัญญัติและไม่บัญญัติอัตตา

ต่อจากนั้นทรงแสดงการบัญญัติอัตตา ๔ ประการ คือ ๑. บัญญัติอัตตา "เล็กน้อย" ว่ามีรูป ๒. บัญญัติอัตตา "หาที่สุดมิได้" ว่ามีรูป ๓. บัญญัติอัตตา "เล็กน้อย" ว่าไม่มีรูป และ ๔ บัญญัติอัตตา "หาที่สุดมิได้" ว่าไม่มีรูป[๔] การบัญญัติอย่างนี้ย่อมมี ๓ ประการ คือ ๑. บัญญัติอัตตาเฉพาะในปัจจุบันนี้เท่านั้น (เพราะมีความเห็นว่าตายแล้วสูญ) ๒. บัญญัติอัตตา ที่มีความเป็นอย่างนั้น (เพราะมีความเห็นว่าเที่ยง ไม่เปลี่ยนแปลง) ๓. บัญญัติด้วยต้องการจะลบล้างความเห็นผิดของฝ่ายอื่น จูงมาสู่ความเห็นของตน (ซึ่งเข้าใจว่าถูก)

ส่วนการไม่บัญญัติอัตตา ก็เป็นไปในทางตรงกันข้ามกับการบัญญัติอัตตาที่กล่าวมาแล้ว

---

๔ คำว่า อัตตาเล็กน้อย ถ้าเทียบกับศาสนาพราหมณ์ น่าจะหมายถึงอัตตาของแต่ละคน ส่วนอัตตาหาที่สุดมิได้ หรืออนันตอัตตา น่าจะหมายถึงอัตตาใหญ่ หรืออัตตาสากล ที่เรียกว่าปรมาตมัน แต่อรรถกถาอธิบายว่า ผู้ไม่ได้เจริญกสิณนิมิต ย่อมบัญญัติอัตตาเล็กน้อย ถ้าได้เจริญกสิณนิมิตย่อมบัญญัติอัตตาหาที่สุดมิได้

ความคิดเห็นเรื่องเวทนาเกี่ยวกับอัตตา

ครั้นแล้วทรงแสดงความคิดเห็นของบุคคล ๓ ข้อเกี่ยวกับเวทนา และอัตตา คือ ๑. เห็นว่าเวทนา (ความรู้สึกอารมณ์เป็นสุข เป็นทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุข) เป็นอัตตา (ตัวตน) ของเรา ๒. เห็นว่าเวทนามิใช่อัตตาของเรา อัตตาของเราไม่รู้สึกอารมณ์ ๓. เห็นว่าเวทนามิใช่อัตตาของเรา อัตตาของเราไม่รู้สึกอารมณ์ก็มิใช่ อัตตาของเราย่อมเสวยอารมณ์ อัตตาของเรามีเวทนาเป็นธรรมดา

แล้วทรงแสดงเหตุผลให้เห็นจริงทั้งสามข้อว่า ไม่ควรยึดถืออย่างนั้น ในที่สุดตรัสสรูปว่า ภิกษุผู้ไม่เห็นทั้งสามอย่างนั้น ย่อมไม่ยึดถืออะไรๆ ในโลก เมื่อไม่ยึดถือก็ไม่สะดุ้งดิ้นรน เมื่อไม่สะดุ้งดิ้นรน ก็ดับสนิทเฉพาะตน รู้ว่าชาติสิ้นแล้ว ได้อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ได้ทำหน้าที่เสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มีอีก ภิกษุผู้หลุดพ้นแล้วเช่นนี้ไม่ควรที่ใครๆ จะกล่าวว่า ท่านมีความเห็นว่าสัตว์ตายแล้วเกิด สัตว์ตายแล้วไม่เกิด สัตว์ตายแล้วทั้งเกิดทั้งไม่เกิด และสัตว์ตายแล้วเกิดก็ไม่ใช่ ไม่เกิดก็ไม่ใช่ ข้อนั้นเพราะเหตุไร ? เพราะวัฏฏะ ย่อมหมุนเวียนไปตราบเท่าที่ยังมีทางแห่งคำเรียกชื่อ มีทางแห่งคำพูดจา มีบัญญัติ มีทางแห่งการบัญญัติ มีการนัดกันรู้ มีการรู้ได้ด้วยปัญญา และยังมีการหมุนเวียน

อยู่ ภิกษุผู้หลุดพ้นเพราะความรู้จริงนั้น ไม่ควรที่ใครๆ จะมีความเห็นว่าท่านไม่รู้ไม่เห็น

(**หมายเหตุ** : การที่พระอรหันต์ไม่ติดอยู่ในความเห็นข้อใดข้อหนึ่ง ที่ว่าสัตว์ตายแล้วเกิดหรือไม่นั้น เป็นเพราะไม่ติดอยู่ในสมมติบัญญัติเกี่ยวกับกระแสหมุนเวียน เมื่อรู้เท่ากระแสหมุนเวียนและหลุดพ้น จึงไม่ควรที่จะกล่าวว่าท่านไม่รู้ไม่เห็น)

ที่ตั้งแห่งวิญญาณ ๗ อย่าง

ต่อจากนั้นทรงแสดงวิญญาณฐิติ (ที่ตั้งแห่งวิญญาณ) ๗ อย่าง คือ :-

๑. สัตว์เหล่าหนึ่งมีกายต่างกัน มีสัญญา (ความจำได้หมายรู้) ต่างกัน เช่น มนุษย์ เทวดาบางพวก และเปรตบางพวก[๕]

๒. สัตว์เหล่าหนึ่งมีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น เทพ พวกพรหมที่เกิดด้วยปฐมฌาน และสัตว์ที่อยู่ในอบาย ๔

---

[๕] อรรถกถาอธิบายว่า ได้แก่ พวกเวมานิกเปรต คือ เปรตที่ได้วิมาน ซึ่งได้รับความสุขความทุกข์ สลับกันไปเปรตพวกนี้ ไม่จัดอยู่ในอบายภูมิ ดูอรรถกถาเล่ม ๒ หน้า ๑๓๙

๓. สัตว์เหล่าหนึ่งมีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาต่างกัน เช่น เทพพวกอาภัสสรพรหม

๔. สัตว์เหล่าหนึ่งมีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น เทพพวกสุภกิณหพรหม

๕. สัตว์เหล่าหนึ่งก้าวล่วงความกำหนดหมายรูป ทำในใจว่า อากาศ หาที่สุดมิได้ เข้าถึงอากาสานัญจายตนะ (เป็นพรหมไม่มีรูปพวกที่ ๑)

๖. สัตว์เหล่าหนึ่งก้าวล่วงอากาสานัญจายตนะ ทำในใจว่า วิญญาณหาที่สุดมิได้ เข้าถึงวิญญาณัญจายตนะ (เป็นพรหมไม่มีรูปพวกที่ ๒)

๗. สัตว์เหล่าหนึ่งก้าวล่วงวิญญาณัญจายตนะ ทำในใจว่า ไม่มีอะไร เข้าถึงอากิญจัญญายตนะ (เป็นพรหมไม่มีรูปพวกที่ ๓)

อายตนะ ๒

ครั้นแล้วทรงแสดงอายตนะ ๒ คือ ๑. อสัญญีสัตตายตนะ อายตนะ หรือที่ต่อคือสัญญีสัตว์ (อสัญญีสัตว์เป็นพวกมีแต่รูปไม่มีวิญญาณ จึงไม่จัดเข้าในวิญญาณฐิติ ๗ อย่าง แต่เรียกว่าอายตนะ) ๒. เนวสัญญานาสัญญายตนะ อายตนะหรือที่ต่อ คือที่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ (นี่เป็น

พรหมไม่มีรูปพวกที่ ๔ เพราะเหตุที่วิญญาณในอรูปพรหมชั้นนี้สุขุมละเอียดอ่อนมาก จึงไม่ควรกล่าวว่ามีวิญญาณหรือไม่มีวิญญาณ ฉะนั้น จึงไม่จัดเข้าในวิญญาณฐิติ ๗ แต่เรียกว่าอายตนะ เป็นอันว่า ต้องกล่าวว่า วิญญาณฐิติ ๗ และ อายตนะ ๒ จึงจะครอบคลุมสัตว์โลกได้หมดทุกชนิด)

ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา

ตรัสสรูปเฉพาะตอนนี้อีกว่า ผู้ใดรู้วิญญาณฐิติทั้งเจ็ด รู้อายตนะทั้งสอง รู้ความเกิดขึ้น รู้ความดับไป รู้ความพอใจ รู้โทษ และรู้การแล่นออก (หลุดพ้น) จากวิญญาณฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ แล้ว ควรหรือที่จะชื่อชมยินดีวิญญาณฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ นั้น พระอานนท์กราบทูลว่า ไม่ควร จึงตรัสว่า ภิกษุผู้รู้ตามความเป็นจริงอย่างนี้ย่อมหลุดพ้นเพราะไม่ถือมั่น (ด้วยอุปาทาน) เรียกว่าปัญญาวิมุติ (ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา)

วิโมกข์ (ความหลุดพ้น) ๘

ทรงแสดงวิโมกข์ ๘ แก่พระอานนท์ต่อไป คือ :-

๑. บุคคลมีรูป เห็นรูป

๒. บุคคลมีความกำหนดหมายในสิ่งไม่มีรูป เห็นรูปภายนอก

๓. บุคคลน้อมใจว่า “งาม”

๔. บุคคลทำไว้ในใจว่า อากาศไม่มีที่สุด เข้าถึงอากาสานัญจายตนะ

๕. บุคคลทำไว้ในใจว่า วิญญาณไม่มีที่สุด เข้าถึงวิญญาณัญจายตนะ

๖. บุคคลทำไว้ในใจว่า ไม่มีอะไร เข้าถึงอากิญ-จัญญายตนะ

๗. บุคคลก้าวล่วงอากิญจัญญายตนะ เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะ

๘. บุคคลก้าวล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนะ เข้าถึงสัญญาเวทยิตนิโรธ[๖]

สรุปเกี่ยวกับวิโมกข์ ๘

ภิกษุผู้เข้าสู่วิโมกข์ ๘ นี้ ได้ทั้งอนุโลม (ตามลำดับ) และปฏิโลม (ถอยกลับจากหลังไปหาหน้า) เข้าได้ออกได้ตามต้องการ ย่อมทำให้แจ้ง (บรรลุ) ความหลุดพ้นด้วยสมาธิ (เจโตวิมุติ) และความหลุดพ้นด้วยปัญญา (ปัญญาวิมุติ)

---

[๖] คำแปลศัพท์เหล่านี้ ดูหน้า ๘๓-๘๕ หมายเลข ๖, ๗, ๘, ๙, ๑๐

อันไม่มีอาสวะเพราะสิ้นอาสวะได้ในปัจจุบัน ภิกษุนี้ เรียกว่า อุภโตภาควิมุต (ผู้พ้นทั้งสองทาง) ไม่มีอุภโตภาควิมุตอย่างอื่น ยอดเยี่ยมกว่า ประณีตกว่า

เมื่อจบพระธรรมเทศนา พระอานนท์ก็ชื่นชมภาษิตของพระผู้มีพระภาค

(**หมายเหตุ** : มหานิทานสูตรนี้ เป็นการแสดงเรื่องความเวียนว่ายตายเกิด โดยแสดงเงื่อนต้น ที่วิญญาณและนามรูป ต่างเป็นปัจจัยของกันและกัน ทำให้เวียนว่ายตายเกิดและเป็นเหตุให้มีการบัญญัติอัตตาตัวตน ผู้รู้แจ้งความจริงย่อมไม่ติดในบัญญัตินั้นๆ ในที่สุดได้แสดงถึงวิญญาณฐิติ คือที่ตั้งแห่งวิญญาณหรือประเภทแห่งสัตว์โลก ๗ กับแสดงอายตนะ ๒ คือพวกที่วิญญาณไม่ปรากฏ กับปรากฏ แต่ไม่ชัด ๒ พวก ในที่สุดได้แสดงวิโมกข์ คือความหลุดพ้น ๘ ประการ ที่ผู้เข้าออกได้คล่องแคล่วจะชื่อว่าผู้พ้นด้วยสมาธิและปัญญา ความจริงควรจะอธิบายรายละเอียดว่า ข้อไหนมีความพิสดารอย่างไร แต่ถ้าทำอย่างนั้นจะไม่จบตามกำหนด จึงต้องขอผ่านไป เสนอแต่ความสำคัญ)

มหาปรินิพพานสูตร

ว่าด้วยมหาปรินิพพานของพระพุทธเจ้า

เริ่มเรื่องเล่าว่า พระพุทธเจ้าประทับ ณ ภูเขาคิชกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์ พระเจ้าอชาตศัตรู กษัตริย์แคว้นมคธ ต้องการจะตีแคว้นวัชชีไว้ในอำนาจ[๗] จึงส่งวัสสการพราหมณ์ให้ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเล่าความให้ทรงทราบแล้ว ให้วัสสการพราหมณ์ฟังดูว่าจะทรงพยากรณ์อย่างไร เพราะเชื่อว่าจะไม่ตรัสผิดความจริง

วัสสการพราหมณ์เข้าไปเฝ้ากราบทูลเรื่องนั้น พระผู้มีพระภาคก็ตรัสถามพระอานนท์ทีละข้อถึงธรรมะ ๗ ประการ ที่ชาววัชชีประพฤติกัน อันจะหวังความเจริญได้โดยส่วนเดียว ไม่มีเสื่อม ว่าพระอานนท์เคยได้ฟังบ้างหรือเปล่า พระอานนท์ก็กราบทูลว่า เคยฟังธรรมะ ๗ ประการนั้น คือชาววัชชี

๑. จะหมั่นประชุมกันเนืองนิตย์

๒. จะพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจของชาววัชชี

๓. จะไม่บัญญัติสิ่งที่มิได้บัญญัติไว้ จะไม่ถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว จะประพฤติปฏิบัติในวัชชีธรรมอันเป็นของเก่า

---

[๗] แคว้นมคธ มีกรุงราชคฤห์เป็นราชธานี แคว้นวัชชี มีกรุงเวสาลีเป็นราชธานี

๔. จะเคารพเชื่อฟังชาววัชชีผู้แก่เฒ่า

๕. จะไม่ก้าวล่วงข่มเหงกุลสตรี (ผู้หญิงที่มีสามีแล้ว) และกุลกุมารี (หญิงสาวที่ยังไม่มีสามี)

๖. จะเคารพนับถือเจดีย์ของชาววัชชีทั้งภายในและภายนอก ไม่ละเลยพลีกรรมอันเป็นธรรมที่เคยให้ทำ

๗. จะจัดการรักษาคุ้มครองอันเป็นธรรม ในพระอรหันต์ของชาววัชชี จะตั้งใจว่าพระอรหันต์ที่ยังไม่มาขอให้มา ที่มาแล้วขอให้เป็นสุข

ครั้นแล้วได้ตรัสแก่วัสสการพราหมณ์ว่า พระองค์เคยตรัสแสดงวัชชีอปริหานิยธรรม (ธรรมะอันเป็นที่ตั้งแห่งความไม่เสื่อมของชาววัชชี) ๗ ประการ เมื่อประทับ ณ สารันทเจดีย์

วัสสการพราหมณ์ก็กราบทูลว่า เพียงข้อใดข้อหนึ่งก็หวังความเจริญได้ ไม่มีเสื่อม จะกล่าวไยถึง ๗ ข้อ พระเจ้าอชาตศัตรูไม่ควรทำการรบกับชาววัชชี เว้นไว้แต่ใช้วิธียุและทำให้แตกกัน แล้วกราบทูลลากลับไป

เมื่อวัสสการพราหมณ์กลับไปแล้ว จึงตรัสให้เรียกประชุมภิกษุที่อยู่ในกรุงราชคฤห์ทั้งหมด แล้วทรงแสดงธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความไม่เสื่อมของภิกษุ ๗ อย่าง รวม ๕ นัย ๖ อย่าง ๑ นัย (รวมเป็น ๓๑ ข้อ)

ระหว่างประทับ ณ เขาคิชฌกูฏใกล้กรุงราชคฤห์นั้น ทรงแสดงเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา โดยมาก

เสด็จสวนมะม่วงหนุ่มและเมืองนาฬันทา

ต่อจากนั้นเสด็จสวนมะม่วงหนุ่ม แสดงธรรมเรื่องศีล สมาธิ ปัญญาโดยมาก แล้วเสด็จเมืองนาฬันทา พระสารีบุตรเข้าไปเฝ้ากราบทูลสรรเสริญพระผู้มีพระภาค พระองค์ตรัสโต้ตอบด้วย และในที่นั้นก็ทรงแสดงธรรมเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา โดยมาก

เสด็จปาฏลิคาม

ครั้นแล้วเสด็จสู่ปาฏลิคาม อุบาสกชาวปาฏลิคามมาเฝ้ากราบทูลเชิญให้เข้าพักในที่พัก ทรงแสดงโทษของความวิบัติจากศีล ๕ ประการ คือ ๑. เสื่อมทรัพย์ ๒. มีกิตติศัพท์ในทางชั่ว ๓. เมื่อเข้าสู่บริษัทไม่องอาจ มีอาการเก้อเขิน ๔. เป็นผู้หลง ถึงแก่ความตาย ๕ เมื่อตายแล้วก็เข้าถึงอบาย ทุคคติ วินิบาต[๘] นรก แล้วทรงแสดงอานิสงส์

[๘] คำว่า วินิบาต หมายถึงไปเกิดเป็นเวมานิกเปรต มีสุขทุกข์สลับกัน คืออาจอยู่วิมานสมัยหนึ่ง ทนทุกข์ทรมานสมัยหนึ่ง

แห่งความสมบูรณ์ด้วยศีล ๕ ประการ ในทางตรงกันข้ามกับศีลวิบัติ

กล่าวถึงสุนีธพราหมณ์และวัสสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์ชาวมคธ มาสร้างเมืองในปาฏลิคามเพื่อป้องกันชาววัชชี (ชายแดนมคธกับวัชชี ตรงนั้นมีแม่น้ำคงคากั้นเป็นเขตแดน ทางมคธจึงสร้างเมืองยุทธศาสตร์ไว้ที่ปาฏลิคาม) และได้นิมนต์พระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ฉันภัตตาหาร ณ ที่อยู่ของตนเมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จไปฉันเสร็จแล้วทรงอนุโมทนา และเสด็จเดินทางต่อไป มหาอำมาตย์ทั้งสองตามส่งเสด็จ และตั้งชื่อประตูที่เสด็จผ่านว่า ประตูโคดม ตั้งชื่อท่าน้ำที่เสด็จข้ามแม่น้ำคงคาว่าท่าโคดม

เสด็จโกฏิคามและนาทิกคาม

เมื่อเสด็จข้ามแม่น้ำคงคาแล้ว ได้เสด็จต่อไป (ในแคว้นวัชชี) สู่โกฏิคาม ณ ที่นั้น ทรงแสดงธรรม เรื่องอริยสัจจ์ ๔ และแสดงเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา โดยมาก ต่อจากนั้นได้เสด็จไปพัก ณ โรงพักคนเดินทางทำด้วยอิฐ ในนาทิกคาม ณ ที่นั้นทรงแสดงธรรมปรารภคำถามของพระอานนท์ที่ว่า ผู้นั้นผู้นี้

ตายไป มีคติอย่างไร โดยแสดงหลักธรรมที่ผู้ประพฤติปฏิบัติอาจพยากรณ์ตนเองได้ว่า จะพ้นคติที่ตกต่ำหรือไม่ และแม้ ณ นาทิกคามนั้น ก็ทรงแสดงเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา โดยมาก

เสด็จป่ามะม่วงของนางอัมพปาลี

จากนาทิกคามได้เสด็จไปพัก ณ ป่ามะม่วงของนางอัมพปาลี และได้แสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายให้มีสติสัมปชัญญะ และโดยเฉพาะได้แสดงการตั้งสติ (สติปัฏฐาน) ๔ ประการ

นางอัมพปาลี ซึ่งเป็นหญิงนครโสเภณี ทราบว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาประทับ ณ ป่ามะม่วงของตน ก็สั่งเตรียมยานอย่างดี เดินทางไปเฝ้า และนิมนต์พระผู้มีพระภาคไปฉันที่บ้านของตน พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ในวันรุ่งขึ้น

ฝ่ายกษัตริย์ลิจฉวีทั้งหลายทราบว่าพระผู้มีพระภาคเสด็จมาประทับ ณ ป่ามะม่วงของนางอัมพปาลีใกล้กรุงเวสาลี ก็สั่งเตรียมยานอย่างดี แต่งกายงดงามออกเดินทางไปสวนทางกับยานของนางอัมพปาลีถามทราบความว่านางอัมพปาลีนิมนต์พระพุทธเจ้า พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ฉันในวันรุ่งขึ้น จึงขอร้องให้มอบให้ตนเป็นผู้ถวายอาหารแทน

โดยจะให้เงินแสนหนึ่ง นางอัมพปาลีตอบว่า แม้จะให้เมือง เวสาลี พร้อมทั้งอาหารก็จะไม่ยอมให้ถวายอาหารแทนตน เมื่อกษัตริย์ลิจฉวีไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ก็กราบทูลนิมนต์ฉัน ในวันรุ่งขึ้น พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า นางอัมพปาลีนิมนต์ ไว้แล้ว ก็ดีดมือแสดงความเสียดาย

เมื่อไปฉันที่บ้านนางอัมพปาลีในวันรุ่งขึ้น นางอัมพปาลี ก็ได้ถวายป่ามะม่วงแก่ภิกษุสงฆ์ ณ ป่ามะม่วงนั้น ทรงแสดง ธรรมเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา โดยมาก

เสด็จจำพรรษา ณ เวฬุวคาม

ต่อจากนั้นได้เสด็จไปยังเวฬุวคาม (หมู่บ้านไม้มะตูม) และตรัสอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ จำพรรษารอบเมืองเวสาลีได้ ตามอัธยาศัย ในระหว่างพรรษาทรงประชวร แต่ทรงเห็น ว่ายังไม่ได้ลาอุปัฏฐาก (ผู้รับใช้) ยังไม่ได้ลาภิกษุสงฆ์ ยัง ไม่สมควรปรินิพพาน จึงทรงขับไล่อาพาธด้วยความเพียร อธิษฐานชีวิตสังขาร (ตั้งพระหฤทัยให้ดำรงชีวิตอยู่) เมื่อหาย ประชวรแล้ว พระอานนท์เข้าไปเฝ้ากราบทูลความกังวลใจ ที่เห็นทรงประชวร ตรัสตอบว่าพระองค์ได้ทรงแสดงธรรม ไม่มีภายใน ไม่มีภายนอก ไม่มีกำมือของอาจารย์ในธรรม ทั้งหลาย (ไม่ปิดบังธรรมะ) ไม่ได้ทรงยึดถือว่าบริหารภิกษุสงฆ์

และมิได้ทรงยึดถือว่าภิกษุสงฆ์เป็นผู้เล่าเรียนจากพระองค์ ทรงเปรียบพระองค์ซึ่งแก่เฒ่าล่วงวัย มีพระชนม์มายุถึง ๘๐ ปีว่าเหมือนเกวียนเก่าซ่อมด้วยไม้ไผ่ ตรัสเตือนให้พึ่งตน พึ่งธรรมะ และตรัสสอนสติปัฏฐาน ๔

ทรงปลงอายุสังขาร

เมื่อเสด็จพักผ่อนกลางวัน ณ ปาวาลเจดีย์ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงนิมิตโอภาสอันชัดเจน (บอกใบ้อย่างชัดเจน) แก่พระอานนท์ว่า ผู้ใดเจริญอิทธิบาท (ธรรมที่ให้บรรลุความสำเร็จผล) ๔ ประการดีแล้ว ถ้าปรารถนาก็อาจมีอายุยืนอยู่ได้ถึงกัปป์หรือเกินกัปป์[๙] แต่พระอานนท์นึกไม่ถึง จึงมิได้กราบทูลอาราธนา

เมื่อพระอานนท์ออกไปจากที่เฝ้า มาร[๑๐] จึงมาอาราธนาให้นิพพาน พระองค์ทรงมีสติสัมปชัญญะปลงอายุสังขาร

---

[๙] อรรถกถาแก้ว่า อยู่ได้อีกร้อยปีหรือยิ่งกว่า

[๑๐] คำว่า มาร อาจหมายได้หลายอย่าง ทั้งเทวปุตตมาร และมัจจุมาร สุดแต่จะอธิบายให้เหมาะสม เป็นบุคคลาธิษฐาน คือแสดงบุคคลเป็นที่ตั้ง หรือธรรมาธิษฐาน แสดงธรรมะเป็นที่ตั้ง

ณ ปาวาลเจดีย์นั้น (ปลงพระหฤทัยว่า ต่อไปนี้อีก ๓ เดือน จะเสด็จปรินิพพาน) ก็เกิดแผ่นดินไหวมหัศจรรย์ เป็นต้น

พระอานนท์กราบทูลถาม จึงตรัสตอบถึงเหตุแห่งแผ่นดินไหว แล้วทรงแสดงบริษัท ๘ มีขัตติยบริษัทเป็นต้น และการที่พระองค์เคยเสด็จเข้าไปสู่บริษัทเหล่านั้นทำพระองค์ให้เข้ากันได้กับบริษัทเหล่านั้น แล้วทรงแสดงอภิภายตนะ (อารมณ์อันครอบงำธรรมะที่เป็นข้าศึก หรือธรรมะฝ่ายต่ำ) ๘ ประการ วิโมกข์ (ธรรมะเป็นเครื่องหลุดพ้นจากธรรมะที่เป็นข้าศึก) ๘ ประการ

แล้วตรัสเล่าเรื่องที่ทรงปลงอายุสังขาร พระอานนท์จึงกราบทูลอาราธนาให้ทรงพระชนม์ชีพอยู่อีก ตรัสว่า มิใช่กาลที่จะขอร้องเสียแล้ว เพราะได้ทรงแสดงนิมิต (เครื่องหมาย) แสดงโอภาส (แสงสว่าง-หมายถึงการบอกใบ้) อย่างชัดเจนแล้วหลายครั้ง คือที่กรุงราชคฤห์ ๑๐ แห่ง ที่กรุงเวสาลี ๖ แห่ง แต่พระอานนท์ก็มิได้อาราธนา บัดนี้ พระองค์ทรงปลงอายุสังขารเสียแล้ว จึงมิใช่ฐานะที่จะทรงคืนความตั้งพระหฤทัย

เสด็จป่ามหาวันประชุมภิกษุสงฆ์

ต่อจากนั้นเสด็จสู่เรือนยอด ณ ป่ามหาวัน ทรงเรียกประชุมภิกษุสงฆ์ที่อยู่ในกรุงเวสาลีทั้งหมด ณ ที่นั้น แล้วทรงแสดงสติปัฏฐาน (การตั้งสติ ๔ อย่าง สัมมัปปธาน (ความเพียรชอบ) ๔ อย่าง อิทธิบาท (ธรรมอันให้บรรลุความสำเร็จ) ๔ อย่าง อินทรีย์ (ธรรมอันเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน) ๕ อย่าง พละ (ธรรมอันเป็นกำลัง) ๕ อย่าง โพชฌงค์ (ธรรมอันเป็นองค์ประกอบให้ได้ตรัสรู้) ๗ อย่าง และมรรค (ข้อปฏิบัติหรือทางดำเนิน) ๘ อย่าง (รวม ๓๘ ประการ) ว่าเป็นอภิญญาเทสิตธรรม (ธรรมที่ทรงแสดงด้วยความรู้ยิ่ง) แล้วตรัสเตือนภิกษุทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท อีก ๓ เดือนต่อแต่นี้ พระองค์จะปรินิพพาน

เสด็จภัณฑคามและที่อื่นๆ

แล้วเสด็จจากกรุงเวสาลีสู่ภัณฑคาม ทรงแสดงอริยธรรม (ธรรมอันประเสริฐ) ๔ ประการ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และวิมุติ (ความหลุดพ้น) และทรงแสดงเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา โดยมาก

ต่อจากนั้นเสด็จสู่หัตถิคาม อัมพคาม ชัมพุคาม และโภคนคร โดยลำดับ ณ โภคนครทรงแสดงมหาปเทส (หลักอ้างอิงสำหรับสอบสวนข้อกล่าวอ้างของผู้อื่นที่ว่าเป็นธรรมเป็นวินัย เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า) ๔ ประการ โดยให้สอบกับพระสูตรเทียบกับพระวินัยก่อน

เสด็จกรุงปาวา ฉันอาหารของนายจุนทะ

ครั้นแล้วเสด็จสู่ปาวา นายจุนทะบุตรช่างทองนิมนต์ฉัน ก็เสด็จไปฉันพร้อมด้วยภิกษุทั้งหลาย ตรัสเรียกให้นำสูกรมัททวะ (มีผู้แปลว่า มังสะสุกรอ่อนบ้าง เห็ดชนิดหนึ่งบ้าง) มาที่พระองค์ให้ถวายอาหารอื่นแด่พระสงฆ์ เมื่อฉันแล้วตรัสสั่งให้นำสูกรมัททวะนั้นไปฝังเสีย ต่อมาทรงประชวรลงพระโลหิตมีเวทนากล้า แต่ก็ทรงมีสติสัมปชัญญะอดกลั้นอาพาธนั้น ไม่ทรงเดือดร้อน

ระหว่างที่เสด็จกรุงกุสินารา

ทรงเดินทางต่อไปยังกรุงกุสินารา ทรงแวะจากทางให้พระอานนท์ปูผ้าสังฆาฏิ ๔ ชั้นถวาย แล้วตรัสสั่งพระอานนท์ให้ไปตักน้ำมา ครั้งแรกน้ำขุ่นเพราะเกวียน

ประมาณ ๕๐๐ ผ่านไป พระอานนท์จึงไม่ตัก กราบทูลเชิญเสด็จต่อไปยังกกุธานที แต่ตรัสซ้ำให้ไปตักน้ำมา คราวนี้กลับได้น้ำใส

ณ ที่นั้น ปุกกุสะ มัลลบุตร เดินทางจะไปกรุงปาวา เข้าไปเฝ้าสนทนาด้วย พระองค์ก็รับสั่งโต้ตอบด้วย เมื่อจะจากไปได้ถวายผ้าเนื้อเกลี้ยงสีทองคู่หนึ่งแด่พระผู้มีพระภาค ตรัสแนะให้ถวายพระองค์ผืนหนึ่ง ถวายพระอานนท์ผืนหนึ่ง เมื่อปุกกุสะไปแล้ว พระอานนท์ก็นำผ้าผืนที่ได้รับไปถวายพระผู้มีพระภาค และกราบทูลว่า พระฉวีวรรณผ่องใสยิ่งนัก ตรัสตอบว่า พระฉวีวรรณของพระองค์ย่อมผ่องใสเป็นพิเศษ ๒ คราว คือ ในคืนที่จะตรัสรู้ กับในคืนที่จะปรินิพพาน

ต่อจากนั้นเสด็จข้ามแม่น้ำกกุธา ตรัสสั่งพระอานนท์ให้บอกแก่นายจุนทะอย่าให้เดือดร้อนว่า พระองค์ฉันอาหารของเขาแล้วปรินิพพาน ให้ชี้แจงว่า บิณฑบาตที่ถวายก่อนตรัสรู้และก่อนปรินิพพานนั้นมีผลมาก มีอานิสงส์มาก

ครั้นแล้วเสด็จเลียบฝั่งนอกของแม่น้ำหิรัญญวดี สู่ป่าไม้สาละของมัลลกษัตริย์ใกล้กรุงกุสินารา ให้ตั้งเตียงผินพระเศียรไปทางทิศอุดร ทรงบรรทมมีสติสัมปชัญญะ ตรัสปรารภการบูชาด้วยการประพฤติธรรมว่ายอดเยี่ยม

สถานที่ควรสังเวช ๔ แห่ง

ทรงแสดงสังเวชนียสถาน คือสถานที่ควรสังเวช ๔ คือ ที่ที่พระตถาคตประสูติ ตรัสรู้ แสดงธรรมจักร และปรินิพพาน ว่าเมื่อภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา จาริกไป มีจิตเลื่อมใส และตายลง ก็จะเข้าสู่สุคติโลกสวรรค์

วิธีปฏิบัติในสตรีและพุทธสรีระ

ทรงแสดงวิธีปฏิบัติในสตรี (มาตุคาม) ตามที่พระอานนท์กราบทูลถามว่าไม่ควรมอง ถ้าจำเป็นจะมองก็ไม่ควรพูดด้วย ถ้าจำเป็นจะพูดด้วย ก็ให้ตั้งสติ แล้วทรงแสดงวิธีปฏิบัติต่อพระพุทธสรีระ เช่นเดียวกับสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิ์ในเมื่อพระอานนท์กราบทูลถาม โดยทรงแสดงว่า ให้ห่อด้วยผ้าใหม่ แล้วห่อด้วยสำลี รวม ๕๐๐ ชั้น แล้วใส่ในรางเหล็กเต็มด้วยน้ำมัน ปิดด้วยรางเหล็ก ทำจิตกาธานด้วยของหอมแล้ว ทำการเผา สร้างสตูปไว้ในทางสี่แพร่ง

ผู้ควรแก่สตูป

ทรงแสดงถึงบุคคลผู้เป็นถูปารหะ (ผู้ควรแก่สตูป) ๔ คือ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า สาวกของพระพุทธเจ้า และพระเจ้าจักรพรรดิ

ตรัสสรรเสริญพระอานนท์

พระอานนท์เข้าไปสู่วิหารเหนี่ยวสลักเพชร (หัวลิ่มประตู ทำรูปเป็นศีรษะวานร) ยืนร้องไห้ ด้วยคิดว่า ท่านยังเป็นเสขะ (ผู้ยังต้องศึกษา คือเป็นเพียงพระโสดาบันยังไม่บรรลุอรหัตตผล) แต่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงอนุเคราะห์ท่าน จักปรินิพพานเสียแล้ว

พระผู้มีพระภาคทรงทราบ ตรัสเรียกเข้าเฝ้า แล้วตรัสปลอบใจว่า เป็นธรรมดาที่จะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจ จะปรารถนาให้สิ่งที่มีความทรุดโทรมเป็นธรรมดามิให้ทรุดโทรม ย่อมเป็นไปไม่ได้ แล้วตรัสสรรเสริญพระอานนท์ว่า ตั้งเมตตาทางกาย วาจา ใจ ในพระองค์มาตลอดกาลนาน ได้ชื่อว่า ทำบุญไว้แล้ว จงเริ่มตั้งความเพียรเถิด จะเป็นผู้สิ้นอาสวะโดยพลัน

ครั้นแล้วตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมา ตรัสสรรเสริญพระอานนท์ว่า ภิกษุอุปัฏฐาก (รับใช้) พระพุทธเจ้าทั้งในอดีตและอนาคต ก็อย่างยิ่งเพียงเท่านี้พระอานนท์ ทรงสรรเสริญว่า พระอานนท์เป็นบัณฑิต รู้กาลที่ควรจะจัดให้ใครเข้าเฝ้า และเป็นที่พอใจใคร่สดับธรรมของบริษัท ๔

ตรัสเรื่องกรุงกุสินารา

พระอานนท์กราบทูลว่า อย่าปรินิพพานในกรุงกุสินารานี้ ซึ่งเป็นเมืองเล็ก เมืองดอย เป็นกิ่งเมือง ขอให้เสด็จไปปรินิพพานในเมืองใหญ่ ๆ เช่น จัมปา ราชคฤห์ สาวัตถี โกสัมพี พาราณสี แต่ตรัสตอบว่า กรุงกุสินารา เคยเป็นราชธานีนามว่า กุสาวดี ซึ่งพระเจ้ามหาสุทัสสนะจักรพรรดิทรงปกครอง เคยเจริญรุ่งเรืองยิ่งมาแล้ว ครั้นตรัสสั่งให้พระอานนท์ไปแจ้งข่าวที่จะปรินิพพานแก่มัลลกษัตริย์ ซึ่งพากันเศร้าโศก และมาเฝ้าในราตรีนั้น พระอานนท์ก็จัดให้เข้าถวายบังคมเป็นครอบครัวไป เสร็จสิ้นภายในยามแรกแห่งราตรี

โปรดสุภัททปริพพาชก

ครั้งนั้น ปริพพาชก (นักบวชนอกพระพุทธศาสนา) คนหนึ่ง ชื่อสุภัททะ มาเฝ้า พระอานนท์จะไม่ให้เข้าเฝ้า แต่พระผู้มีพระภาคทรงทราบ จึงทรงอนุญาตให้เข้าเฝ้าได้ เมื่อกราบทูลถาม ทรงโต้ตอบแสดงธรรมให้ฟัง ก็ขอบวช และเพียรพยายามจนได้บรรลุอรหัตตผลในไม่ช้า นับเป็นพระสาวกองค์สุดท้ายที่ทันเห็นพระพุทธเจ้า

พระดำรัสตรัสสั่ง

ครั้นแล้วตรัสสั่งความแก่พระอานนท์ ดังต่อไปนี้ :-

๑. ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว จักเป็นพระศาสดาของท่านทั้งหลายเมื่อเราล่วงลับไป

๒. เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว ภิกษุทั้งหลายไม่พึงเรียกกันด้วยคำว่า อาวุโส เช่นที่เรียกกันอยู่ในบัดนี้ พึงเรียกภิกษุอ่อนกว่า โดยชื่อ โดยโคตร หรือ ด้วยคำว่า อาวุโส (ผู้มีอายุ) พึงเรียกภิกษุผู้แก่กว่าว่า ภันเต (ท่านผู้เจริญ) หรือ อายัสมา (ท่านผู้มีอายุ)

๓. เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว เมื่อสงฆ์ปรารถนาก็จะถอนสิกขาบทเล็กน้อยเสียได้

๔. เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว สงฆ์พึงลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉันนะ คือ ปล่อยให้ทำอะไรตามชอบใจ ไม่พึงว่ากล่าวตักเตือน

ทรงเปิดโอกาสให้ซักถาม

ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายแล้ว ทรงเปิดโอกาสว่า ถ้าภิกษุแม้รูปหนึ่งมีความสงสัยเคลือบแคลงในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ในมรรค หรือในข้อบัญญัติ ก็ให้ถามได้อย่าเดือดร้อนใจว่า ศาสดาอยู่ต่อหน้า แต่มิได้ถามในที่ต่อหน้า แต่ก็ไม่มีผู้ใดถาม พระอานนท์จึงกราบทูลแสดงความอัศจรรย์ ตรัสตอบว่า เพราะภิกษุที่ประชุมกันอยู่ถึง ๕๐๐ นี้ อย่างต่ำก็เป็นพระโสดาบัน

ปัจฉิมโอวาท

ครั้นแล้วตรัสว่า **"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! บัดนี้เราเตือนท่าน สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม (สมบูรณ์) เถิด"** นี้เป็นปัจฉิมวาจาของพระตถาคต

ลีลาในการปรินิพพาน

ครั้นแล้วทรงเข้าฌานที่ ๑ ออกจากฌานที่ ๑ เข้าสู่ฌานที่ ๒ เป็นลำดับไปจนครบรูปฌาน (ฌานมีรูปเป็นอารมณ์) ๔ อรูปฌาน (ฌานมีสิ่งมิใช่รูปเป็นอารมณ์) ๔ และสัญญาเวทยิตนิโรธ (สมาบัติที่ดับสัญญาความกำหนดหมาย และเวทนา ความรู้สึกสุข ทุกข์ ไม่ทุกข์ไม่สุข)[๑๑] ต่อจากนั้นทรงออกจากสัญญาเวทยิตนิโรธ ย้อนกลับเข้าสู่อรูปฌานที่ ๔ (คล้ายกับออกจากตึกชั้นที่ ๙ ย้อนลงมาสู่ชั้นที่ ๘) โดยนัยนี้ทรงย้อนกลับไปถึงฌานที่ ๑ ออกจากฌานที่ ๑ เข้าสู่ฌานที่ ๒ เรื่อยไปจนถึงฌานที่ ๔ เมื่อออกจากฌานที่ ๔ แล้วก็ปรินิพพาน (เป็นการไม่ติดในรูปฌานหรืออรูปฌาน เพราะนิพพานในระหว่างแห่งรูปฌานและอรูปฌาน)

เมื่อพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้ว ก็เกิดแผ่นดินไหว และมีหลายท่านกล่าวภาษิตในทางธรรม เหตุการณ์นี้ยังความโศกสลดให้เกิดแก่ภิกษุผู้ยังไม่ปราศจากราคะ และยังธรรมสังเวชให้เกิดแก่ภิกษุผู้ปราศจากราคะแล้ว

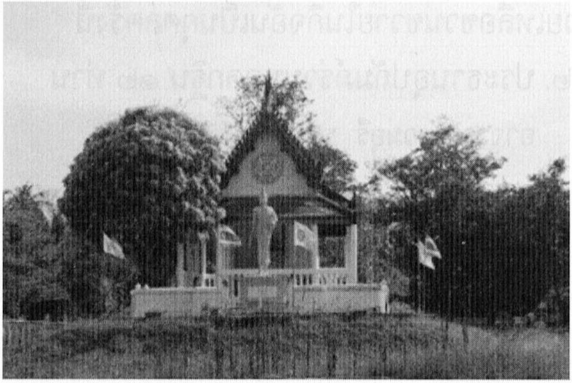
[๑๑] รวมทั้งเก้าข้อนี้ เรียกอนุบุพพวิหาร คือธรรมเป็นเครื่องอยู่แห่งจิตใจโดยลำดับ คล้ายวิหาร ๙ ชั้น แต่ละชั้นมีอารมณ์แห่งจิตต่างกันไป

การถวายพระเพลิง

มัลลกษัตริย์ก็จัดการถวายพระเพลิงพระศพพระผู้มีพระภาค ภายหลังที่ตั้งพระศพจัดเครื่องสักการบูชาครบ ๗ วัน และภายหลังที่พระมหากัสสปเถระ พร้อมด้วยภิกษุบริษัทมาถวายบังคมพระศพเสร็จแล้ว อนึ่ง ในบริษัทของพระมหากัสสปนั้น ขณะที่ภิกษุทั้งหลายกำลังร้องไห้คร่ำครวญในข่าวปรินิพพานของพระผู้มีพระภาค ก็มีภิกษุรูปหนึ่งผู้บวชเมื่อแก่ชื่อว่าสุภัททะ กล่าวห้ามภิกษุเหล่านั้นมิให้เศร้าโศก ควรจะดีใจว่า ต่อไปนี้จะไม่มีใครมาห้ามทำอย่างนั้นอย่างนี้ ปรารถนาจะทำอะไรก็ทำได้ตามพอใจ (ซึ่งพระมหากัสสปได้ปรารภเป็นเหตุเสนอให้สงฆ์ทำสังคายนา)

เมื่อถวายพระเพลิงแล้ว ก็มีกษัตริย์และพราหมณ์จากแคว้นต่างๆ มาขอพระสารีริกธาตุ (พระอัฏฐิ) ครั้งแรกมัลลกษัตริย์จะไม่ให้ แต่โทณพราหมณ์พูดเกลี้ยกล่อมให้เห็นแก่ความสงบ จึงได้ตกลงแบ่งให้ไป ต่างก็นำไปทำสตูปบรรจุและทำการฉลองในนครของตน

ข่าวอนุโมทนา

คณะกรรมการมูลนิธิแนบมหานีรานนท์ ขออนุโมทนากับท่านผู้มีอุปการคุณทุกท่าน ที่ได้ร่วมกันอุปถัมภ์ค้ำชูมูลนิธิแนบมหานีรานนท์ ซึ่งได้ดำเนินกิจการพระพุทธศาสนาทั้งทางด้านคันถธุระและวิปัสสนาธุระมาอย่างยาวนานกว่า ๓ ทศวรรษ ดังนี้

๑. อาจารย์นิตยา ปรีชายุทธ อาจารย์สุมณฑา กระจาดทอง คุณแม่ละออง มั่งมีและครอบครัว คุณพจนา ศักดิ์ดาสุคนธ์-ครอบครัว และครอบครัวนนทการ รับเป็นประธานเจ้าภาพถวายผ้ากฐินสามัคคี พ.ศ. ๒๕๖๒ ร่วมกับเหล่าคณาจารย์และคณะนักศึกษา

พระอภิธรรมวัดสามพระยา วัดธาตุทอง มูลนิธิแนบมหานีรานนท์ และผู้ปฏิบัติธรรม ตลอดจนสาธุชนทั้งหลายที่ได้ช่วยเหลือขวนขวายในกิจอันเป็นกุศลครั้งนี้

๒. ประธานอุปถัมภ์ร่วมทอดกฐิน ๑๒ ท่าน

อาจารย์แววมยุรี ราชพัฒน์
คุณดวงกมล ตัณชวนิชย์
นายประสงค์ - นางพเยาว์ กระจาดทอง
คุณทรงพล หริรักษ์สกุล และครอบครัว
คุณนิลรัตน์ เตียงธวัช และครอบครัว
คุณขวัญใจ ศุภวัตรวรคุณ และครอบครัว
คุณชูศรี อินทสุวรรณ และครอบครัว
คุณอรดี แย้มสรวล และครอบครัว
คุณทิติภา ขจรไชยกูล และครอบครัว
คุณชนิดา ลิ้มธงเจริญ และครอบครัว
คุณช้อฮั้ว แซ่โง้ว และครอบครัว
คุณสายทอง คนยงค์ - คุณยุทธศักดิ์ ตัณชวนิชย์

๓. ท่านที่เป็นเจ้าภาพถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ สามเณร แม่ชี ตลอดจนเจ้าภาพโรงทานต่างๆ ในวันงานถวายผ้ากฐินสามัคคีทุกๆ ท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้

๔. เจ้าภาพสร้างเขื่อนรอบเรือนกรรมฐาน

อ.ปราโมช น้อยวัฒน์ ๓๒,๒๐๐ บาท

๕. เจ้าภาพติดเครื่องปรับอากาศเรือนกรรมฐานและห้องเรียน (เพิ่มเติม)

คุณลุงสมาน คุณป้าบาหยัน สร้อยมาดี ๖,๐๐๐ บาท

คุณจารุชา ชัยประภา ๒,๐๐๐ บาท

๖. เจ้าภาพเดินสายไฟใหม่เรือนกรรมฐาน (เพิ่มเติม)

คุณแม่อิม และบุตรหลาน ๑๑,๐๐๐ บาท

อ.กรรณิการ์ มูลทวี ๑๐,๐๐๐ บาท

คุณกิจชัย หลายศิริกุล ๓,๐๐๐ บาท

คุณกิตติมา และคุณนภิส เอี่ยมวงศรี ๓,๐๐๐ บาท

คุณอัญชลี เสรีวุฒิพงศ์ ๒,๐๐๐ บาท

คุณลาวัณย์ อุปภักดี ๑,๐๐๐ บาท

คุณวิมล วาณิชวรานนท์และครอบครัว ๑,๐๐๐ บาท

แม่อำภา กลิ่นขจร ๑,๐๐๐ บาท

คุณประไพ เศรณีปราการ ๕๐๐ บาท

คุณนันทิดา งามวิริยะพงศ์ ๒๐๐ บาท

ครอบครัวตรีชั้น ๕๐๐ บาท

๗. ปรับพื้นยกระดับศาลพระภูมิ

คุณปวีนา สิริบุญวินิต	๑,๕๐๐	บาท
คุณศิริวรรณ ฉันทาดิสัย	๑,๐๐๐	บาท
คุณพีระรัสมิ์ สุพรรณธะริดา	๑,๐๐๐	บาท
คุณครอบครัวตรีชั้น	๕๐๐	บาท
คุณแน่งน้อย งามพรสุขสวัสดิ์	๕๐๐	บาท

๘. ซ่อมแซมห้องน้ำเรือนกรรมฐาน

คุณชวินดา ทรัพย์เครือญาติ	๓,๐๐๐	บาท
อ.สุนีย์ มงคลวิทย์ และเพื่อน	๑,๑๐๐	บาท
คุณพีระรัสมิ์ สุพรรณธะริดา	๑,๐๐๐	บาท
คุณอรนงค์ บุญสู่กิจ	๑,๐๐๐	บาท
คุณนพวัลย์ อาชวจินดา	๑,๐๐๐	บาท
คุณธนัญชญา เลิศลีลากิจจา	๑,๐๐๐	บาท
คุณอาภา บัวบาน และลูกหลาน	๑,๐๐๐	บาท
คุณชวันรัตน์ อมรวิริยะกุล	๑,๐๐๐	บาท
ครอบครัวตรีชั้น	๕๐๐	บาท
คุณรุจศิดา วรอาวรณ์	๕๐๐	บาท
คุณอุดมพร เย็นสุข	๒๕๐	บาท
คุณอังคณา ศรีขจร	๒๐๐	บาท
คุณปัทมนันท์ ตาแก้ว	๒๐๐	บาท

๙. ท่านที่เป็นเจ้าภาพถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ สามเณร แม่ชี ตลอดจนผู้ปฏิบัติธรรมรายวันทุกๆ ท่าน ที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้

๑๐. ท่านที่บริจาคเครื่องอุปโภค บริโภคต่างๆ ตลอดจนอุปกรณ์ประกอบการศึกษาถวายภิกษุ – แม่ชี นักศึกษาพระอภิธรรมแก่มูลนิธิแนบมหานีรานนท์ตลอดมา ทุกๆ ท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้

๑๑. ท่านที่บริจาคสมทบทุนมูลนิธิแนบมหานีรานนท์ สมทบทุนค่าอาหาร ค่าพิมพ์หนังสือเผยแพร่ ค่าพิมพ์หนังสือคู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าใช้จ่ายเผยแพร่ธรรมทางสถานีวิทยุ ค่าซ่อมแซมอาคารสถานที่ต่างๆ ตลอดจนค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานของมูลนิธิฯ อื่นๆ ทั่วไป ทุกๆ ท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้

ด้วยอานุภาพของพระรัตนตรัย และด้วยบุญญานุภาพของท่านทั้งหลายที่ได้บำเพ็ญมาแล้วนั้น ขอให้ท่านสาธุชนทั้งหลาย จงมีอายุยืนยาว มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุข มีกำลังกายและกำลังใจเข้มแข็ง มีปฏิภาณและมีปัญญา เป็นผู้ไม่มีโรค มีความเป็นอิสระ เป็นผู้งอกงามไพบูลย์ในคำสอนของพระพุทธเจ้า และขอจงบรรลุพระนิพพานโดยเร็วพลัน ด้วยกันทุกท่านเทอญ

ข่าวมูลนิธิฯ

มูลนิธิแนบมหานรานนท์ มีวัตถุประสงค์ในการจรรโลงและสืบทอดพระพุทธศาสนาเถรวาท ด้วยการส่งเสริมธุระในพระศาสนา ๒ ประการ คือ **คันถธุระ**และ**วิปัสสนาธุระ**

คันถธุระ

๑. จัดตั้งสำนักศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกพระอภิธรรม หลักสูตรประจำ ๒ ปี สำหรับพระภิกษุสามเณร และแม่ชี (สำหรับฆราวาสพักนอกสำนักฯ) **ณ มูลนิธิแนบมหานีรานนท์** เปิดรับสมัครปีละรุ่นๆ ละ ๕๐ ท่าน เปิดรับสมัครตั้งแต่วันที่ ๑ มีนาคม ถึงวันที่ ๒๗-๒๘ เมษายน ของทุกปี

๒. จัดการเรียนการสอนพระอภิธรรมเพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานสำหรับประชาชนทั่วไป ๓ แห่ง คือ

๒.๑ **วัดธาตุทอง** ถ.สุขุมวิท เขตวัฒนา
ณ วิหารลิมปาภรณ์ ทุกวันอาทิตย์
เวลา ๐๘.๓๐ – ๑๔.๐๐ น.

๒.๒ **วัดสามพระยา** เขตพระนคร

ณ อาคารสุหัทรังสรรค์ ชั้น ๑

ห้อง ๑๐๑ และ ๑๐๒

เป็นประจำทุกวันวันจันทร์ – ศุกร์

เวลา ๐๙.๐๐ – ๑๔.๓๐ น.

วันเสาร์ – อาทิตย์

เวลา ๐๘.๓๐ – ๑๕.๓๐ น.

๒.๓ **มูลนิธิแนบมหานีรานนท์** ทุกวันอาทิตย์

เวลา ๐๙.๐๐ – ๑๖.๓๐ น.

๓. จัดพิมพ์วารสารชื่อ **"ปัญญาสาร"** เพื่อแจกเป็นธรรมทาน ปีละ ๔ ฉบับ ผู้สนใจสามารถสมัครเป็นสมาชิกได้โดยไม่มีค่าใช้จ่ายใดๆ

๔. จัดพิมพ์หนังสือคู่มือประกอบการศึกษาพระอภิธรรมหลักสูตรประจำ เป็นครั้งคราวไป ในคราวหนังสือหมด

๕. เผยแพร่เสียงธรรมะทางสถานีวิทยุ

พล. ๑ รักษาพระองค์ คลื่นเอเอ็ม.๑๔๒๒

ทุกวันจันทร์ – ศุกร์ เวลา ๑๐.๓๐ – ๑๑.๐๐ น.

วิปัสสนาธุระ

๑. **จัดตั้งสำนักวิปัสสนา** ณ มูลนิธิแนบมหานีรานนท์ โดยมีเรือนสำหรับเป็นที่ฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จำนวน ๖๑ หลัง เพื่อรองรับผู้ที่มีความรู้ปรมัตถธรรมตามสมควร ได้เข้าฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

สำหรับผู้ที่เคยผ่านโครงการฝึกอบรมวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสูตรของสำนักฯ มาแล้ว สามารถแจ้งความประสงค์ที่จะเข้าปฏิบัติได้ที่สำนักงานมูลนิธิฯ หรือทางโทรศัพท์ โดยแจ้งความประสงค์ล่วงหน้าไม่เกิน ๓๐ วัน

๒. **จัดโครงการอบรมวิปัสสนากรรมฐาน หลักสูตร ๗ วัน ดังนี้**

วันที่ ๑ - ๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๒

วันที่ ๖ - ๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๒

๓. **จัดโครงการอบรมวิปัสสนากรรมฐาน หลักสูตร ๓ วัน ดังนี้**

วันที่ ๒๒ - ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๒

กำหนดเปิด-ปิดภาคเรียนปกติปีการศึกษา ๒๕๖๒

ภาคเรียนที่ ๑	**เปิด**	วันที่ ๖	พฤษภาคม	๒๕๖๒
	ปิด	วันที่ ๒๑	ตุลาคม	๒๕๖๒
ภาคเรียนที่ ๒	**เปิด**	วันที่ ๔	พฤศจิกายน	๒๕๖๒
	ปิด	วันที่ ๑๖	มีนาคม	๒๕๖๓

ข่าวงานบำเพ็ญกุศลประจำปี ๒๕๖๒

๑. **กฐินกาล** ถวายผ้ากฐินสามัคคี
วันอาทิตย์ ที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๒

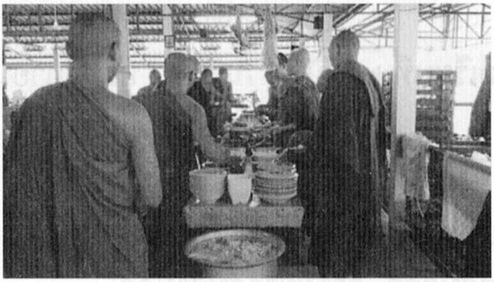
ผู้มีจิตศรัทธาร่วมสนับสนุนมูลนิธิแนบมหานีรานนท์ สามารถบริจาคโดยการโอนเงินเข้าบัญชีดังนี้

๑. ชื่อบัญชี **"มูลนิธิแนบมหานีรานนท์"**
ธนาคารกรุงไทย สาขาถนนข้าวสาร
เลขที่บัญชี ๐๒๗-๑-๒๒๒๙๘-๐
ประเภทออมทรัพย์

๒. ชื่อบัญชี **"มูลนิธิแนบมหานีรานนท์"**
ธนาคารกรุงศรีอยุธยา สาขาสำนักเพลินจิต
บัญชีเลขที่ ๐๐๑-๙-๓๘๙๔๒-๐
ประเภทออมทรัพย์

และโปรดส่งสำเนาการโอนเงินไปยังมูลนิธิแนบฯ หรือทางไลน์หมายเลข **๐๘๙-๖๑๓-๙๓๓๓**

เชิญชวนสาธุชนร่วมทำบุญถวายภัตตาหารเช้า-เพล
โดยนำอาหารมาเอง ณ มูลนิธิแนบมหานีรานนท์

เช้าเวลา ๐๖.๓๐ – ๐๗.๐๐ น. (มีการแสดงธรรม)

เพลเวลา ๑๐.๓๐ – ๑๑.๐๐ น.

ถวายสังฆทานเวลา ๑๐.๓๐ – ๑๓.๐๐

(วันพระและวันอาทิตย์ถวายสังฆทานได้ทั้งวัน)

ถวายน้ำปานะเวลา ๑๖.๓๐ น.

(น้ำผลไม้ ใบไม้ และดอกไม้คั้นสด ที่กรองกากออกแล้ว หรือเครื่องดื่มประเภทน้ำหวานที่ไม่ใช่น้ำผักผลไม้กล่องหรือกระป๋อง)

ถ้าหากท่านใดไม่สะดวกในการนำอาหารมาเอง สามารถร่วมทำบุญเป็นค่าอาหาร และบอกรายการอาหารที่ต้องการถวายได้

ติดต่อสอบถาม โทร. ๐๒-๔๒๐-๘๐๒๔, ๐๒-๘๘๙-๔๔๑๗, ๐๘๙-๖๑๓-๙๓๓๓ ทุกวัน เวลา ๐๘.๐๐ – ๑๗.๐๐ น.

ตารางการบรรยายธรรม

มูลนิธิแนบมหานีรานนน์ ทุกวันอาทิตย์ (ห้อง ๒)		
เวลา ๐๙.๐๐ – ๑๑.๐๐ น	ปุคคลบัญญัติ	อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร
เวลา ๑๓.๐๐ – ๑๔.๐๐ น.	อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๑	อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร
เวลา ๑๕.๐๐ – ๑๖.๐๐ น.	มหาปัฏฐาน	อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร

วัดธาตุทอง ทุกวันอาทิตย์		
อาทิตย์ที่ ๑		
เวลา ๐๘.๓๐ – ๑๑.๐๐ น.	ธัมมสังคณี	พ.ม. เกรียงศักดิ์ กลฺยาโณ
เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๕.๓๐ น.	ภาษาบาลีเบื้องต้น	พ.ม. เกรียงศักดิ์ กลฺยาโณ
อาทิตย์ที่ ๒		
เวลา ๐๘.๓๐ – ๑๐.๓๐ น.	วิปัสสนากรรมฐาน	อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
เวลา ๑๐.๓๐ – ๑๒.๐๐ น.	อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๗	อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
เวลา ๑๓.๐๐ – ๑๕.๓๐ น.	อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๓	อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
อาทิตย์ที่ ๓		
เวลา ๐๘.๓๐ – ๑๐.๓๐ น.	วิปัสสนากรรมฐาน	อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
เวลา ๑๐.๓๐ – ๑๒.๐๐ น.	อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๗	อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
เวลา ๑๓.๐๐ – ๑๕.๓๐ น.	อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๓	อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
อาทิตย์ที่ ๔		
เวลา ๐๘.๓๐ – ๑๐.๓๐ น.	ปฏิจจสมุปปาท	อ.บุญชื่น ลิ้มสุวรรณ
เวลา ๑๐.๓๐ – ๑๒.๐๐ น.	มูลยมก	อ.สุมณฑา กระจาดทอง
เวลา ๑๒.๓๐ – ๑๔.๐๐ น.	มูลยมก	อ.สุมณฑา กระจาดทอง

วัดสามพระยา วันจันทร์ถึงวันอาทิตย์		
ห้อง ๑๐๑		
จันทร์		
อังคาร		
พุธ		เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๔.๐๐ น. **ภาษาบาลี** พระมหาสมชัย รตนญาโณ
พฤหัส		เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๔.๐๐ น. **พระสูตร** อ.สนธิชัย ทวีโชคทรัพย์สิน
ศุกร์	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๐๐ น. **มูลยมก (ติกะที่เหลือ)** อ.แม่ชีสุภาภรณ์ พิสิษฐ์ศักดิ์	เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๔.๐๐ น. **ภาษาบาลี** พระมหาสมชัย รตนญาโณ
เสาร์	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๓๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๓** อ.แววมยุรี ราชพัฒน์	เวลา ๑๒.๓๐ – ๑๔.๓๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๔** อ.แววมยุรี ราชพัฒน์
อาทิตย์	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๐๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๙** อ.แววมยุรี ราชพัฒน์	เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๓.๓๐ น. **วิปัสสนากรรมฐาน** อ.แววมยุรี ราชพัฒน์

วัดสามพระยา วันจันทร์ถึงวันอาทิตย์		
ห้อง ๑๐๒		
จันทร์	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๓๐ น. **วิปัสสนากรรมฐาน** อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์	เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๔.๓๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๔** อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
อังคาร	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๐๐ น. **วิสุทธิมรรค** พระมหาสมชาย อธิปญฺโญ	เวลา ๑๒.๓๐ – ๑๔.๓๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๔** อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
พุธ	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๐๐ น. **วิสุทธิมรรค** พระมหาสมชาย อธิปญฺโญ	เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๔.๐๐ น. **ธัมมสังคณี** พ.ม. เกรียงศักดิ์ กลฺยาโณ
พฤหัส	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๐๐ น. **ธัมมสังคณี** พ.ม. เกรียงศักดิ์ กลฺยาโณ	เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๔.๐๐ น. **ภาษาบาลี** พ.ม. เกรียงศักดิ์ กลฺยาโณ
ศุกร์	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๐๐ น. **อภิ.สังคหะ.มาติกา** อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์	เวลา ๑๒.๓๐ – ๑๔.๓๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๖** อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
เสาร์	เวลา ๘.๓๐ – ๑๑.๓๐ น. **วิสุทธิมรรค** อ.สมพร ปัญญาธร	เวลา ๑๒.๓๐ – ๑๔.๐๐ น. **สังขารยมก** อ.แม่ชีสุภาภรณ์ พิสิษฐ์ศักดิ์
อาทิตย์	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๐๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๙** อ.แววมยุรี ราชพัฒน์	เวลา ๑๑.๐๐ – ๑๒.๐๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๗** อ.สนั่น กรรณวัฒน์

ตารางเรียน หลักสูตรประจำ ๒ ปี ชั้นปีที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๖๒

วัน/เวลา	๐๙.๐๐ - ๑๐.๓๐ น.	๑๓.๐๐ - ๑๔.๓๐ น.	๑๕.๐๐ - ๑๖.๓๐ น.
จันทร์	**อภิ.สังคหะ.ป.๒,๓,๔** อ.เทพฤทธิ์ สาธิตการมณี	**อภิ.สังคหะ.ป.๒,๓,๔** อ.เทพฤทธิ์ สาธิตการมณี	**อภิ.สังคหะ.ป.๒,๓,๔** อ.เทพฤทธิ์ สาธิตการมณี
อังคาร	**อภิ.สังคหะ.ป.๑,๖,๗** อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร	**อภิ.สังคหะ.ป.๑,๖,๗** อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร	**อภิ.สังคหะ.ป.๑,๖,๗** อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร
พุธ	**อภิ.สังคหะ.ป.๑,๖,๗** อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร	**อภิ.สังคหะ.ป.๑,๖,๗** อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร	**อภิ.สังคหะ.ป.๑,๖,๗** อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร
พฤหัสบดี	**อภิ.สังคหะ.ป.๑,๖,๗** อ.เทพฤทธิ์ สาธิตการมณี	**อภิ.สังคหะ.ป.๑,๖,๗** อ.เทพฤทธิ์ สาธิตการมณี	**อภิ.สังคหะ.ป.๑,๖,๗** อ.เทพฤทธิ์ สาธิตการมณี
ศุกร์	**อภิ.สังคหะ.ป.๑,๖,๗** อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร	**อภิ.สังคหะ.ป.๑,๖,๗** อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร	**อภิ.สังคหะ.ป.๑,๖,๗** อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร
เสาร์	**วิปัสสนา (รวมห้อง)*** หมุนเวียนพระอาจารย์	**วิปัสสนา (รวมห้อง)*** หมุนเวียนพระอาจารย์	กิจกรรมวันเสาร์

* **วิชาวิปัสสนา** ปี ๑ และปี ๒ เรียนรวมกัน ณ ห้องอบรม อาคารเรียนชั้นล่าง

* วิชาเสริม; **พระวินัย** สอนโดยพระมหาภาคภูมิ สีลานนฺโท ทุกวันจันทร์ พุธ ศุกร์ (หยุดวันพระ) เวลา ๑๘.๓๐ – ๒๐.๐๐ น.

ตารางเรียน หลักสูตรประจำ ๒ ปี ชั้นปีที่ ๒ พุทธศักราช ๒๕๖๒

วัน/เวลา	๐๙.๐๐ - ๑๐.๓๐ น.	๑๓.๐๐ - ๑๔.๓๐ น.	๑๕.๐๐ - ๑๖.๓๐ น.
จันทร์	**อภิ.สังคหะ.ป.๘** อ.พ.ม.ธนกฤต	**อภิ.สังคหะ.ป.๘** อ.พ.ม.ธนกฤต	**อภิ.สังคหะ.ป.๘** อ.พ.ม.ธนกฤต
อังคาร	**มหาปัฏฐาน** อ.สุดา ปิ่นทอง	**มหาปัฏฐาน** อ.สุดา ปิ่นทอง	**มหาปัฏฐาน** อ.สุดา ปิ่นทอง
พุธ	**อภิ.สังคหะ.ป.๙** อ.สัมพันธ์ ติระวัฒน์	**อภิ.สังคหะ.ป.๕, ๙** อ.สัมพันธ์ ติระวัฒน์	**อภิ.สังคหะ.ป.๙** อ.สัมพันธ์ ติระวัฒน์
พฤหัสบดี	**วิสุทธิมรรค** อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์	**วิสุทธิมรรค** อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์	**วิสุทธิมรรค** อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
ศุกร์	**อภิ.สังคหะ.ป.๕, ๙** อ.พ.ม.ธนกฤต	**อภิ.สังคหะ.ป.๕, ๙** อ.พ.ม.ธนกฤต	**อภิ.สังคหะ.ป.๕, ๙** อ.พ.ม.ธนกฤต
เสาร์	**วิปัสสนา (รวมห้อง)*** หมุนเวียนพระอาจารย์	**วิปัสสนา (รวมห้อง)*** หมุนเวียนพระอาจารย์	กิจกรรมวันเสาร์

* **วิชาวิปัสสนา** ปี ๑ และปี ๒ เรียนรวมกัน ณ ห้องอบรม อาคารเรียนชั้นล่าง

* วิชาเสริม; **พระวินัย** สอนโดยพระมหาภาคภูมิ สีลานนฺโท ทุกวันจันทร์ พุธ ศุกร์ (หยุดวันพระ) เวลา ๑๘.๓๐ – ๒๐.๐๐ น.

ตารางเรียน นักศึกษาวันอาทิตย์ พุทธศักราช ๒๕๖๒

วัน/เวลา	๐๙.๐๐ - ๑๐.๓๐ น.	๑๓.๐๐ - ๑๔.๓๐ น.	๑๕.๐๐ - ๑๖.๓๐ น.
จันทร์	บุคคลบัญญัติ อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร	อภิ.สังคหะ.ป.๑ อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร	มหาปัฏฐาน อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร

รายชื่อคณาจารย์มูลนิธิแนบมหานีรานนท์
ปีการศึกษา ๒๕๖๒

๑.	พระอาจารย์ชูเกียรติ โชติปาโล	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๒.	พระอาจารย์สมหมาย ปิยธมฺโม	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๓.	พระมหาธนกฤต คุณภทฺโท	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๔.	พระมหาภาคภูมิ สีลานนฺโท	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๕.	พระมหาสมชัย รตนญาโณ	สอนที่วัดสามพระยา
๖.	พระมหาเกรียงศักดิ์ กลฺยาโณ	สอนที่วัดสามพระยา, วัดธาตุทอง
๗.	พระมหาสมชาย อธิปญฺโญ	สอนที่วัดสามพระยา
๘.	แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๙.	แม่ชีสุภาภรณ์ พิสิษฐ์ศักดิ์	สอนที่วัดสามพระยา
๑๐.	อ.สมพร ปัญญาธร	สอนที่วัดสามพระยา
๑๑.	อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์	สอนที่มูลนิธิแนบฯ, วัดสามพระยา, วัดธาตุทอง
๑๒.	อ.เทพฤทธิ์ สาธิตการมณี	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๑๓.	อ.แพทย์หญิงอรพรรณ เมฆสุภะ	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๑๔.	อ.สุดา ปิ่นทอง	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๑๕.	อ.นิตยา ปรีชายุทธ	สอนที่วัดธาตุทอง

๑๖. อ.สุมณฑา กระจาดทอง — สอนที่มูลนิธิแนบฯ, วัดธาตุทอง

๑๗. อ.สนธิชัย ทวีโชคทรัพย์สิน — สอนที่วัดสามพระยา

๑๘. อ.สนั่น กรรณวัฒน์ — สอนที่วัดสามพระยา

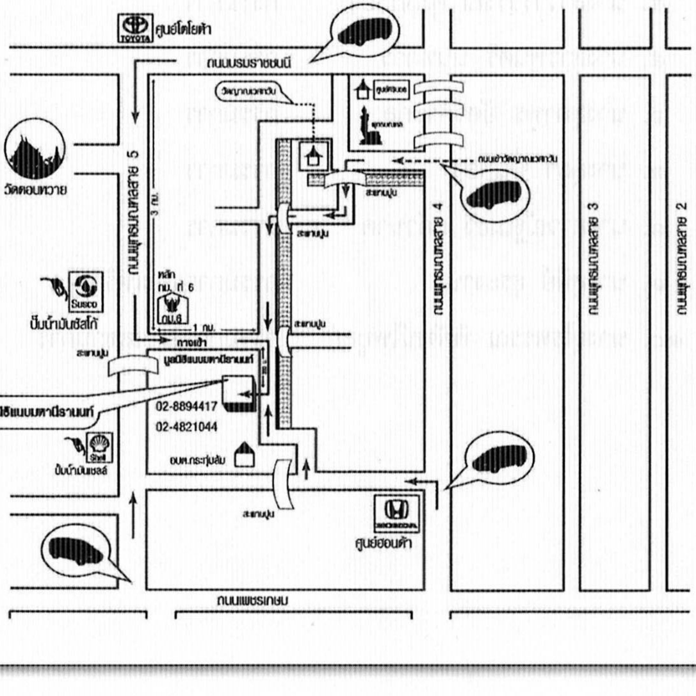
๑๙. อ.บุญชื่น ลิ้มสุวรรณ — สอนที่วัดธาตุทอง

รายชื่อคณะกรรมการมูลนิธิแนบมหานีรานนท์

(ครบวาระในการดำรงตำแหน่ง วันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๔)

๑. นางสาวปราโมช น้อยวัฒน์	ประธานกรรมการ
๒. นายปราโมทย์ อิทธิกุล	รองประธานกรรมการ คนที่ ๑
๓. นายเทพฤทธิ์ สาธิตการมณี	รองประธานกรรมการ คนที่ ๒
๔. นางสาววรวรรณ ศุภจรรยา	กรรมการ
๕. นางสาวพูนศรี นนทการ	กรรมการ
๖. นางสุภาพร อัศว์ศิวะกุล	กรรมการ
๗. นางสุดา ปิ่นทอง	กรรมการ
๘. นางสาวณัฐเมธวี แก้วนาค	กรรมการ
๙. นางสุนีย์ ธุระงาน	กรรมการและเหรัญญิก
๑๐. นางอุไรพรรณ พิพัฒน์ไพบูลย์	กรรมการและเลขานุการ

แผนที่มูลนิธิแนบมหานีรานนท์

ปรวชฺชานุปสฺสิสฺส นิจฺจํ อุชฺฌานสญฺญิโน
อาสวา ตสฺส วฑฺฒนฺติ อารา โส อาสวกฺขยา.

ขุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๒๕๓/๖๐ (มจร.)

"ผู้ที่คอยแต่สอดส่ายหาโทษคนอื่น คอยเพ่งโทษอยู่เนืองนิตย์ จะมีอาสวะพอกพูนยิ่งขึ้น และห่างไกลจากความสิ้นอาสวะโดยแท้"

ปัญญาสาร ● ฉบับที่ ๑๙๗